ڕۆڤار
ڕۆژنامە - گۆڤار
16

نیگاری: محەمەد فەتاح

ئیسماعیل بیشکچی ..

ئەو تورکەی هەمیشە بۆ کورد قوربانی دەدات !

بلاوکراوەیەکی ڕۆشنبیری‌یەو هەر ژمارەی تایبەتە بەداهێنەرێك
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم هەر دوومانگ جارێك دەری دەکات

وەفایەك بۆ قوربانیدانێكی زۆر..

ئیسماعیل بێشكچی ئەو نووسەرو توێژەرەوەو مرۆڤە زۆر دەگمەنانەیە كە ژیان و نووسینەكانی خۆیان دەخەنە خزمەتی كێشەو خەمی میللەتێكی تر.

ئەو بەرەگەز توركە بەلام بەهەموو پێوەرێك دڵسۆزی و راستگۆیی ئەو بەرانبەر كورد لە ئەندازە بەدەرە، تا ئەو رادەیەی لەئامادەكردنی ئەم ژمارەیەی (رۆڤار)دا بەنیاز بووین لەسەر بەرگەكەی بنووسین (ئەو توركەی لەكورد دڵسۆزترە بۆ كورد))!

رۆڤار وەكو لە ژمارەكانی پێشوودا دەردەكەوێ تایبەتە بەو داهێنەرە كوردانەی لە جومگە جیاوازەكانی مێژووی رۆشنبیریی و ئەدەبی و هونەری و كوردییدا جێگەی دیاریان هەیە، بەلام ئەمجارە لەو رەوتە دەردەچین، بۆ ئەوەی بچینە حزوری "توركێكی كوردەوە"!

وەكو وەفایەكی بچووك بۆ ئەو هەموو قوربانی‌یە زۆرو گەورانەی بێشكچی بەرانبەر بەمیللەتی كورد ئەنجامی داوە، ئەم ژمارەیەی رۆڤار تەرخانە بۆ ئەو، بۆ ئەو مرۆڤەی كەبەراستی شایستەیە پێی بووترێ "مرۆڤی راستەقینە"، بەتایبەتی لەو ناوچەیەدا كە نەتەوە بالادەستەكان كردوویانەتە دۆزەخ بۆ میللەتە چەوساوەو ژێر دەستەكان و لەناو ئەو زوڵملێكراوانەشدا میللەتی كورد بەشی شێری چەوساندنەوەو لەناوبردنی بەركەوتووە.

بێشكچی وەكو مرۆڤێكی زاناو چاونەترس و لەخۆ بووردو نەك هەر بەگژ ئەو مێژووە رەشەدا چۆتەوە بەڵكو هاتۆتە ناوەوەو لەكێشەو گیروگرفت و لایەنە جۆراو جۆرەكانی ژیانی كوردیشی كۆڵیوەتەوەو چارەسەری گونجاوو واقیعی دروستیشی بۆدەستنیشانكردووە، سەرەرای ئەوەش هەموو ژیانی بۆ بەرگری كردن لەو قەناعەت و بیروبۆچوونانە بووە تا ئەمرۆكە، بەڵگەش ئەوەیە كە زۆربەی زۆری تەمەنی لەزیندانەكانی توركیاو هاتووچوونی دادگا بەسەربردووە بێ ئەوەی سڵ لەو هەموو حوكمە شۆڤێنیانە بكاتەوەو كە بەسەریان دا سەپاندووە. كورد زۆر قەرزاری بێشكچی‌یە، هەرچی بۆ بكرێ كەمە، دۆستی وەكو بێشكچی -یش كەمە، دەزگای سەردەم خۆی بەقەرزاری ئەو زاتە گەورەیە دەزانێ، پێی وایەچاپكردنی كتێبێك و دوو كتێبی یا تەرخانكردنی رۆڤارێك ناگاتە ئاستی نووسین و هەڵوێستە جوانەكانی ئەو دۆستە خۆمانەیە، بەلام چاوی لێیە كە هەلی زیاتر هەڵبكەوێ و كتێبەكانی تریشی بەكوردی چاپ بكات و هەروەها لەناو گۆڤارەكانییدا شوێنی زیاتری بۆتەرخان بكرێ.

پێویستە لەكۆتاییدا ئەوەش دووپات بكەینەوە كە ئەو رێبازەی بێشكچی هەڵیبژاردووە لەهەناوی راستی‌یەكی حاشا هەڵنەگردا هاتووە ئەویش كێشەی میللەتانی چەوساوە دەبێ چارەسەربكرێ، ئەمرۆ لەتوركیا لە جیهاندا سەرەتای چوونە پێشەوەی ئەو رێبازە دەركەوتووە بەلام هێشتا تەمی عەقڵیەتی عەسكەرتاریی و شوڤێنیەت لەناوچەكەدا نەرەویوەتەوە. گۆرینی هەندێ برگەش لە دەستووری توركیاو خوێندن و پەخش كردن بەكوردی هەنگاوێكی سەرەتاییەو شتی ترو شتی تری بەدوادا دێ و دڵنیاین ئەوەی "دۆستە راستەقینەكەمان " دەیخوازێت بۆ كورد بەئەنجام دەگات.

رۆڤار

(رۆڤار) بلاوكراوەیەكی رۆشنبیری‌یە
هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم هەر دوومانگ جارێك دەری دەكات
ناونیشان
سلێمانی -فولكەی یەكگرتن دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم رۆڤار
ت / 2120690
لەدەرەوەی كوردستان
Tel: 0044162846008
Fax: 00441628477660
چاپخانەی (رەنج)

دەستەی راوێژكاران
حسێن عارف
رەووف بێگەرد
رێبین ئەحمەد هەردی

سەرپەرشتی گشتی
شێركۆ بێكەس

بەرێوەبەری رۆڤار
دلشاد عەبدوڵڵا

سكرتێری رۆڤار
عەتا قەرەداخی

سەرپەرشتی هونەری
قادر میرخان

تایپ و مۆنتاجی كۆمپیوتەر
ئاسۆ سعید حمەخان

محەمەد فەتاح

- سالی 1965 لە سلێمانی لەدایك بووە.
- 1985 پەیمانگەی هونەرە جوانەكانی لەسلێمانی بەشی شێوەكاری تەواوكردوە.
- ئەندامی گروپی هەشتەو دەستەی دامەزرێنەریەتی.
- 4 ساڵ سەرپەرشتیاری پرۆژەی هونەری خونچەو نەوجەوانان بووە.
- چەندین خولی هونەری وێنەكێشانی وەك مامۆستاو سەرپەرشتیار سازداوە.
- خاوەنی چوار پیشانگەی تایبەتی‌یە لە سالانی 987- 988- 995 2000
- بەشداری زیاتر لە 90 پیشانگەی هاوبەش كردووە لە ناوەوەو دەرەوەی كوردستان .
- خاوەنی حەوت بروانامەو خەلاتی رێزلێنانی هونەری‌یە.

کورتەی ژیانی بیشکچی و بەرهەمەکانی

بێشکچی لە ساڵی 1939 لە شاری جۆروم لە هەرێمی ئسکیل لەدایکبووە. خوێندنی سەرەتایی و دواناوەندی لە زێدی خۆی تەواوکردووە، پاشان چۆتە زانکۆی ئەنقەرەو لەوێ لە ساڵی 1962دا بڕوانامەی لیسانسی لە زانستی سیاسیدا بە دەستهێناوە.

ساڵی 1961 کە ساڵی خوێندنی مەیدانی بوو بۆ بێشکچی، ئەو بەپێی دیاریکردنی کۆلیژەکەی و خۆی بۆ ئەو مەبەستە چووە ناوچەی (الازیغ) و دەوروبەری کەوتە ئامادەکردنی توێژینەوەی مەیدانی بێشکچی پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە کوردەوە پەیداکردو پاش وردبوونەوەو بەدواداچوون هەر زوو تێگەیشت کە ئەم گەلە تورك نین و پێکهاتەیەکی ئیتنیکی سەربەخۆن و ئەوەشی خستە دووتوێی لێکۆڵینەکەیەوە، کاتێ گەڕایەوە زانکۆو گفتوگۆی لێکۆڵینەوەکانی خۆی کرد ماموستاکانی و بەرپرسان ورییایان کردەوە کە ئەو باسانە مەترسیدارن، لە کاتێکدا باسەکانی دەربارەی زمانی کوردی و جوگرافیاو مێژووی کوردستان بوو.

لەوکاتە بەدواوە ئیسماعیل بێشکچی گرنگی تەواوی بە کوردو کێشەی کوردو مەسەلەی نەتەوایەتی کورد داوەو بگرە یەکەمین توێژەرو کۆمەڵناسێکی غەیری کوردە کە بەو بەرفراوانیە ژیانی خۆی بۆ کوردو لێکۆڵینەوە لە لایەنە جۆراوجۆرەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری و فەرهەنگی ئەم نەتەوەیە تەرخانکردبێت.

بێشکچی لە دوا ساڵی زانکۆیدا کە ئەم خۆی بە زمان و مێژووی کوردەوە خەریك دەکردو لە بەرامبەر ڕاکانی ئەمیشدا ماموستاکانی کە سووربوون لەسەر ئەوەی کورد ڕەگەزێکی سەربەخۆ نین و بەڵکو تورکی چیایین.. هەمیشە لە بەرامبەری ماموستاکانیدا دەوەستاو وەڵامی ئەو تێڕوانینە نازانستی و شۆڤێنیانەی دەدانەوە.. ئەمەش لە خۆیدا وەکو سەرەتایەکی تێوەگلانی بێشکچی لە تاوانێکەوە سەیردەکرا (لە ڕوانگەی کەمالیستەکانەوە) کە دواتر بێشچکی لەو پێناوەدا باجی زۆریداوە.

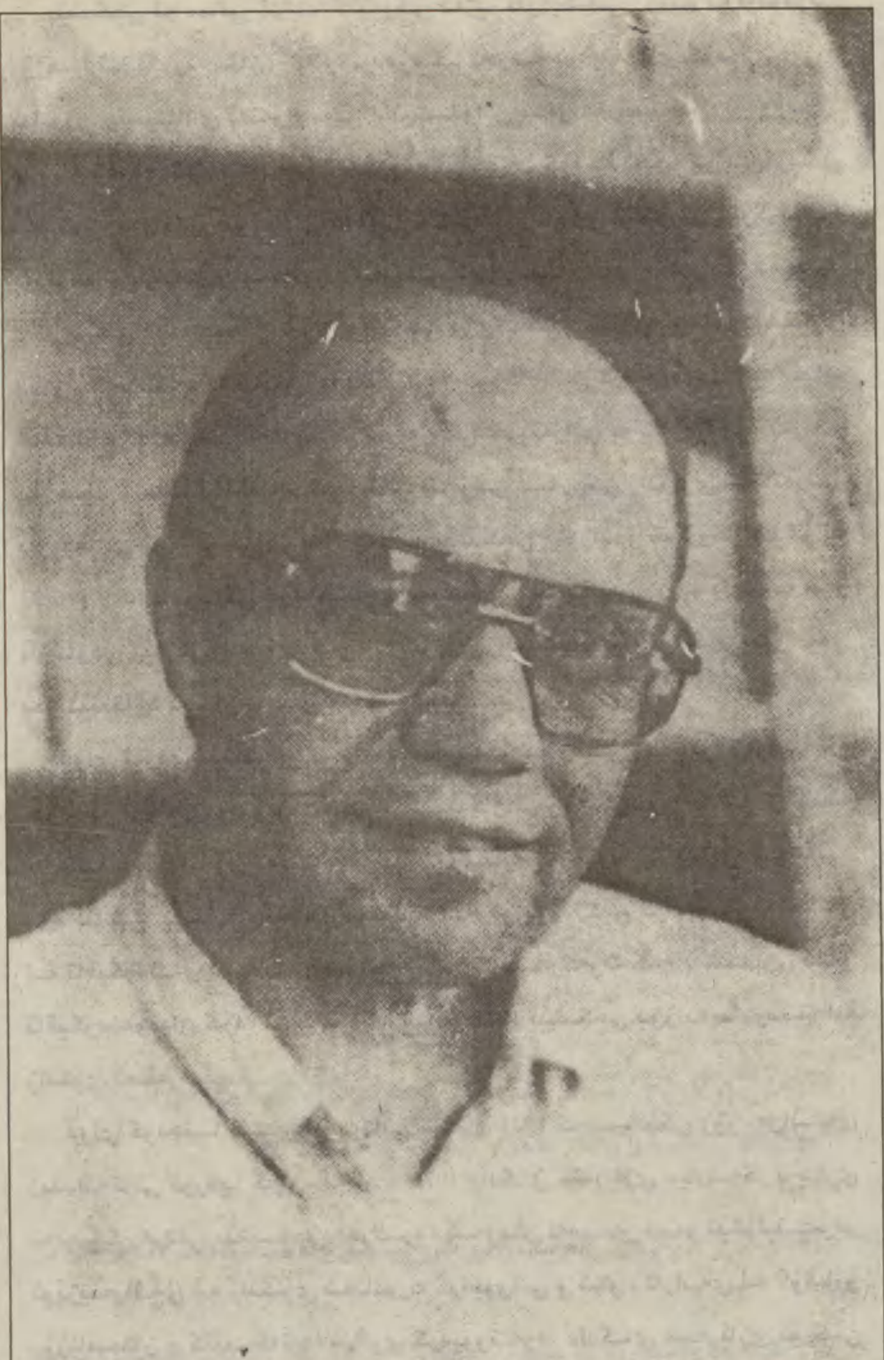

دوای تەواوکردنی زانکۆ لە ساڵی 1962دا بێشکچی چووە ڕیزی سوپاوەو هەتا ساڵی 1964 لە ناوچەکانی بەتلیس و هەکاری ژیانی بەسەربرد کە دوو شاری کوردستانن. مانەوەی بێشکچی بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ لەو ناوچانە هۆکارێکی چاك بوو بۆ ئەوەی زیاتر خۆی بە مەسەلەی کوردەوە خەریك بکات و تێیدا قوڵ ببێتەوە.

دوای ساڵی 1964 و دەرچوونی لە ڕیزی سوپا، بێشکچی بۆ ماوەیەکی کورت لە بەڕێوەبەرایەتی دارایی کاریکرد، پاشان هەر هەمان ساڵ زانکۆی ئەتاتورك لە شاری ئەرزەڕۆم وەکو ماموستای یارمەتیدەر وەریگرت و لەوێ بووە ماموستای کۆمەڵناسی. لە ساڵی 1969دا لە بواری زانستی کۆمەڵناسیدا بڕوانامەی دکتۆرای وەرگرت. هەر ئەو ساڵە لە کوردستان خۆپیشاندان و نارەزایی دەستپێکرد کە بە ڕاپەڕینەکانی ڕۆژهەڵات ناودەبرا. بێشچکی لەو خۆپیشاندانانەدا بەشداریکردو ئەو بەشدارییە تایبەتییەی خۆی ڕێگای بۆ خۆشکرد تا زنجیرەیەك لێکۆڵینەوەو توێژینەوە لە بواری کۆمەڵناسیدا بنووسێت. یەکێك لەو توێژینەوانەی کە دوای ئەو خۆپیشاندان و ڕاپەڕینانە کردی بە ناونیشانی "خۆپیشاندانەکانی ڕۆژهەڵات و شیکردنەوەیان دابوو. کە بە وردی لە بارەی هۆکارەکان و شێوازی خۆپیشاندان و دەرئەنجامەکانیەوە دوابوو، هۆی سەرەکی ئەو خۆپیشاندان و ڕاپەڕینانەی بە نەبوونی عەدالەتی کۆمەڵایەتی و مافە نەتەوەیی و ئیتنیکییەکان و گرنگی‌نەدانی دەوڵەت بەو ناوچانە دانابوو.

بێشکچی لە ساڵی 1968دا کتێبێکی لەژێر ناونیشانی "ڕژێم لە ئانادۆڵی ڕۆژهەڵاتدا (کوردستان)" بڵاوکردەوە کە دەربارەی بنەمای کۆمەڵایەتی- ئابوری و بنیادی نەتەوایەتی دانیشتوانی ئەو هەرێمە فراوانە بوو. بڵاوکردنەوەی ئەم کتێبە پاش ماوەیەکی کورت کرا بە بەڵگە بۆ دەرکردنی بێشکچی لە زانکۆو لە ساڵی 1969دا کە تازە بڕوانامەی دکتۆرای وەرگرتبوو، بەرپرسانی زانکۆی ئەتاتورك فەرمانی دەرکردنیان لە زانکۆ بۆ دەرکرد لەبەرئەوەی بە بۆچوونی ئەوان بێشکچی دژی یەکێتی نەتەوەیی تورکیا کاری دەکرد. ئەم کتێبە لە هەمان ساڵدا لە لایەن دەزگای بڵاوکردنەوەی (E) بە چاپ گەیەندراو جێگایەکی دیاریگرت و سەرنجی خوێنەرانی بە شێوەیەکی بەربڵاو بۆ خۆی ڕاکێشا. ئەمەش جارێکی تر ڕقی سەرۆکی زانکۆی ئەتاتورك و بەرپرسانی تری تورکیای بەرامبەر بە بێشکچی وروژاندو سەرۆکی زانکۆ لە 1970/6/22دا نامەیەکی بۆ بێشکچی نووسی و تیایدا پێی ڕاگەیاند کە ئەو نازناوەی پێشتر زانکۆ وەکو "توێژەری زانستی" پێی بەخشیبوو لێی دەستێنێتەوە دیسان لەسەر ئەم کتێبە بێشکچی دادگایی کرا.

دوای ئەوەی بێشکچی هیچ پەیوەندییەکی بە زانکۆی ئەتاتورکەوە نەماو خۆی بۆ نووسین و توێژینەوە زانستییەکان تەرخانکردبوو، بەشی زانستە سیاسیەکانی زانکۆی ئەنقەرە داوای مامۆستایەکیان کرد بۆ گوتنەوەی بابەتی کۆمەڵناسی. بێشکچی بەشداری تاقیکردنەوەو پێشبڕکێی کرد بۆ ئەو پۆستەو لە تاقیکردنەوەدا بەسەر ئەوانەی تردا سەرکەوت کە بەشداری ئەو تاقیکردنەوەیان کرد، لە ئەنجامدا ساڵی 1971 بێشکچی بوو بە مامۆستا لە زانکۆی ئەنقەرە.

دوای کودەتا سەربازییەکانی ساڵ 1971 کەسانێکی زۆر ڕەوانەی زیندانەکانی تورکیا کران. لە 1971/6/24 دادگای سەربازی دیاربەکر بڕیاری دەستگیرکردنی بێشکچی دەرکرد، ئەویش لەسەر ئەو لێکۆڵینەوەو توێژینەوانەی لە زانکۆی ئەتاتورك کردبوونی و ئەو وتارانەی لە گۆڤارو ڕۆژنامەکان و کتێبەکانیدا بڵاوی کردبوونەوە. دادگای سەربازی تورکی بێشکچی بەوە تاوانبارکرد کە باسی بوونی نەتەوەی کوردو زمانی کوردی و مێژووی کوردی کردووەو بەم کارەشی ناڕاستەوخۆ هانی کوردەکان دەدات بۆ دژایەتی کردنی دەوڵەتی تورکی و ئەوەش هەوڵێکە بۆ تێکدانی یەکێتی خاك و گەلی تورکیا، لەو دادگایی کردنەدا هەموو مامۆستاو خوێندکاران و کارمەندانی زانکۆی ئەتاتورك لە دژی بێشکچی شایەتیان دا.. لەو ساتە کورتەدا بێشکچی بەهاو گرنگی ئەو ئەرکەی زانی کە لە ئەستۆی گرتبوو لەبەرئەوە نکوڵی هیچ خاڵێکی تاوانبارکردنەکەی نەکردو دادگا فەرمانی سیانزە ساڵ و حەوت ڕۆژ زیندانی کردنی دا بەسەریدا، کە بەشێکی ئەو ماوەیەی لە زینداندا بوو، لە زیندانی دیاربەکر بوو، پاشانیش گواسترایەوە بۆ چەند زیندانێکی تر.

لە ساڵی 1972 کە جارێکی تر حکومەتی مەدەنی دەسەڵاتی گرتەوە دەست. لێبووردنێکی گشتی دەرکردو بێشکچی بەر ئەو لێبووردنە کەوت و لە زیندان ئازاد کرا، بەڵام دوای ئازادکردنی زانکۆی ئەنقەرە ڕێگای نەدا وەکو مامۆستا بگەڕێتەوە بەو بیانووەی کە بێشکچی دژی ئاسایشی نەتەوەیی تورکیا کاردەکات.

لەو کاتە بەدواوە بێشکچی دەستی دایە نووسین و بڵاوکردنەوەی زنجیرەیەك کتێب و بەشی زۆریانی لە دەزگای بڵاوکردنەوەی KOMAL PRESS لە ئەنقەرە بە چاپ گەیاند. لەو کتێبانەش "پرۆگرامی زانستی و چۆنێتی داڕشتنی لە تورکیا، گواستنەوەی کوردو نیشتەجێکردنەوەیان" لە هەموویان دیارتر بوون، دەوڵەت ئەم کتێبەی دوواییانی لە بازاڕدا کۆکردەوەو دەستی بەسەرداگرت و دیسان لەسەر ئەم کتێبە جارێکی تر بێشکچی درایەوە بە دادگای کەتنی تورکی و دادگایی کرا. هەر لەوکاتەدا کە هێشتا بڕیاری کۆتایی دادگای لەسەر دەرنەچووبوو دوو کتێبی تری بڵاوکردەوە. کە یەکێکیان بەشی دووەمی "پرۆگرامی زانستی" بوو، ئەویتریشیان کتێبی "تێزی تورك بۆمێژوو" بوو. کتێبی دووەمیان کە زیاتر پەیوەندی بە کوردو کێشەی کوردەوە هەبوو تاوانەکەی بێشکچی گەورەتر کرد.

بە پێی مادەی (142) لە یاسای سزادان بێشکچی لەسەر کتێبی یەکەمی هەژدە مانگ سزادراو، لە 1979/4/6دا جارێکی تر لەسەر کتێبی (تێزی تورك بۆ مێژوو) بۆ ماوەی سێ ساڵ ڕەوانەی زیندان کرایەوە کە هەتا 1981/4/12ی لە زیندانەکانی (تۆب کاسە، ستواریا، قانیارجە) بەسەربرد پاشان ئازادکرا.

بەڵام دوای دوو مانگ لە ڕزگاربوونی جارێکی تر دەستگیر کرایەوە لەسەر نامەیەك کە بۆ یەکێتی نووسەرانی سویسرای ناردبوو، ئەوەش ئاشکرا نەبوو کە ئایا نامەکە گەیشتتۆە شوێنی مەبەست یان نا. بەڵام ئەو نامەیە بوو بە بەڵگەیەك بە دەستی عەسکەرییەکانی تورکیاوە بۆ تۆمەتبارکردنی زیاتری بێشکچی بەوەی کە بەرگری لە نەتەوەی کوردو کوردستان دەکات کە چۆن بە دەستی فەرمانڕەوایانی تورکیاوە دەچەوسێنرێتەوە.

ئەم نامەیە بوو بە هۆی ئەوەی جارێکی تر لە 1983/1/19دا بێشکچی دادگایی بکرێتەوەو لە ئاکامدا (10) دە ساڵ زیندانیان دابەسەریدا. ماوەی شەش ساڵی لە زیندانەکانی ئەزمیرو جەناق و قەلعەو غازی عەنتاب بەسەربرد. لە 1987/7/25دا ئازاد کرا. جارێکی تر لە ساڵی 1989دا لەسەر بڵاوکردنەوەی وتارێك لە "داهاتووی ئازاد"دا درایەوە بە دادگا، بەڵام ئەمجارەیان بەرگری لە خۆی کردو لە ئاکامدا زیندانی نەکرا.

بێشکچی لە ساڵی 1990دا کتێبی "کوردستان کۆڵۆنیەکی نێودەوڵەتی" بڵاوکردەوە کە پێشوازییەکی گەرمی لە لایەن کوردو غەیری کوردەوە لێکرا. لەم کتێبەدا بێشکچی دەربارەی چۆنێتی داگیرکردن و دابەشکردنی کوردستان دەدوێت و کوردستانی وەکو کۆڵۆنیەك باسکردووە کە چەند دەوڵەتێکی کۆڵۆنیالیزم داگیریان کردووەو هەریەکە لەو دەوڵەتانە کوردستانی خۆیان هەیە تەنیا کورد نەبێت کە خاوەنی کوردستانی خۆی نیە. کاتێ دەوڵەت بەوەی زانی کە ئەم کتێبە چۆن لە لایەن خەڵکەوە گرنگی پێدەدرێت بە زووترین کات لە بازاڕدا کۆکرایەوەو پاشانیش جارێکی تر بێشکچی لەسەر ئەم کتێبە برایەوە بەردەمی دادگای ئەستەمبوڵ و پاشان نێردرا بۆ زیندانی (ساغ ماجلار) و زیندانی کرا، کاتێ بێشکچی لە زیندان بوو دەزگای بڵاوکردنەوەی (ئالان) کتێبی "ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی دەوڵەت و دیموکراتی و کێشەی کورد"ی بڵاوکردەوە کە بێشکچی پێشتر نووسیبووی. دیسان ئەمەش بوو بەو بەڵگەیەکی تر بۆ تاوانبارکردنی. هەر بە دوای ئەوەدا دەزگای بڵاوکردنەوەی "میلسا" کتێبێکی تری بێشکچی بڵاوکردەوە بە ناونیشانی "یەك ڕۆشنبیرو یەك ڕێکخراو و کێشەی کورد". لەسەر بڵاوکردنەوەی ئەم سێ کتێبە دیسان بێشکچی درایەوە بە دادگاو بە پێچەوانەی جارانی پێشووەوە ئەمجارەیان دادگایکردنەکەی بە ئاشکراو بە بەرچاوی خەڵکەوە بوو جەماوەرێکی زۆر ئامادەی بینینی دادگایکردنەکەی بوون. بێشکچی بە بەڵگەی بەهێزو سەلمێنەر بەرگری لە خۆی و بۆچوونەکانی کرد. لە ئاکامدا ئەو بەرگریکردنە بەهێزەو بارودۆخی ئەو کاتەی تورکیاش دادگای تورکیایان ناچار کرد لە 1990/7/25دا واز لە بێشکچی بهێنێت.

جارێکی تر بێشکچی لە تشرینی یەکەمی 1990 دەستگیرکرایەوە بەڵام لەو دەمەدا هەردوو بڕیاری (141 و 142)ی سزادان کە بێشکچی بەپێی ئەوان گیرابوو هەڵوەشێندرانەوەو بەوەش بێشکچی لە زیندان ڕزگاری بوو.

له ساڵی 1991دا که یاسای دژی تیرۆر له تورکیا دەرچوو یاساکانی 140 و 141 و 142ی ساڵی 1930 هەڵوەشێندرانەوە. دەبوو ئیتر سانسۆر لەسەر کتێبەکانی بێشکچی نەمێنێت، بەڵام هەر بە دوای ئەوەدا کە کتێبەکانی (پرۆگرامی زانستی و پرۆگرامی گەلی تورکی ساڵی 1930 و کێشەی کورد لە تەموزی ئەوساڵەدا بڵاوکرانەوە بە زوویی قەدەغەکران و پۆلیسی تورکی هەڵی کوتایە سەر ئەو دەزگایەی بڵاوی کردبوونەوەو دەستی بەسەر هەزار کتێبدا گرت.

لە ڕۆژی 1991/8/1دا بێشکچی دەستبەسەرکراو بەپێی یاسای قەلاچۆکردنی تیرۆر مادەی ژمارە (3713) ڕەوانەی زیندانی ئەنقەرە کرا. ئەم جارە بەوە تاوانبارکرا کە بانگەشەی پارچەپارچە بوونی تورکیای کردووەو دژی یەکێتی خاك و گەلی تورکیا کاردەکات و سوکایەتی بە نیشتمان و نەتەوەی مەزنی تورکیا دەکات کە ئەوەش تاوانێکە لێخۆشبوونی نیە. لە 10/31 هەمان ساڵدا بێشکچی لە زیندان ئازاد کرا. ڕاستەوخۆ بە دوای ئەوەدا دەزگای نیشتمانی بۆ بڵاوکردنەوە هەموو کتێبەکانی بە چاپ گەیاند.

هەتا ساڵی 1993 سەرجەم کتێبەکانی کەتاکو ئەو کاتە (29) کتێب بوون هەموو یان چاپکران، حەوت کتێبیان نەبێت کەلە ژێر نەشتەری سانسۆر دەرباز نەبوون.

دوای چاپکردنی کتێبەکانی بێشکچی وتارێکی بەناو نیشانی ((پەیوەندی کردنی ژنی کورد بەهێزی پشتگیریەوە)) لەڕۆژنامەی ((ئۆلکە)) بڵاو کردەوەو بەهۆی ئەو وتارەوە ساڵێکی تەواو زیندانی کرا. هەروەها لەسەر کتێبی ((ڕوانین بۆ پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەڵتەرناتیفی سەربەستی)) سێ ساڵ و نیو زیندانی کرا. هەر هەمان کات لەسەر کتێبەکانی ((پرۆگرامی زانستی تورکی و پرۆگرامی فیرقەی میللی کۆماری و کێشەی کورد)) غەرامەیەکی خەیاڵی لەسەردانرا.

بێشکچی لەژیانی خۆیدا چەندین جارو لەلایەن چەندین دەزگاو ڕێکخراو و کەسێتیەوە خەڵاتی ڕێز لێنانی پێشکەش کراوە بەڵام ڕازی نەبووە وەریان بگرێت، بۆ نموونە ساڵی 1993 ڕازی نەبوو ئەو خەڵاتە وەربگرێت کە ڕێکخراوی ((ڕای ئازادی)) ئەمەریکی پێ ی بەخشی و بڕی (10) دە هەزار دۆلار بوو، ساڵی 1995خەڵاتی ((بیرکردنەوەی ئازاد))ی نەرویژی ڕەتکردەوە. هەروەها خەڵاتی یەکێتی نووسەرانی ئەڵمانیایی ڕتکردەوە لەبەرئەوەی ئەڵمانیا پشتگیری دەوڵەتی تورکی دەکات لەدژی کورد، دواجار لەساڵی (2000)دا بێشکچی بەشانزیەوە خەڵاتی مەعنەوی عوسمان سەبری وەرگرت و لەکاتی وەرگرتنی ئەو خەڵاتەشدا گووتی جێگای شانازیمە کە خەڵاتی پیاوێکم پێ ببەخشرێت هەموو ژیانی لەپێناوی ئازادی و سەربەخۆیی گەلی کوردی بێ بەش لەهەموو مافە مرۆ ییەکان بەخت کردووە.

بێشکچی تاکو ئێستا (41) ساڵ سزای زیندانی کردنی دراوەتە سەرو سێ ملیارو (576) هەزار لیرەش غەرامە کراوە. تاکو ئێستاش بە فیعلی سیانزە ساڵی ژیانی لەناو زیندانە جۆراوجۆرەکانی تورکیادا لەسەر کێشەی کوردی و داواکردنی ئازادی و دیموکراتی بەسەربردووە. بۆ ئەو دەعوایانەشی کە هێشتا بەردەوامن لە سەری دەبێ (75) ساڵ لە زیندان بمێنێتەوەو نزیکەی حەوت ملیار لیرەی تریش غەرامە بدات. بەڵام بێشکچی ئەو خەباتگێڕە ئاسۆ ڕوون و نەبەزیووەیە کە زیندان و سزا ناتوانن لە پەیامی مرۆڤانەی خۆی دووری بخەنەوە.

بێشکچی (29) کتێبی بڵاوکردۆتەوە
کە ئەمانەی خوارەوە بەشێکیانن، ئەمە سەرباری چەندین
وتارو چاوپێکەوتن.

1–ڕاپەڕینەکانی ڕۆژهەڵات– 1967.

2–خێڵە کۆچەرییەکانی ئەنادۆڵی ڕۆژهەڵاتی (کوردستان) 1992.

3–گۆڕانکارییەکانی ڕۆژهەڵات و کێشەکانی بنیادو پێکهاتەی کۆمەڵایەتی خێڵی عەلیکان 1969.

4–سیستەمی ئەنادۆڵی ڕۆژهەڵات 1969 (لە دوو بەشدا)

5–پرۆگرامی زانستی تورکیای (1930) چاپی 1967.

6–پرۆگرامی زانستی و چۆنێتی داڕشتنی لە تورکیاو گواستنەوەو نیشتەجێکردنەوەی بە زۆری کوردەکان 1977.

7–تێزی مێژووی تورك و کێشەی کورد 1978.

8–پەیڕەوی فیرقەی میللی کۆماری (حیزبی ئەتاتورك) و کێشەی کوردستان 1990.

9–دەستوری تونجەلی ساڵی 1935 و قەلاچۆی بە کۆمەڵ لە دەرسیم 1990.

10–تراژیدیاکانی ژەنراڵ مەغالی و سی و سێ گوللە 1991.

11–پەیڕەوی فیرقەی میللی کۆماری ساڵی (1931) و کێشەی کورد 1991.

12–کوردستان کۆلۆنیەکی نێو دەوڵەتی 1990.

13–ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی دەوڵەت– دیموکراتی و کێشەی کورد 1990.

14–یەك ڕۆشنبیرو یەك ڕێکخراو و کێشەی کورد 1990.

15–بەرگری 1991.

16–ڕوانین بۆ پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەڵتەرناتیڤی سەربەستی 1992.

17–قەلاچۆی سەربازگە سەربازییەکانی دوژمن لە عەقڵی خۆتاندا بکەن 1991.

18–بارودۆخی شۆڕش 1991.

19–نامەیەك بۆ یونسکۆ 1991.

20–ڕاوبۆچوون سەبارەت بە ڕۆشنبیری کورد 1991.

21–تیرۆر لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا 1991.

22–لە بارەی کۆمەڵگای کوردییەوە. ئەم کتێبە ساڵی 1971، نووسراوە بەڵام 1993 چاپکراوە.

23–ململانێی ئیمپریالیستەکان لەسەر دابەشکردنی کوردستان لە نێوان ساڵانی (1915–1925)دا.

24–کێشەی بێشکچی لە چوارچێوەی بنەماکانی پەیڕەوی زانستیدا– سەربەستی زانکۆو کۆمەڵگەی دیموکراتی ئەم کتێبە لە چواربەش پێکهاتووە.

زانیاری لەبارەی

گەلی ئەنادۆڵی ڕۆژهەڵاتەوە

وەرگێڕانی: ئەلەند

زاناکان ئەوەیان دۆزیەوە کە دوو لەوحە لە لەوحەکانی سۆمەری کە دۆزراونەتەوە لەبارەی وڵاتێکەوە دەدوێن کە پێی دەوترێت (کارداکا)و ئەو مێژووەش هی دوو هەزار ساڵ پێش زاینە. ئەم ناوچەیەش دەکەوتە ناوچەیەکی هاوسنووری خێڵی (سۆ) کە دەکەوتە باشوری دەریاچەی وانەوە. شەرەفنامە باسی ئەوە دەکات کە قەڵایەك لە ناوچەی بەتلیس هەبووە بەناوی (سۆ). دوای هەزار ساڵ لە پاش ئەم نووسینە کۆنانە (تیگلانی پیسەر) کەوتۆتەوە شەڕەوە لەگەڵ گەلی کورتیدا لە چیای ئازۆ. لەوانەیە ئەم ناوچەیە ناوچەی هزرۆرساسۆن بێت. گەزنەفۆنیش لە گەڕانەوەی دە هەزار سەربازەکەدا ساڵی (400–401)ی پێش زاین باسی ڕێگاگرتنی کاردۆکیەکان دەکات. وڵاتی کاردۆکیەکان بریتی بووە لە ڕۆژهەڵاتی ڕووباری بۆتان، لەو سەردەمەدا کوردو ئەرمەن و عەرەب وەکو یەك ژیاون. کاردۆکیە دێرینەکان ئەگەر پەیوەستبووبن بە سامیەکانەوە یان هەر ڕەگەزێکی تری ناوچەیی، ئەوە ئەو زەوییەی کە ئەوانی لەسەری دەژین نیشتمانی ئێستای کوردەکانە. واش دەردەکەوێت کە کاردۆکیەکان و کورد لەیەك سەرچاوەن.

لە بڵاوبوونەوەی جوڵانەوەکانی فەتحی عەرەبییەوە زانیاری بەربڵاو لەسەر کوردەکان دەبینین. لە پێنج ساڵی یەکەمی هیجریدا کوردەکان ڕۆڵی کاریگەریان بینیوە، لەو سەردەمەدا زۆر خێزانی ڕەسەن و ڕەگ و ڕیشەداری کورد دەرکەوتن. لە سەدەمەکانی شەش و دەدا و لەو سەردەمەدا کە مەغۆل و تورکەکان هاتنە ئەنادۆڵ، کوردەکان دەبینین بەڵام بۆ ماوەیەك دیار نامێنن، بەڵام جارێکی تر لەسەر گۆڕەپانی ناوچەکە دەرکەوتوونەتەوە کوردەکان لە ململانێی توندی نێوان عوسمانی و سەفەویەکاندا ڕۆڵێکی بزوێنەرانەیان لە پەیوەندی نێوان ئەو دوو ئیمپراتۆریەتەو دەسەڵاتدارانی مەمالیکدا بینی. لەو سەردەمەدا سیستەمی دەرەبەگایەتی لەلای کورد دەرکەوتبوو بەرەو شێوازێکی پەرەسەندووتر دەچوو. شەرەفنامە لە باسی ساڵی (1539)دا بەشێوەیەکی دروست وێنەی ئەو دیاردەیە دەکێشێت.سنورەکانی نێوان تورکیاو ئێران وردە وردە کەوتە بارێکی سەقامگیریەوە، ئێرانیەکان پاشەکشەیان کرد بۆ ئەودیوی زنجیرە چیای زاگرۆس. دوڵەتی عوسمانی لەو کاتەدا لە ئەنادۆڵی ڕۆژهەڵات بەرەو بەهێزبوون و ڕەگ داکوتان چوو، بۆ ئەو مەبەستەش سوودی لە میرنشینە کوردییەکانی ئەو کاتە وەرگرت و کردنی بە چاودێری پاراستنی هێمنی دژی لایەنی بەرامبەر. عوسمانیەکان بە هیچ شێوەیەك خۆیان لە کاروباری ناوخۆی خێڵە کوردەکان هەڵنەدەقورتان. جۆرێك لە تێگەیشتنی نا ئاشکرا لەلایەن دەسەڵاتی ناوەندی ئێرانەوە یارمەتی هاوسەنگ بوونی هێزەکانی دەدا. بەڵام دەوڵەتی عوسمانی ناوبەناو دەیویست میرنشینەکانی کورد لەناو ببات سەرباری بوونی بەرگری و بەربەست لە بەردەمیدا، هەروەك لە هەمان کاتدا دوڵەتی عوسمانی بۆ ئەو کارە ڕووبەڕووی دژایەتی کردنی زۆر دەبووەوە، لەبەر ئەوە ناچار دەبوو کە ڕێگای هاوپەیمانیەتی لەگەڵ سیستەمی دەرەبەگایەتی کورددا لەبەر بگرێت وەکو ئەوەی دەبوو هەروەك خۆیشی بەهێز بکات بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئێران.

وەکو دەردەکەوێت گەلی کورد کۆنترین گەلی ئەنادۆڵی ڕۆژهەڵاتە، کە بە دەوری دەریاچەی (وان)دا دەژین بەتایبەتی لە ناوچەکانی باشوور بەڵام ناوچەکانی باکوری وان ئەرمەنی لێ دەژی. هەروەك کوردەکان لە سوریا و عێراقیشدا دەژین.

لەلای مێژوونوسانی عەرەب زانیاری ڕاستترمان سەبارەت بە کورد دەست دەکەوێت. مێژوونوسان مەسعودی لە ساڵی 943ی زاینی و ئەستەخری لە ساڵی 951ی زاینی لە دانراوەکانیانیدا باسی کوردیان کردووە. شوێنی ناوەندی کوردستان بەواتایەکی فراوان ناوچەی جزیرەی ئەمڕۆمانە. ئەو ناوچەیە کەوا دەرکەوتووە کە کوردستان بووە دواتر فراوان بووە و زۆر شارو گوندی گرتۆتەوە. مەسعودی هەندێ شت دەگێڕێتەوە پەیوەندی هەیە بەو پێکدادانەی کە لە سەردەمە کۆنەکاندا لەنێوان دەسەڵاتدارانی عەرەب و کوردەکاندا ڕوویان داوە. سەرباری ئەوە خەلیفەکانی ئیسلام، چ لە سەردەمی ئەمەویدا بووبێت یان لە سەردەمی عەباسیدا بووبێت لە ناوچە جۆراوجۆرەکان شەڕیان هەڵگیرساندووە لە هەندێ کاتیشدا لە میانەی فراوانخوازی عەرەبەکاندا شەڕیان دژی کوردەکان کردووە. ئەمە سەرباری ئەوەی کە سوودیان لە هاریکاری کوردەکان و ئەوانی تریش وەرگرتووە لە شەڕەکانیاندا دژی ئەرمەن و ئێرانیەکان.

پێش بڵاوبوونەوەی تورکەکان و هاتنیان بۆ ئەنادۆڵ، ڕووبەڕووی زۆر لە چالاکی کوردەکان دەبینەوە. مێژوونووسەکان وەسفی ئەو پاڵەوانێتیەی کوردەکان دەکەن کە لەسەردەمی خەلیفە قائم بامر اللە (991–1031) نواندوویانە . هەر لەو سەردەمەدا مەحموودی غەزنەوی کوردەکانی بە دژی عوسمانیەکان ئامادەکردووە هانیداون.

سەرچاوە:
النظام فی الاناضول الشرقیة
الجزء الاول ص 100–102

تیۆرواننینی تیژی میژووی تورکو

تیۆری زمانی خۆر بۆ کورد

پاش ئەوەی بەرخۆدانەکانی کورد لە نێوان *1920–1938*دا خەڵتانی خوێن کران و کوردستان بەباشی داگیرکراو، هەموو چاوگەکانی ئۆپۆزسیۆن تێك شکێنران، ئەو سیاسەتی ئاسیمیلاسیۆنەی (وەك تورك لێکردن، بەتورك کردن) لەسەر نەتەوەی کورد بەردەوام بوو خێرایی و بەرفراوانیەکی گەورەی بە خۆیەوە دی. هەموو رێوشوێنێك بۆ کۆیلەکردنی نەتەوەی کوردو لەناوبردنی خودێتی نەتەوەی کورد دانراو خرایە کار. کوردەکان کە لە ساڵانی *1930*دا بە دوژمن ناودێر کرابوون و پێیان دەگوترا "چەتە"، "جەردە"، "ڕاوو ڕوتکەر" و پێیان دەگوترا "پێویست ناکات کوردەکان بە مرۆڤ دابنێین، دەبێ وەکو حەیوان رەفتاریان لەگەڵدا بکەین"، لەوە بەدواوە بە "تورکی ڕەسەن، تورکی پاك" ناودێر دەکران. بۆ نموونە بە خەڵکی شارەکانی چۆرم و کاستامۆنو و یوزگات دەگوترا تورك و بە خەڵکی دیاربەکرو هەکاری و ماردینیش دەگوترا "تورکی ڕەسەن"، "تورکی پاك". ڕادەگەیەنرا کە نەتەوەیەك نیە بە ناوی کوردو زمانێکیش نیە بە ناوی زمانی کوردی ناسرا بێت. وا ئیدیعا دەکرا. پێمان وایە هێنانەوەی چەند نموونەیەك لەو لێکۆڵینەوانەی لە ساڵانی چل بەدواوە لەسەر ئەم مەسەلەیە کراون، بەسوود دەبێت. هەر هەموو ئەم لێکۆڵینەوانەش تیژی مێژووی تورك و تیۆری زمانی خۆریان کردووە بە سەرچاوەی خۆیان. واتە ئەو لێکۆڵینەوانەی لە بەشەکانی پێشوودا باسمان کردن.

1–قەدری پەرك (سەرهەنگی روکن– عقید الرکن)، سەردەمە کۆنەکانی باشووری خۆرهەڵاتی ئانادۆڵ، خانەی کتێبی (ئینقیلاب)، ئەستەموول 1934، ل 245–246. سەرهەنگی روکن قەدری پەرك لەو پێشەکیەدا کە لە بەرواری 1941/11/18 دا بۆ ئەم کتێبەی نووسیوە، ئاوا دەڵێت:

" لە شوباتی *1938*دا، کاتێك بۆ خزمەت کردن لە خۆرهەڵات کەوتمە ڕێ، ویستم لە ماوەی مانەوەمدا لەوێ، دەرفەتی کۆڵینەوە لە مێژووی ئەو بەشەی نیشتمانە ئازیزەکەمان لە دەست نەدەم. گرنگی دانی گەورەکانم و هاوڕێکانم بەو بەرهەمە مێژووییانەی کە پێشتر نووسیبومن، هەروەها شەوق و تامەزرۆیی بێپایانی خۆم بۆ ئەم بابەتە، سەرچاوەی هاندانم بوون.

کاتێك کە خەریکی ئامادەکردنی ئەو پێویستیانە بووم کە دەبوونە بناغەی لێکۆڵینەوەکانم، بەرهەمی تورکیی بەنرخم دەسکەوت. بەڵام بەشی زۆریان ناوچەیی و سنووردار بوون. لێکۆڵینەوەی مەیدانیان لەسەر نەکرا بوو وکەموکورت بوون. لەو بەرهەمە فەرەنسی و ئەڵمانیانەشدا کە لە ئەوروپاوە دەستم کەوتبوون، تووشی کۆمەڵێك ناوی بێگانە بووم کە درابوون بەم ناوچەیە و مایەی سەرسوڕمان بوون. هێشتا بەرهەمە ئەوروپاییەکان ناوی کوردستان و ئەرمەنستان–یان لەم ناوچەیە دەنا.

نەوەی مەزنی ئێمە لە خۆرهەڵاتدا نەشونمای کردووە و زۆر بووە، سەدان ساڵیش شاڵاوی بەرەو خۆرئاوا بردووە. ئەم ناوچەیە کە کەوتۆتە سەر ڕێی تەوژمی ئەو شاڵاوانە، یەکەمین ئیستگەی ئێمە بووە. کەوابێ دەبوو ئاسەوارو پاشماوەی کۆن و بە نرخی نەوەی خۆمان لێرە بدۆزمەوە. دەست نیشانکردنی دۆزراوەکانیشم، ئەرکێکی نەتەوەیی خۆم بوو.

بەناو بەشێکی گەورەی ناوچەکەدا سووڕامەوە (هەندێك شوێن چەندین جار). گەلێك فاکتم لە شوێنی خۆیاندا خستە ژێر لێکۆڵینەوەوە. پاشان لە ڕووی مێژووییەوە سەلماندنم کە ئەم ناوچەیە موڵکێکی کۆن و جیانەکراوەی تورك بووە، دانیشتوانیشی بەشێوەیەك کە دەتوانین بڵێین ساف و بێگەردە، لە نەژادی تورکن و، قەومێك نەبووە ناوی کورد بووبێت، ئەرمەنیەکانیش تەنها لە ئەنجامی کۆچکردندا هاتوونەتە ئێرەو، لە ماوەیەکدا کە لە ڕووی مێژووییەوە ناتوانین بڵێین درێژ بووە، وون بوون.

گیروگرفتـــــەکانی نووســـــینەوەی مێـــــژوو دەزانم. هیـــــوادارم لـــــە کەموکوڕیەکانم ببوورن."[1]

2–م. شەریف فورات، مێژووی ڤارتۆو شارەکانی خۆرهـەڵات، ئەستەمووڵ 1948، چاپخانەی شاکا، ل 217، چاپی دووەم، بڵاوکراوەی وەزارەتی پـەروەردە MEBY، ئەنقەرە 1961، 176 لاپەڕە.

م. شەریف فورات لە پێشەکی ئەم کتێبەدا ئاوا دەڵێت:

" سـوڵتان سـەلیم (یـاووس) لـە سـاڵی 1514دا لـە دەشـتی چـاڵدێراندا سوپای شـا ئیسـماعیلی تێـك شـکاند، کـە لـە شـارەکانی خۆرهەڵاتمانـەوە گەڕاوەتـەوە، بـەچاو سـاغی ئیدریسـی بەتلیسـی سـەرۆکی خێڵـە تورکیـە شاخاویەکانی خالتی– لۆهۆرتۆی بانگ کردۆتـە حوزووری خۆیو، ناوی (بابا کوردی)ی بەخشیوە بە عەشیرەتەکەی (کوورت بابا Kurt baba)[2]، کە سـەری گەورەیان بووە. ناوچەی دەرەبەگایـەتی تایبـەتی بۆ جیاکردوونەتـەوەو هـانی داون بـە نـاوی (کـورد)ەوە لـە بەرامبـەر شیعەگەریو شـا ئیسـماعیلدا سـەنگەر بگرن! ئەم خێڵانە کە لـە چیا بەرزەکانی خۆرهـەڵاتدا، لـە سایەی ئیمتیـازێکی ئاواو لە دۆخێکی سـەربەخۆدا هـەرچییان ویستووە کردوویانـە، بەتـەواوی لـە هەستی یەکێتی نەتەوەییو تورکایـەتی دوور کەوتوونەتـەوەو بەڕاستی وایان زانیوە کوردو بابا کوردین. لە کاتێکدا کەناوی بەشەکانی سـەرووی شارەکانی خۆرهـەڵاتمان لـەو نەخشـەو مێژووانـەدا کـە پێـش سـەردەمی سـوڵتان سـەلیم یاووس نووسـراون، (ئۆرارتـۆ) بـووە، لـە مێژووەکـانی پـاش یاووسـدا نـاوی کوردستان دراوە بەم نیشتمانەی تـوركو نـاوی کوردیـش بـەو خەڵکـەی لـەم ناوچەیـەدا دەژین، ئـەو نـاوە خەیاڵیانـەی ئەسڵو بناغـەیان نیـە. شـارەکانی خۆرهەڵاتمان کە لە ژێر باری ئەم ناوە ساختانەدا. دەناڵێنن،[3] لـە سـەردەمی هەموو پاشاکانی عوسمانیدا، بەرەو بە بێگانـە بوون براون، گەلی تورکی ئەم شارانە، کە لە یەکێتی نەتەوەیی تورك دوورخراوەتەوە، لە چەرمـە سـەریەکەوە بۆ چەرمە سەریەکی تر براون.

سوڵتان یاووس سەلیم، کە لە سەفەری خۆرهەڵات گەڕاوەتەوە بۆ ئانادۆڵ، گەلێك خێڵی تورکی لە ناوەوەی ئانادۆڵ هەڵکەندووەو ناردوونی بۆ شارەکانی خۆرهـەڵاتمان، بـۆ ئـەوەی بابـا کوردیـیـەکان لـە بەرامبـەر شـا ئیسـماعیلو شیعەگەرێتیدا بەهێزو باڵا دەست بکات. پاش ئەوەی لـەم سـەردەمە نزیکـەدا خێڵـە تورکەکان لـەم ناوچانـەدا نیشـتەجێ بـوون، لەگـەڵ بابـا کوردییـەکاندا تێکەڵ بوونو یـەکیان گرت، زمانی تورکی ڕەسـەنو بوونـی نەتـەوەیی خۆیان کردە قوربانی خێڵو نازنـاوی کوردسـتانو، نـاوی (کرمـانج)یـان وەرگـرت." (چاپی ی دووەم، ل9)[4]

ئـەم کتێبـە پێویستی بە لەسـەر وەستانێکی زۆر وورد هەیە. چونکە ئەمـە زۆر ماناداره. ئەم مانایە لەو نووسینەوە خۆی ئاشکرا دەکات کە سەر لەشکر جەمال گورسـەل، سـەرۆکی دەوڵـەتو سـەرەك وەزیـری ئـەو سـەردەمە، وەکـو (پێشکەش کردن– تقدیم) بۆ چاپی دووەمی کتێبەکەی نووسیوە، ئەو کاتـەی لـە سـاڵی 1961دا لەلایـەن وەزارەتـی پـەروەردەوە لـە چاپدراوەتـەوە. لـەو نووسینەدا کە سەر لەشکر جەمال گورسـەل وەکو سـەرۆکی دەوڵـەتو سـەرەك وەزیر ئیمزای کردووە، داوا دەکرێت کە نووسینەکانی کتێبی ناوبراو، وەکو تاکە ڕاستی، تاکـە حەقیقـەت قبـوڵ بکرێنو لـەم ڕوانگەیەشـەوە بەتایبـەت داوا دەکرێت کە هەموو کەسێك ئەم کتێبە بخوێنێتەوە.

ئەگـەر ئـەم کتێبـە تەنها وەکو بیروڕاکانی شـەریف فورات بڵاو بکرابایـەوە، لەوانـە بـوو زۆر گرنـگ نـەبێت. بـەڵام کـە سـەرەك کۆمـارو سـەرەك وەزیـری دەوڵـەتیش هـەمان بیرو بۆچوونـی هـەبێت، بمانـەوێو نەمانـەوێ دۆخەکـە دەگۆڕێو نووسینەکان وەکو بیروڕایەکی ڕەسمی دەردەکەون. بڵاوکردنەوەی کتێبێکی ئاواش کە ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی دەوڵـەت لـە خۆیـدا هـەڵدەگرێت، لەلایـەن وەزارەتی پـەروەردەوە، دیسان پڕمانایە. سـەرۆکی دەوڵـەتو سـەرەك وەزیر جەمال گورسەل ئاوا دەڵێت:

" خوێندنەوەی ئەم بەرهەمە کە ئەمڕۆ وەزارەتی پـەروەردە چاپی دووەمی بڵاودەکاتـەوە، لەلایـەن هـەموو ڕووناکبیرانی تورکـەوە، سـوودی گـەورەی دەبێت. چونکە ئەو هاووڵاتیانەمان کـە لـە خۆرهـەڵاتی ئانـادۆڵدا دادەنیشـن، لەبەر ئەوەی بەزمانێك قسەدەکەن لـە تورکی نـاچێت وایاندەزانی جیاوازن لـە تـوركو ئێمـەش لەبـەر بێئاگاییمـان وامـان دەزانـی، ئـەم کتێبـە جـارێکی تـر دەیسەلمێنێ ئەوانە تورکێکن ئاو لێڵ ناکەن. بە بەڵگەی زانستیانەی ئەوتۆ کە نکوڵییان لێ ناکرێت لە هیچ سەردەمێکی مێژوودا کۆچێکی بێگانـە ڕووی نـەداوە کـە دانیشـتوانی ئـەمڕۆی شـارەکانی خۆرهـەڵاتی وەکو پاشماوەیـەك بـەجێ هێشـتبێت. لەسـەر ڕووی زەوی، هیـچ ڕەگـەزێکی خـاوەن شوناسـی سـەربەخۆ نیە، نـاوی (کـورد)ی لێ بنرێت. کوردەکان تەنـها هاووڵاتیمـان نـین، بەڵکو هاوڕەگەزیشمانن بـەڵام بەداخـەوە، ئیدارەی خراپو پشتگوێ خستن کە چەندین سەدە بەردەوام بوون، هەروەها پێویستیەکانی ژیـانی داخـراوی خۆشـیان، ئـەم ئەنجامـەی لێ کەوتۆتـەوە کـاتی ئـەوە هـاتووە هـەموو ڕووناکبیرانی تورك، ئەرکی سەرشانی خۆیان لە بەرامبـەر ئەم دۆخەدا دیاری بکـەن. بـە تایبـەت تورکـەکانی خۆرهـەڵات کـە لـەژێر کاریگـەری ئـەو جـۆرە پڕوپاگـەندە بـێ بناغـەو ناڕاسـتانەو هاوشـێوەکانیاندا چاوبەسـتەکیان لێکراوەو هەڵخەڵەتێنراونو لە ئەنجامیشدا سەریان لێ تێکچووە، پێویستە ئەم کتێبە بخوێننەوە، بیخەنە دڵیانەوەو بەووردی بیری لێبکەنەوە. چونکە بەرەو ڕووناکییـان دەبـات. بـڕوام وایـە بـەم شـێوەیە ڕێگـای ڕاسـتو دروسـت دەدۆزنـەوە. زیاگۆك ئالپ،ئەو بیریارە مەزنەی تیشکی زانستی خستە سـەر تاریکاییەکانی مێژووو، خودێتی میللی خۆمانی نیشانداینو فێری کردیـن، خـەڵکی کوێیـە؟ ئایـا خـەڵکی ئـەو دیاربـەکرە نیـە کـە تـەحریکچیو پڕوپاگەندەچیەکان بە ناوەندی (کوردایـەتی)ی دەزانـن؟ ئەم ڕاستیە فاکتێکە، بە تەنها خۆی بەئەندازەی نووسینەکانی ئەم کتێبە دەمانخاتە بیرکردنـەوەوەو ڕووناکمان دەکاتەوە " (چاپی دووەم، ل 3–4)[5]

3–فەخرەدین کرزی ئۆغلو، ڕیشەی کورد، بەشی یەکەم، ڕیشەی کوردەکان تیرەکانی ئۆغوزە، بڵاوکراوەی یانەی ناساندنی دیاربەکر، ئەنقەرە 1963، ل 32.

4–فەخرەدین کرزی ئۆغلو، ئەو کوردانەی لە هـەموو ڕوویەکـەوە تورکـن، بەشـی دووەم، تـورك بوونـی کوردەکـان لـە ڕووی مێژووییـەوە، خانـەی بڵاوکردنەوەی چاڵشکان، ئەنقەرە 1961، ل 130.

5–فـەخرەدین کـرزی ئۆغلـو، ئاران (گەنجـە– قـەرەباغ)، نـاوی "بیسـتو چواریـیـەکان" لەگـەڵ "سـیو دوویـیـەکان"دا، هـەڵکۆڵینی(حفریـات) "نەتـەوە"کانو بنەچەی کورد– ئاراس. کۆنگرەی شەشەمی مێژووی تـورك، 20–26ی تشرینی یەکەمی 1961، TTK، ئەنقەرە 1967، ل 363–413.

6–فـەخرەدین کرزی ئۆغلو، مێژووی قارس، بـەرگی 1، چاپخانـەی ئشل، ئەستەمووڵ 1953، ل 96–102. لەم کتێبەدا ڕادەگەیەنرێ کە کاردۆخەکان کورد بوون.

7–محەمەد ئەرۆز، بنەچەی کوردو بەکورد بوونی تورك، کۆنفرانسـەکانی سۆسـیۆلۆجیا، کتێبـی پێنجـەم، 1964–1965، کۆلێجـی ئـابووری زانکـۆی ئەستەمووڵ (IUIF)، ل 106–121.

8–ساڵح سان، مێژووی کرۆنۆلۆجیانەو ڕوونکردنەوەی موشو خۆرهەڵاتی ئانـادۆڵ، بڵاوکـراوەی کۆلێجـی (Yukselis: بەرزبوونـەوە)ی تایبـەت، ئەنقـەرە 1966، ل 256.

9–عومەر کەمال ئاغار، جوگرافیای تونجەلی– دەرسیم، چاپخانەی تورکیا، ئەستەموول 1940، ل 64، (لەم کتێبەدا لە لایەکەوە هەوڵدەدرێ تورك بوونی کورد بسەلمێنرێ، لەلایەکی تریشەوە جوێنی زۆر ناشرین بە کورد دەدرێت.)

10–ئەدیب یاووس (والی خانەنشین)، قەومە تورکەکان بە درێژایی مێژوو، چاپخانەی کورتولوش، ئەنقەرە 1968، ل 427–428. (لەم کتێبەدا هەوڵدەدرێ بسەلمێنرێ کە یۆنان و لاتین و میسر، واتە هەموو گەلانی دەریای سپی لە ڕەگەزی تورکەوە هاتوون. هەر چەندە ناوی کتێبەکە بریتیە لە قەومە تورکەکان بە درێژایی مێژوو، بەڵام بەردەوام باسی کورد دەکات.)

11–محەمەد ئەرۆز، لێکۆڵینەوەیەکی سۆسیۆ- کولتووری سەبارەت بە خۆرهەڵاتی ئانادۆڵ، چاپخانەی بایلان، ئەنقەرە (مێژووی لە سەر نیە)، ل 67. (لەم کتێبەدا دەگوترێ نەتەوەیەك نیە ناوی کورد و زمانێکیش نیە ناوی زمانی کوردی بێت، هەوڵی سەلماندنی ئەم قسەیەش دەدرێت.)

12–محەمەد ئەرۆز، تورکایەتی ی خۆرهەڵاتی ئانادۆڵ، بڵاوکراوەی کولتووری تورکی، ئەستەموول 1975، ل 175.

13–محەمەد ئەرۆز، لێکۆڵینەوەیەکی سۆسیۆلۆجی لەسەر ناوی گوندەکانی خۆرهەڵاتی ئانادۆڵ، گۆڤاری مێژووی تورك بە بەڵگەوە– BTTD، ژمارە 56، مایسی 1972، ل 30–32.

بەشی دووەم– BTTD، حوزەیرانی 1972، 36–38،

بەشی سێیەم– BTTD، تەمووزی 1972، ل 32–33،

بەشی چوارەم– BTTD، ئابی 1972، ل 37–39،

بەشی پێنجەم– BTTD، ئەیلولی 1972، ل 35–37.

(لەم زنجیرە وتارەدا هەوڵدەدرێ بسەلمێنرێ کە میللەتێك نیە ناوی کورد و زمانێك نیە ناوی زمانی کوردی بێت. د. محەمەد ئەرۆز لە هەموو نووسینەکانیدا داکۆکی لەم ئیدیعایە دەکات.)

14–مەحمود ریشوان ئۆغلو، خێڵەکانی خۆرهەڵات و ئیمپریالیزم، بڵاوکردنەوەی کولتووری تورکی، ئەستەموول 1975، ل 323.

15–سالح فەتحی گۆکچایلی، خێڵ و هۆزە بە نەژاد تورکەکان، BTTD، ژمارە 55، نیسانی 1972، ل 32–35 (ئامانجی ئەم نووسینە ئەوەیە بیسەلمێنێت کە میللەتێك نیە ناوی کورد و زمانێك نیە ناوی کوردی بێت.)

16–ئارن ئەنگین، لە خەباتی ئاتاتورك چێتیماندا کولتووری ئەوروپا چی یە؟ چی نیە؟، بڵاوکراوەکانی کولتووری ئاتاتورکچێتی، ژمارە 16، چاپخانەی (Siralar)ی شاری ئاتاتورك (ئەستەموول)، 1960، ل 280.

(لەم کتێبەدا وەك چۆن داکۆکی لەوە دەکرێت کە سەرچاوەی کولتوورو شارستانێتی یەکانی چین، هند، میسۆپۆتامیا، میسر، ئیجە، لاتین،و ئانادۆڵ بە ڕیشە تورکی بووە، ئاواش داکۆکی لەوە دەکرێت کە نەتەوەیەك نیە ناوی کوردی بێت. لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەیەکی زۆر پێشنیار لە کتێبەکەدا هەیە، سەبارەت بە چۆنیەتی لەناوبردنی زمانی کورد و کۆیلە کردنی کورد و لەناوبردنی خودێتی کوردی.) نووسەر ئاوا دەڵێت:

"چۆن دەتوانین یەکپارچەیی تورك دەستەبەر بکەین؟

میتۆدی بۆتەی تواندنەوە، لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا:

لە وڵاتە دیموکراسیەکاندا، بۆ پێکەوە لکاندنی کەمایەتیەکان و مسۆگەرکردنی یەکێتی نەتەوەیی، لە ڕێگەی یاسا توندو تیژەکانی خوێندنەوە کە پێیان دەگوترێ بۆتەی تواندنەوە، لە قوتابخانە سەرەتایی و ناوەندیەکاندا دەرسی دیسپلینی نەتەوەیی دادەدەن. لە ئەوروپا و ئەمەریکادا توندو تیژی ی ئەم قوتابخانانە لەم بارەیەوە و پرنسیپی فێرکردن و گونجاندنی منداڵە بێگانەکان، تاڕادەی سەرسوڕمان بە دیسپلین و سەرنج ڕاکێشە. بەتایبەتی ئەو میتۆدەی کە لە لێکۆڵینەوەکانیساڵانی 1947–1949ماندا لە ئینگلتەرە بینیمان و پێی دەگوترێ میتۆدی (برۆونی Browny)، ڕێسایەکی بێ وێنەیە بۆ ئێمە کە مایەی بیر لێکردنەوەیە و دەتوانین وەکو خۆی وەری بگرین و پاش ئەوەی بەپێی دۆخی خۆمان گۆڕانی بەسەردا دێنین، پیادەی بکەین.

(میتۆدی برۆونی) کەلە هەموو قوتابخانە سەرەتاییەکانی ئینگلتەرەدا وەکو پایەی سەرەکی ی فێرکردنی نەتەوایەتی و دیموکراسی سیاسی پیادە دەکرێت، بەو شێوەیەی لەکاتی لێکۆڵینەوەکانماندا لە ئەوروپا *1947–1949* بینیومانە، باس دەکەین:

لە قوتابخانەیەکی ئینگلیزیدا لە کۆڵانی (پەمبرتۆن گادرنز)ی لەندەن. ئەو ڕۆژە لیژنەیەکی سێ کەسی ی تایبەت کە لە بەڕێوەبەرایەتی فێرکردنەوە هاتوون، (مەراسیمی برۆونی) بە قوتابیان دەگێڕن. ئەمە بەحەوت ڕۆژ جارێك دەکرێت. منداڵان لە ژوورە گەورەکەدا کۆکراونەتەوە. لەوبەرەوە ئاڵای ئینگلیز بە وێنەی پاشا ڕازێنراوەتەوە و هەڵواسراوە. کاتێك کە منداڵان بەیەك دەنگ سروودی نەتەوەیی دەڵێن، ئاڵای ئینگلیز لە دوولاوە دەکرێتەوە. پاشان ئەو ڕۆژە منداڵان یەك بەیەك و بە ڕیز لەبەردەمی وێنەی (برۆونی)یەوە بەرەو وێنەی پاشا دەڕۆن و لەبەردەمیدا لە ناخی دەروونەوە سوێندێك دەخۆن کە بە باشی لەبەریان کردووە. بچووکترین دەنگ نابیسترێ، بچووکترین سستی نابینرێ، تیشکی مات و سوورباوی ژوورەکە خراوەتە سەر وێنەی پاشا. وشەکانی ئەو سوێند خواردنە لە دەروونی منداڵاندا کاری خۆی دەکا و فرمێسك لە چاوی هەندێکیان دێنێ.

(من ئینگلیزم، ئینگلیزێتی لە سەروو هەموو شتێکەوەیە، لە سەروو گیان و ماڵ و کەس و کارمەوەی دادەنێم، کەرامەتی ئینگلیز لە مێشکمدا بە زیندوویی ڕادەگرم. لە پێناوی پاراستن و بەرزبوونەوەیدا هەردەم ئامادەی مردنم من ئینگلیز نەبم هیچ نیم)

پاش ئەم مەراسیمە کە بە وردی و هاوئاهەنگ لەگەڵ ئەو ئامانجەدا ڕێکخراون، بە کۆمەڵ ئەنجامدەدرێن. ئەو سوێند خواردنەی کەمێك لەمەوبەر، تاقی دەکرێتەوە کە ئایا لەکاتی خۆیدا بەجێ دەگەیەنرێت یانە. دیسان بە کۆمەڵ سروودی نەتەوەیی دەگوترێت. یەکێکیش لە ئەندامانی لیژنەکە نەسیحەتی توند– جوان پێشکەشی منداڵان دەکات، یەك دوو سەرگورشتەی نەتەوەیی تەزێنەر دەگێڕێتەوە. دواجار شیرو شەکرلەمە بەسەر منداڵاندا دابەش دەکرێت.

لە دیدارو گفتوگۆکانمدا لەگەڵ ئەندامانی لیژنەکە، گوتیان ئەم یاریانە بە چەند مانگ جار دەگۆڕرێن و تازە دەکرێنەوە، بۆ ئەوەی سەرنجی منداڵان ڕاکێشن،کۆمەڵێك لیژنەو دەزگای تایبەتیش بەتەنها خەریکی ئەم کارەن و بەهەموو قوتابخانەکاندا دەگەڕێن. باسی ئەوەیان کرد کە ئەم میتۆدە، تاکە میتۆدە بۆ ڕەگ داکوتینی نەتەوایەتی ئینگلیزی لە دڵ و دەروونداو یەکێتی و یەکپارچەیی مسۆگەر دەکات، هەموو منداڵە بێگانەکانیش بە هۆی میتۆدەوە بوون بە ئینگلیز. تاکە ڕێگە چارەی ئێمەش لە بەرامبەر ڕەگەز پەرستی کەمایەتیدا ئەمەیە." (ل279)[6]

17–ئارن ئەنگین، زانستی ڕابوردووی کولتووری تورکی لە خەباتی ئاتا تورکچێتیماندا، مێژووی حیتی، بڵاوکراوەکانی کولتووری ئاتاتورکچێتی، ژمارە 17، چاپخانەی (Siralar)ی شاری ئاتا تورك (ئەستەموول)، 1961، ل 224.

18–ئارن ئەنگین، زانستی ڕابوردووی کولتووری تورکی لە خەباتی ئاتا تورکچێتیماندا، تورکەکانی سۆمەر، بڵاوکراوەکانی کولتووری ئاتا تورکچێتی، ژمارە 24، شاری ئاتا تورك (ئەستەموول)، چاپخانەی (Gun)، 1969.

19–ئارن ئەنگین، پرۆمیسۆس لە خەباتی ئاتا تورکچێتیدا، خۆرەکانی کولتووری تورکی ئەوروپا چۆن هەڵهاتن؟ چۆن درەوشانەوە؟ بڵاوکراوەکانی

کولتووری ئاتا تورکچێتی، ژماره 25، شاری ئاتا تورك (ئەستەموول) ، چاپخانەی (Gun)، 1969، ل 256.

لە سەرەتای ئەم کتێبەدا لەژێر ناونیشانی ئایدیۆلۆجیای خۆرە مەزنە تورکەکەمان ئاتاتورك-دا، ئاوا هاتووە: "ئاتاتورکچی‌یەکان یەك بگرن، لەزنجیرەی عوسمانی- سۆسیالیست زیاتر هیچتان نیە لەدەستی بدەن"

20-ئارن ئەنگین، ئۆرانوس: دەست پێك: ویژدانی نەتەوەیی، 1-تورکە ئەتروسکەکان خولقێنەرانی شارستانێتی رۆمای مەزن، 2-مێژووی فکرو کولتووری ئەوروپا، بلاوکراوەکانی کولتووری ئاتاتورکچێتی، ژماره 28، چاپخانەی (Gun)، ئەستەموول 1971، ل 272.

لەم کتێبەدا پاش ئەوەی لەشوێنی جۆراوجۆردا بانگەشەی تورك بوونی کوردەکان دەکرێ‌و هەوڵی سەلماندنی دەدرێ، ڕێگەکانی لەناوبردنی نەتەوەی کوردو بەکۆیلە کردنی کوردیش نیشان دەدرێت. (ل دوو- چوار، شانزە- حەڤدە، *9-15*، *286*)

لەم کتێبەدا ئەو پیرۆزباییانەش بلاوکراونەتەوە کە بۆ نووسەر نێردراون بۆ ئەو کارانەی لە پێناوی تورکایەتیدا کردوونی. لەناو ئەوانەدا کە پیرۆزباییان لێکردووەو سوپاسیان بۆ ناردووە، ئەم ناوانەی تێدایە: وەزیری دەوڵەت[7] و یاریدەدەری سەرەك وەزیر سەعدی کۆچاش، نووسەر یەعقوب قەدری قەرە عوسمان ئۆغلو، سەرۆکی گشتی پارتی بزووتنەوەی نەتەوەیی (MHP) ئالپ ئەسلان تورکەش، نووسەر جیهاد بابان، فەرماندەی هێزی دەریایی سەر ئامیرال ئەیجی ئۆغلو، سکرتاریەتی ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی، ئەندامی دادگای دەستووری رەجائی سەچکین، سکرتێری گشتی دەزگای زمانی تورکی عومەر عاسم ئاکسۆی، سەرۆکی ئەنیستیتوی پزیشکی‌ی سەر بە کۆلیجی پزیشکی زانکۆی ئەنقەرە پرۆفیسۆر د. فەرەیدون نافیزئۆزلوك، سکرتێری گشتی وەزارەتی دەرەوە زەکی کونەرالپ.

21-ئارن ئەنگین: بەیاننامەی ئاتاتورکچێتی لە پەنجاهەمین ساڵڕۆژی کۆمارەکەماندا، بلاوکراوەکانی کولتووری ئاتاتورکچێتی، ژماره 29، شاری ئاتاتورك (ئەستەموول) 1972، ل 128.

ئەم کتێبە لەسەر داوای وەزارەتی پەروەردەو وەزارەتی ڕۆشنبیری ئامادە کراوە. لە کتێبەکەدا پاش سەلماندنی(!) ئەوەی کە کوردەکان تورکن (ل 26-31)، چەند پێشنیارێك پێشکەش دەکرێت سەبارەت بەوەی کە "ڕێگەی لە ناوبردنی کورد، بریتیە لە ڕاگواستنی‌و نیشتەجێ‌کردنی تورك لە خۆرهەڵات"(ل9). لەم کتێبەشدا وەکو ئەوانی پێشوو، کۆمەڵێك نامەی سوپاس‌و پیرۆزبایی لەلایەن کەسێتی‌و دەزگا ڕەسمیە جۆر بەجۆرەکانەوە، بلاو کراونەتەوە. هەندێك لە خاوەنەکانی ئەو نامانە، ئەمانەن: سکرتێری گشتی سەرۆکایەتی کۆمار جیهاد ئالپان، نووسەر یەعقوب قەدری قەرە عوسمان ئۆغلو، یاریدەدەری سەرەك وەزیرو وەزیری دەوڵەت سەعدی کۆچاش، وەزیری ڕۆشنبیری تەلعەت هالمان، سەرۆکی گشتی (MHP) ئالپ ئەسلان تورکەش، سەرەك وەزیری پێشوو سوعاد خەیری ئوورگووپلو، سیناتۆر ئەحمەد یلدز، فەرماندەی هێزی زەمینی فاروق گوورلەر، فەرماندەی هێزی دەریایی ئامیرال جەلال ئەیجی ئۆغلو، فەرماندەی هێزی ئاسمانی سەرلەشکر موحسین باتور، فەرماندەی (اسطول) ئەمیرال کەمال کایاجان، سەرۆکی ئەرکانی هێزی ئاسمانی سەرتیپی یەکەم ئەحمەد دورال، فەرماندەی سوپای یەکەم سەرلەشکر فایەق توورون، فەرماندەیی سێیەمی هێزی ئاسمانی، نووسەر جیهاد بابان، ئەندامی دادگای دەستووری رەجائی سەچکین، بە ناوی لیژنەی بەڕێوەبردنی وەقفی خوێندنی تورکی‌یەوە سەرۆك وەهبی کۆچ‌و جێگری سەرۆك د.نەژاد ئەجزاجی باشی، سەرۆکی لیژنەی بەڕێوەبردنی وەقفی خوێندنی تورکی وەهبی کۆچ، یاریدەدەری سەرۆکی وەقفی خوێندنی تورکی د. نەژاد ئەجزاجی باشی، سکرتێری گشتی دەزگای زمانی تورکی عومەر عاسم ئاکسۆی، پرۆفیسۆر د. فەرەیدون نافیز ئۆزلوك سەرۆکی ئەنستیتیوی مێژووی پزیشکی‌ی سەر بە کۆلێجی پزیشکی زانکۆی ئەنقەرە، د.مەلاحەت ئۆزگو بەڕێوەبەری ئەنستیتیو وکورسی‌ی شانۆ لە کۆلێجی زمان‌و مێژوو وجوگرافیا.

د.ئارن ئەنگین لە هەموو کتێبەکانیشیدا، بە ووردی ووریای ئەوە بووە کە جەخت لەسەر ئەوە بکات کە بە فەرموودەی ئاتاتورك کراوە بە ئەندامی دەزگای مێژووی تورك (1933)و دیسان بە فەرموودەی ئاتاتورك کراوە بە ئەندامی لیژنەی دەرس گوتنەوەو فێرکردنی وەزارەتی پەروەردە (1933-1935). یەکێك لەو دەقانەی کە زۆرترین جار بەکاری هێناوە، ووتارەکەی ئاتاتورکە بەبۆنەی دەیەمین ساڵڕۆژی کۆمارەوە کە بە ڕستەی "چەند بەختەوەرە ئەوەی دەڵێت تورکم" کۆتایی دێت.

پەراوێزەکان:

(*1*)دەردەکەوێ کە نووسەر بۆ بنیات نان‌و نووسینەوەی ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی‌ی لەسەر درۆ ڕاوەستاو نێردراوە بۆ "خۆرهەڵات". ئاشکرا دەبێت کە ئەم کارە یەکێکە لەئەرکە سەرەکیەکانی سەربازو ئەفسەرە تورکەکان.

(*2*)ووشەی *(Kurt)* لە تورکیدا مانای (گورگ) دەگەیەنێ.

(*3*)لێرەدا بە باشی دەبینرێت کە ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی لەسەر درۆ دامەزراو، پشت بە زانیاری چەند پێکەنیناوی‌و بێ مانا دەبەستێت. گوایە "گەلی کورد لە ژێر ناوی کوردستاندا دەناڵێنێ". بەلام کتێبێکی ئەوەندە پڕ لە زانیاری بێ ماناو پێکەنیناوی‌و پڕ لە دژایەتی، سەرەك کۆمار پێشەکی بۆ دەنووسێ‌و پرۆفیسۆرە تورکەکانیش وەکو "زانستی‌ترین کتێب"، "جدیترین کتێب"و "نیشتمان پەروەرترین کتێب" بە خوێندکارەکانی خۆیانی دەناسێنن. جگە لەوەش، بۆ ڕاپۆرت نووسەکانی بابی عالی لە "خۆرهەڵات"، سەرچاوەیەکە ناتوانن دەستی لێ هەڵگرن.

(*4*)لێرەدا جارێکی تر زانیاری ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی‌ی پشت بەستوو بە دژایەتیە سازش هەڵنەگرەکان، ئاشکرا دەبێت. بە ئیدیعای نووسەر، دوا بەدوای شەڕی چاڵدێرانی *1514*، کۆمەڵێك خێڵی تورك لە ناوەڕاستی ئانادۆڵەوە نێردراون بۆ "خۆرهەڵات". دیسان بە ئیدیعای نووسەر ئەو کاتەش هێشتا چەمکێك بە ناوی کورد یاخود کوردستان لە ئارادا نیە. چونکە ئەم "ناز ناوانە" لە لایەن سوڵتان سەلیم (یاووس)ەوە بەخشراوە. واتە ئەو کاتە هێشتا خەڵك "تورك"ن. بەلام ئەم خێڵە تورکانە کە لە ناوەڕاستی ئانادۆڵەوە نێردراون، لە ناو ئەو جۆرە "تورکانە"ی ئەوێدا، بوون بە کورد. نازناوی کوردو کوردستانیان قبوڵ کردووە.

(*5*)سەر لەشکر جەمال گورسەل-ی سەرۆکی دەوڵەت‌و سەرەك وەزیر کە ئیدیعا دەکات کوردەکان تورکن، لە ڕاستیدا بەم وتارەی خوارەوەی ئاشکرای دەکات کە هەستێکی دوژمنانەی چەند قووڵی بەرامبەر نەتەوەی کورد هەیە:

" ئەگەر تورکە چیاییەکان (کوردەکان) بە زووترین کات نەیەنەوە سەر ڕێ‌و بە ئاسوودەیی دانەنیشن، سوپا هیچ سڵ لەوە ناکاتەوە کە شارو گوندەکانیان بۆردومان بکاو لەناویان بەرێت. گۆمی خوێنێکی ئەوتۆ دەبێت کە خۆشیان‌و ناوچەکانیشیان لە ناو دەچن." (وتەیەك ڕۆژنامەی *Dagens Nyheter* ی ستۆکهۆلم، *16*ی تشرینی دووەمی *1960*.)

(*6*)ئەم نووسینە بە ڕوونی بۆمان دەگێڕێتەوە کە ئەو سوێندەی دەوڵەتی تورك هەوڵ دەدات هەموو بەیانیەك بە منداڵانی کوردی بڵێتەوە، واتە سوێندی "تورکم، ڕاستم، چالاکم، یاسای من ڕێز گرتنە لە گەورەکانم‌و پاراستنی بچووکەکانمە. هیواو ئایدیالم بەرزی‌و بەرەو پێش چوونە. بوونم بەفیدای بوونی تورك بێت"، لە کێوە وەرگیراوە. ئەگەر سەرنج بدرێ نووسەر، بە کۆیلە کردنی نەتەوەکانی ترو داتانی هەموو ڕێوشوێنێك بۆ سەپاندنی کولتووری خۆی بەسەریاندا، بە سروشتی دەزانێت. بەلام ئەوانەی لە بەرامبەر بە کۆیلە بووندا بەرگری دەکەن، دژی سیاسەتە ڕەگەز پەرستەکان ڕادەوەستن، دەیانەوێ خودێتی خۆیان بپارێزن، بە "ڕەگەز پەرستی‌ی کەمایەتی" وەسف دەکات.

(*7*)لە دەقە تورکیەکەدا نووسراوە *(Devlet Baskani)* واتە سەرۆکی دەوڵەت‌و یاریدەدەری سەرەك وەزیر. بەلام دەبێ *(Devlet Bakani)* بێت. چونکە سەرۆکی دەوڵەت سەرەك کۆمارەو لە سەرەك وەزیر گەورەترە.

سەرچاوە: تێزی تورك بۆ مێژوو
وەرگێڕانی: ئاسۆس هەردی

بێشکچی

لەسەر بەڵگەنامە نهێنییەکانی ئینگلیز

سەبارەت بە کوردستان دەدوێ

یەکێك لە کاردانەوە گرنگەکانی ئیمپریالیزمی ڕۆژئاوا بۆ ئەنادۆڵ، چی لەسەروەختی جەنگی یەکەمی جیهانیدا بووبێت، یان لەسەروەختی جەنگی رزگاری نەتەوەیدا وەهمی دروستکردنی کوردستان و ئەرمەنستان بووە. ئینگلیز و فەرەنسیەکان و ئەڵمان لە روانگەی بەرژەوەندی خۆیانەوە سەیری ئەم مەسەلەیان کردووە. بێ چەندو چوون ئەم مەسەلەیە لە بەدواداچوونی ئەوەی کە ئیمپریالیزم بیری لێکردۆتەوە لە کتێبی "تورکیا لەبەڵگەنامە نهێنیەکانی ئینگلیز"دا لە ئامادەکردنی ئەرۆڵ ئۆلۆ بڵن دەردەکەوێت.

"کێشەی من کوردەکانن، نۆئێل لە بەغداوە هاتووە بۆ ئێرە، نوئێل پیاوێکی زۆر باشەو یەکێکە لە بەتواناکان، بەڵام لەلایەکی ترەوە دەیەوێت ببێتە پێغەمبەری کوردەکان. ئەو دەڵێت: کەس لە کورد باشتر نییە، کوردەکان زۆر رەسەنن، تا بڵێی پەسەندن. بەڵام ئەرمەن بەپێی ئەوەی کە دەردەکەون بەهایەکی ئەوتۆیان نییە، فێڵبازو تەڵەکەبازن، کوردەکان هیچ ئەرمەنیەکیان نەکوشتووە بە پێچەوانەوە کوردەکان ئەرمەنیەکانیان لە دوژمنان پاراستووە، ئەوەیشی لە واقیعدا روویداوە ئەوەیە کە ئەرمەنەکان ئەوانەن کە کوردیان کووشتوە.. لەبەرئەوە ئەوەی لێی دەترسم ئەوەیە کە نوئێل ببێت بە لۆرەنسی کورد. بەپێی ئەوەی کە دەشێ ببێ بە بەشی ئێمە لە وڵاتی دوو رووبارەکە، هیچ لەوە باشتر نیە کە دەوڵەتێکی کوردی تیادا دابمەزرێنین، بەوەش چیاکانی باکور دەپارێزین، لەگەڵ عەبدولقادر سەبارەت بە راپەرینەکەی قسەم کرد. داوام لێکرد کە من بچم بۆ کوردستان بۆئەوەی کەڵك لە بەکارهێنانی نفوزی ئەوان و کاریگەری ئەوان لە ناوچەکە وەربگرم. تا ئەو رادەیەی کە ناچار بووم ئەم قسەیە پێنج جار دووبارە بکەمەوەو هەروەها فێڵیشم لە تورکەکان کرد، سەرباری ئەوەش کە ناشێت بڕوایەکی زیاتریش بە کوردەکان بکەیت، لەگەڵ ئەوەشدا ئامانجی حکومەتی خاوەن شکۆ لاوازکردنی تورکەکانە بۆ نزمترین ئاست، لەبەرئەوە جوڵاندنی کوردەکان بەم ئاراستەیە کارێکی خراپ نییە 1919[1] "کاریکاتێرێکتان بۆ دەنێرم کە لە "وێناکردنی فیکرەکاندا" بڵاوکراوەتەوە، ئەو کاریکاتێرە دەروونی نەتەوایەتی و نموونەی باڵای بەشێوەیەك پێچەوانە دەکاتەوە کە بە توندی مرۆڤ تووشی راچڵەکاندن دەکات. لەم کاریکاتێرەدا وێنەیەکی سەرکەوتووی تورکی بە ئاسوودەیی و بە سەربەستی بەسەر ئەنادۆڵی ناوەندا پاڵی لێداوەتەوە، قاچێکی لە تراقیەوە دەستی راستی درێژ دەکات، ئەو قونیەو ئەتینەو ئەزمیری لە دوژمن خاوێن کردۆتەوەو دەستی چەپی بەرەو ئەرمینیاو کوردستان راکێشاوە (وان)ی لەنێوانی پەنجەکاندا ئابلۆقە داوە، سێبەرەکەشی دەکەوێتە سەر دیاربەکرو سوریا. ئەم نەخشەیەش لە سنووری ئێران و دەریای رەش و هەرێمی ئەتنەوە درێژ دەبێتەوە بۆ نێو وڵاتی دوو رووبارەکە[2].

ئینگلیزەکان دڵنیابوون لە بوونی بڕێکی زۆر لە کانزا لەو هەرێمەی کە دەیانویست دوڵەتێکی کوردی تیا دروست بکەن[3]. سەرۆك خێڵەکانی کوردیش لەو بارەیەوە بەڵێنی رازی بوون بە فەرمانڕەوایی ئینگلیزو فەرەنسیەکان دەدەن و رێگا بە هیچ کەسێکی تورك نادەن لە کوردستاندا بمێنێتەوە، هەروەك داوای بیرکردنەوە لەوە دەکەن کە ئایا ئەم دەوڵەتە کوردییەی کە ئیدیعای دامەزراندنی دەکەن تاکە دەوڵەتێك بێت یان چەند دەوڵەتۆچکەیەکی کوردی. هەروەك دابین کردنی چەك بۆ ئەرمەنیەکان لە کەناڵەکانی ئەمەریکاوە دێتە کایەوە.

راپۆرتەکە سەبارەت بە دروستکردنی دەوڵەتێکی ئەرمەنی، ناوچەکانی ئەردەهان و باتوم و چۆمی ئێمەر دەدات بە ئەرمەنەکان، لەگەڵ ئەوەی کە دەکەوێتە رۆژئاوای چۆمی (یان باتی) بە ماوەی تاکە کیلۆمەترێك لە دەریای رەشەوە، لەگەڵ ئەو بەشە درێژبووەیدا هەتا چیای زولفك لە ئەرزرۆم و لە رۆژئاوای باشوری چیای خەتابەوە، هەروەها سنووری رۆژئاوای ویلایەتی ئەرزەرۆم و ئاوەرۆی قەرەسو، ئاوی سوڵتانی گەورەو چۆمی ئاق تاش و مۆسیلاو موراد سوو گوڵدەرەی بەتلیس[4].

دەکرێت کوردستان لە توکیا جیابکرێتەوەو هەموو کوردستان یەکبخرێت هەروەك دەتوانین هاوجۆریی لە نێوان بەرژەوەندییەکانی ئەرمەن و کورددا بکەین. سەرۆکی یانەی کوردی لە ئەستەنبۆل سەید عەبدولقادرو سەرۆکی وەفدی کوردی بۆ کۆنگرەی پاریس شەریف پاشا لە ژێر فەرمانی ئێمەدان 1920 [5].

"من بیروبۆچوونی ئێوە سەبارەت بە کێشەی کورد دەزانم، کاتێك کە ئەمە دەنووسم مەبەستم لێی گەیشتنە بە بریارێکی زیاتر جەخت لە سەر کراو. داماد فەرید هاتە لام و گوتی بەپێی رێکەوتننامەی ئاشتی کورد دەبێتە دەوڵەتێکی سەربەخۆ. کوردەکان مستەفا کەمالیان خۆش ناوێت چونکە دەیەوێت بەلشەفیك بهێنێت، ئێوەش رقتان لە مستەفا کەمالە چونکە ئەو رێکەوتننامەیە رەت دەکاتەوە کە ئێوە بنیادتان ناوە، لەبەرئەوە با کورد دژی مستەفا کەمال بەکاربهێنرێت[5] ".

"ناکۆکی نێوان سونەو شیعە گەورەیە. ئێمەش دەتوانین درزی ناکۆکی نێوانیان زیادو فراوان بکەین. تواناش هەیە لەرێگای تەفلیسەوە پەیوەندی لەگەڵ مستەفاکەمال بکەین. ئێمە چاوەروانی فەرمانی بەرێزتانین1920"[6].

ئەمە هەمووی راپۆرتی بەرزکراوەیە لەلایەن ئینگلیزەوە بۆ سەرۆکایەتی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا سەبارەت بە باری ئابوری و کۆمەڵایەتی و

سیاسی و رۆشنبیری هەرێمەکە. لەم بەڵگەنامانەشەوە ئێمە تێدەگەین کە بەریتانیەکان دژی بەرژەوەندی دەوڵەتە ئیمپریالیەکانی تر لە ئەنادۆڵدا. گرنگترینی ئەم هەلانەش کە ئەوان قوستوویانەتەوە ئەو پێکدادانە شاراوە چاوەروانکراوانەی هێز بووە لە سروشتی خێڵایەتی کوردیدا ، هەروەها پێکدادانە مەزهەبیەکانیش لەنێوان ئەو خێڵانەداو لە ئاکامی ئەوەشدا بەکارهێنانیان لە بەرژەوەندی خۆی. ئەم سیاسەتەی پارچە پارچە کردن و بەو پێیەش پارچەپارچەبوون و پەرتپەرت بوون بەتەواوەتی هاوشێوە بووە لەگەڵ سیاسەتی "پەرتکە و سود وەرگرە کە سیاسەتی دەرەکی بەریتانیەکاندا کە لە کۆنگرەی بەرلینی ساڵی (1878)ەوە پیادەیان کردووە."

بێگومان ئمپریالیزمی ئینگلیزی لەم کارەدا سەرکەوتوو بووەو پەیوەندی چڕی لەگەڵ چینە دەسەڵاتدارەکانی ئەنادۆڵی ژۆژهەڵاتدا بەستووە .. لەڕاستیشدا دەگوترێت لە جێبەجێ کردنی ئامانجەکانیدا ژمارەیەك لە خێڵەکانی بە فیعلی جوڵاند. بیرۆکەی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان بە ئاشکرا لە سەر مێزی گفتوگۆ لەسەر کردن لە کۆبوونەووەکانی پەیمانی سیڤەردا سەبارەت بە کوردستان بەمجۆرەی خوارەوە بوو:

لیژنەی پێکهاتوو لە ئەندامانی دەوڵەتانی هاوپەیمان ئۆتۆنۆمی ناوخۆ جیبەجێ دەکەن لەو ناوچەیەی کە دەکەوێتە رۆژهەڵاتی فورات و پاشماوەی ئەو ناوچەیە کە دەکەوێتە نێوان عێراق و سوریاوە. دوای تێپەڕبوونی ساڵێك بەسەر ئیمزاکردنی رێککەوتننامەکەدا کوردەکان ئەگەر توانیان لە رێگای گەڕانەوە بۆ لای کۆمەڵەی نەتەوەکانەوە بیسەلمێنن کە زۆربەیان دەیانەوێت لە تورکیا جیاببنەوە و کۆمەڵەی نەتەوەکانیش ئەمەی پەسەند کرد ئەوا لەسەر تورکیا پێویستە دەستبەرداری هەموو مافەکانی خۆی بێت لەم ناوچەیەدا". لە بەشی سێیەمی پەیمانی سیڤەردا، باسی مەسەلەی کوردستان دەکرێت . بابەتەکانی ئەم بەشەش بەندەکانی (62، 63، 64)ە کە پەیوەستن بە کوردستان کەبەمجۆرەیە. بەندی (62) دەڵێت: لیژنەیەك کە پێکدێت لە نوێنەری حکومەتەکانی ئینگلتەرەو فەرەنساو ئیتالیا بنکەی خۆی لە ئەستەنبول دادەنێ و دەسەڵاتی پێدەدرێت لەلایەن دەوڵەتەکانەوە کە بەپێی پەیڕەوی ناوخۆی سەرۆکایەتی پەیمانی سیڤەر لە ماوەی مانگێکدا بەپێی ئەوەی دواتر دیاری دەکرێت، نەخشەی ئۆتۆنۆمی ناوچەیی ئامادە بکات بۆ ئەو ناوچانەی کە دەکەونە رۆژهەڵاتی فورات و نێوان باشوری ئەرمینیاو باکوری سوریاو نێوان دوو رووبارەکە بەو جۆرەی کە دواتر سنوورەکەی دەکێشرێت کە زۆرینەی دانیشتوانەکەی کوردن. ئەمەو بەپێی بڕگەکانی مادەی (27)و لە کاتی نەگەیشتن بە دەنگدانی گشتی سەبارەت بە هەر بابەتێك، دەبێ هەر ئەندامێك دەوڵەتەکەی لەو بارەیەوە ئاگاداری بکاتەوە. پێویستە ئەم نەخشەیە زەمانەتی ئاشوریەکان و کلدانیەکان و کۆمەڵە ئیتنیکیەکانی ترو سەرجەم مافەکانی کەمایەتیەکانی تر بکات. بۆ ئەم مەبەستەش لیژنەیەك پێکدێت لە نوێنەرایەتی ئینگلیزو فەرەنسیەکان و ئیتالیەکان و فارسەکان و کورد. ئەم لیژنەیە دەست دەکات بە لێکۆڵینەوەو وردبینی کردنی ناوچەکەو هەر گۆرنکاریەك کە رووبدا چی لە سنووری ئێران یان لە سنووری تورکیا بە هەمان شێوە. ئەمەش بەپێی ناوەرۆکی پەیمانەکە دەکرێت".

بەندی (63)حکومەتی تورکی لە کاتی ئاگادارکردنیەوە لەلایەن یەکێك لەم لیژنانەوە ئەو فەرمانەی لە ماوەی دیاریکراوی سێ مانگدا جێبەجێ دەکات.

بەندی (64) لەو مێژووەوە کە سەرۆکایەتی پەیمانی سیڤەر دیاریکردووە گەلی کورد، واتە زۆرینەی زۆری ئەم گەلە کە لەو ناوچانەدا نیشتەجێن کە بەندی (62)ی پەیمانەکە دەیانگرێتەوە ئەگەر لە ماوەی ساڵێکدا ئارەزووی خۆی بۆ سەربەخۆیی تەواوەتی و جیابوونەوە لە تورکیا راگەیاندو پەیوەندی کردووە بە کۆمەڵەی نەتەوەکانەوە و کۆمەڵەی نەتەوەکانیش قەناعەتی بەوە هێنا ئەوا رێنومایی بۆ جێبەجێکردنی ئارەزووکانی ئەم گەلە بۆ سەربەخۆیی لە ناوچە دیاریکراوەکاندا و جێبەجێکردنی پێشکەش دەکات. لەم کاتەدا

تورکیا بەڵێن دەدات بە جێبەجێکردنی ئەم رێنومایییە وەکو خۆی و دەستەبەرداری هەموو دەسەڵاتێکی خۆی دەبێت سەبارەت بە گەلانی ئەم ناوچانە.

بەڵام وردەکارییەکانی کاری دەستەبەرداری تورکیا لەوناوچانە راستەوخۆ دەبەسترێت بە رێککەوتنێکی تایبەتەوە لەنێوان هێزی هاوپەیمانان و تورکیادا. دوای تەواوکردنی کاری ئەم دەستبەردار بوونە و بەدیهاتنی سەربەخۆیی کوردستان، هێزەکانی هاوپەیمانان دژی ئارەزووی ئەو کوردانە

نابن كه له ویلایەتی موسڵ دەژین وا ئەو ولایەتەش تاكو ئەمڕۆ بەشێكه له كوردستان بۆ یەكگرتنەوه له لەگەڵ ئەم دەوڵەته كوردیەدا.

شەڕی رزگاری نەتەوەیی كه توركیا هەڵیگیرساند بەرپەرچدانەوەیەك بوو بۆ ئەو ئەنجامانەی لەدوای جەنگی جیهانی یەكەم له ئیمزاكردنی پەیمانی سیڤەر كەوتنەوەو به پارچه پارچه بوونی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی كۆتایی هات، كه ئەوەش بووه پێشەنگی بەرگریو خەباتی گەلانی تر دژی زوڵمو زۆر، بەڵام سیاسەتو هەنگاوه هەڵەكان كه وەرگیراون به دەركردنی ئیمپریالیزم له توركیا دەرگای له رووی دەستتێوەردانی ئیمپریالیسته بەهێزەكاندا خسته سەرپشت وەكو چۆن پێشتر دەستیان له كاروباری وڵاتەكەمان وەردا. دەبێ ئەوەش بگوترێت كه ئەم یاریكردنەی ئیمپریالیستەكان تەنیا توركیای نەگرتۆتەوه بەڵكو قۆچی له هەر وڵاتێك گیركردووه كه شایانی ئەوه بووبێت تیایدا بەدوای بەرژەوەندیەكانیدا بچێت. ئەو رێكەوتنه فیعلیەی كه فەرەنسیەكانو ئینگلیزەكان له نێوان خۆیاندا سەبارەت بەدابەشكردنی رۆژهەڵاتی ناوەراست بەستیان،ناوەرۆكێكی شاراوەی ئاشكرانەكراوی ئیمپریالیستەكان بەرامبەر به كورد دەردەخات. ئایا شتێك هەیه سروشتیتر بێت له بیركردنەوەی ئیمپریالیستەكان له بەرژەوەندییەكانی خۆیان و بۆ ئەم حاڵەتەش، ولایەتی موسڵ كه بەشێكه له كوردستان بخرێته دەرەوەی سنووری كوردستان، یان دروستكردنی دەوڵەتێكی كوردی یان دروست نەكردنی ئەو دەوڵەته؟.

موزەفەر ئەرەدۆست كه لێكۆڵینەوەی یاری كردنی ئیمپریالیستەكانی به خێڵه كوردەكانی هەرێمی شەمدنیلی كردووه دەگاته ئەم دەرەنجامه : لەنێو خێڵەكانی شەمدنیلیدا چەند چینێك هەن كه دەیانەوێت خاوەنی زیادەی بەرهەمو زیادەی ئەو تەقەلایه بن كه له ئەندامانی خێڵەوه بەپێی پێگەی كۆمەڵایەتی و به رێگەی بێگارچێتی وەكو باج بەدەستی دێنن. هەروەك لەنێو ئەم خێڵانەدا دیسان چینو توێژی كۆمەڵایەتی هەن كه له ململانێی بەردەوامدان هەتا كاتی نووسینی ئەم دێرانه. پاشان موزەفەر ئەرەدۆست بەدوای سەرچاوەی ئەم ململانێو ناكۆكیەدا دەگەڕێت كه ئایا لەنێو بونیادی خێڵەكاندایه یان نا، ئەویش بەمجۆره ئەنجامگیریه دەردەبڕێت: ئینگلیزەكان كه دوای راپەڕینی نەهری ساڵی 1925 پەیوەندیان بەستو جڵەوی پێشنیاریان خسته دەستی خۆیانەوه خەڵكی هەردوو خێڵەكانیان له ناوچەكه دورخستەوه. له ساڵی 1930دا بەشێكی ئەو راپەڕینو هێرشانەی كه لەسەر سنوورەكانی ئێرانو عێراق و سوریا دەستیان پێكردبوو گواستەوه بۆ شەمدنیلی، ئەوەش بوو بەهۆی كۆچكردنی خەڵكەكەی بۆ ناوچه جۆراوجۆرەكان، بنەمای ئەم ناكۆكیه پشتگیری دەكرێت بەهۆی ناكۆكی وڵاتانی ئیمپریالیزمەوه بەدوای دابەشكردنی بازارەكانی جیهان لەنێوانیاندا. بەمجۆره، ئەم رووداوانه گواستنەوەیان لەو شێوه داینامیكیەی كه له بونیادی خێڵەكانی شەمدنیلیدا هەبوو كه گواستنەوەیه له پەیوەندیەكانی دەرەبەگایەتیەوه بۆ پەیوەندیەكانی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری شێواندو كاریان كرد بۆ دواخستنی.

سەرچاوه:

النظام فی الاناضول الشرقیة

الجزء الثانی ص 80–85

و: عەتا

تێبینی

بێشكچی قسەكانی (اروَل اولو بلنی) له كتێبی (توركیا له بەڵگەنامه نهێنیەكانی بەریتانیادا) چاپی ئەستەنبوڵ وەرگرتووه.

بارودۆخی سیاسی

کوردستان و گەلی کورد

وەرگێرانی: پەیوەند

بارودۆخی سیاسی کوردستان لە بارودۆخی وڵاتانی داگیرکراو ناچێت، هەروەك لە بارودۆخی وڵاتانی نیمچە داگیرکراویش ناچێت، بەڵکو بارودۆخی کوردستان لە خوار ئاستی وڵاتێکی داگیرکراویشەوەیە، گەلی کورد لە بارێکدایە جیاوازە لە باری گەلێکی داگیرکراو. بارودۆخی سیاسی کوردستان و گەلی کورد لە ئاستێکی دیاردا جیاوازن لە بارودۆخی وڵاتانی داگیرکراو. کوردستان بارودۆخێکی سیاسی دیاریکراوی نییە، هەروەك خاوەنی هیچ ناسنامەیەکی سیاسیش نییە. کورد ئەو گەلەیە کە دەیانەوێت تا ئاستی کۆیلایەتی تێکیبشکێنن و ناسنامەکەی هەڵبوەشێننەوە. بە قسەیەکی ئاشکراتر دەیانەوێت کورد لەسەر رووی زەوی بوونی نەمێنێت. بەڵام گەلی کورد بەو بارودۆخە رازی نییە یان راستتر بڵێین ئەم بارودۆخە رەت دەکاتەوە کە لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەوە ئیمپریالیستەکان و هاوکارەکانیان لە رۆژهەڵاتی نزیکدا خستویانەتە ناوییەوە. بە مەبەستی بەدەست هێنانی ئازادی، کوردەکان پەنایان دەبەنە بەر هەموو جۆرە هۆکارێکی لەبەردەستابوو بە خەباتی چەکداریشەوە.

لێرەوە پێویستە لەسەرمان ئامانج لە چەمکی "دوڵەتە ئیمپریالیستەکان و هاوکارەکانیان" روون بکەینەوە. ئەو دوڵەتانەی کە هاریکاری دەوڵەتانی ئیمپریالیزم دەکەن بۆ وێرانکردنی کوردستان و بەکۆیلەکردنی گەلی کرد خاسێتی دەوڵەتی داگیرکەریان هەیە ئەمەش لەسەر بنەمای ناکۆکیە لە هاریکاریدا لە نێوان وڵاتانی جۆراوجۆرو دەوڵەتانی ئیمپریالیدا لە بوارە دیاریکراوەکاندا، لە ناو ئەوانەشدا، بەستنی هاوپەیمانێتی سەربازی لەگەڵیدا، وەکو چۆن زۆر لە وڵاتانی دوای جەنگی دووەمی جیهانی کردیان، بۆ نموونە هاریکاری میسر لەگەڵ وڵاتە یەکگرتوەکاندا، بەڵام هاریکاری وڵاتانی وەکو تورکیاو عێراق و ئێران و سوریا بەشێوەیەکی هەمیشەیی لەگەڵ دەوڵەتانی ئیمپریالیدا لە میانەی داگیرکردنی خاکی کوردستانەوە ئەم دوڵەتانە یان کوردستانیان داگیرکردوە یان خاکی کوردستان بەستراوەبە خاکی ئەوانەوەو کراوەتە پاشکۆی.

دیارە گومانی تێدا نییە کە ئەم بارانەی کە دێن بە دەوری خۆیان بەسەر کوردستاندا پیادە دەکرێن. کەڵك لە ناوچە داگیرکراوەکان وەردەگیرێت وەکو سەرچاوەی مادەی یەدەکی مادە خاوەکان، لەکاتێکدا سامانەکانی ژێر زەوی لە جۆری نەوت و خەڵوزو فۆسفات و مس و سامانە سروشتیەکانی تریش وەکو دارستان و ئاو بەکار دەهێنرێت. هەروەك ئەم ناوچە داگیرکراوانە بازاڕێك بۆ بەرهەمە دروستکراوەکان پێکدێنێت، بەڵام لە کوردستان خاسێتی تر هەن کە ناشێت ئەو خاسێتانە لە وڵاتانی داگیرکراودا بەشێوەی تەقلیدی ببینرێن. ئەم خاسێتانە رۆڵێکی بنەڕەتیان بینیوە لە شێواندنی ئاستی بارودۆخەکە لە کوردستاندا بۆ ئاستێکی نزمتر لە بارودۆخی وڵاتێکی داگیرکراو. ناشێت تێبینی ئەو تایبەتمەندیانە لە وڵاتانی داگیرکراوی تەقلیدیانەدا بکرێت بەڵکو ئەوانە تایبەتمەندن بە کوردستان. بۆ رووناکی خستنە سەر پەیوەندیەکانی نێوان بەریتانیاو ئۆگەندا، وڵاتێك هەیە ناوی ئۆگەندایە، وڵاتێکی داگیرکراوە، سنورەکانی ئەم وڵاتە زانراوو دیاریکراوە. گەلێکیش هەن لەم وڵاتەدا دەژین، گەلێکی غەیرە بەریتانین و ئۆگەندا بەشێك لە بەریتانیا پێکناهێنێت. هەروەك هیچ هەوڵدانێك لە ئارادا نییە بۆ گۆڕینی ئەم گەلە بۆ گەلێکی بەریتانی، کاتێ ئۆگەندا لە رێگای دانووسانی دەستوریەوە لە کۆتایی شەستەکاندا سەربەخۆیی بەدەست هێنا، سنوورەکەی گۆڕانکاری بەسەردا نەهات. ئۆگەندە لە سنووری دیاریکراوی خۆیدا ژیانی سەربەخۆیی بەڕێوەبرد. هەمان شت بەسەر پەیوەندیەکانی‌نێوان بەریتانیاو هەریەکە لە هیندو نیوزیلەندو کینیاو سۆماڵو بۆتسوانادا پیادە دەکرێت. هەروەك دەتوانین ئەو هێڵە سورە بدۆزینەوە لە پەیوەندیەکانی فەرەنسا لەگەڵ تونس و جەزائیر و مەغریبدا بوو، گەلانی ئەم وڵاتە داگیرکراوانەش فەرەنسی نەبوون، هەوڵیش نەخراوەتە کار بۆئەوەی بکرێن بە فەرەنسی، ئەمەش راستیەکە فەرەنسیەکان و هەروەها هاونیشتیمانیانی ئەم وڵاتە داگیرکراوانەش وەکو یەك دەیزانن. هەمان شت بەسەر پەیوەندییەکانی پرتوگال و هەریەکە لە ئەنگۆلاو مۆزامبیق و غینیاو بیساودا دەسەپێنرێت.

جیاوازی گەورە هەیە لە دابەشکردنی ئەفەریقادا لە نێوان وڵاتانی ئیمپریالیزمی ئەوروپیدا لەوانەش بەریتانیاو فەرەنساو بەلجیکاو هۆڵەنداو پورتوگالو ئیسپانیاو ئەڵمانیادا، لەگەڵ دابەشکردنی کوردستان و پارچە پارچەکردنیدا لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستدا لەلایەن دەوڵەتانی ئیمپریالیزمەوە لەوانەش فەرەنساوبەریتانیایە بە هاوکاری کەمالیستەکان و ئێران.

ئێستا لە ئەفەریقا نزیکەی پەنجا وڵاتی سەربەخۆ هەیە. ئەم وڵاتانە کە دەوڵەتانی ئیمپریالیزم لە ساڵی 1885دا سنوورەکانیان کێشا، لە چوارچێوەی ئەو سنوورانەدا سەربەخۆییان بەدەست هێناوە. بەڵام نەتەوەی کورد کە ژمارەیان لە رۆژهەڵاتی ناوەراستدا دەگاتە سی (30) ملیۆن کەس، سەرباری ئەو ژمارە زۆرە بارودۆخێکی سیاسی پەسەندیشی بەدەست نەهێناوە. ئەمەش ناچاری کردووە کە پەنا بباتە بەر خەباتی چەکداری وەکو هەوڵێك بۆ پاراستنی ناسنامەکەی و رەتکردنەوەی ئەو شێوازانەی ئیمپریالیزمو ئستیعمارو رەگەزپەرستی کە فەرز کراوە بەسەریدا.هەروەها ئمپریالیستەکان لە سەرەتای سەدەی بیستدا نەتەوەی عەرەبیشیان دابەش کرد، بەڵام سووربوون لەسەر دامەزراندنی چەندین دەوڵەتی عەرەبی ملکەچ بۆ ئینتدابی هەر کام لە داگیرکەران کە ئەمان پاشکۆ بوون بۆیان. لەدوای جەنگی دووەمی جیهانی هەموو ئەم دەوڵەتە عەرەبیانە لە بەدەستهێنانی سەربەخۆییدا سەرکەوتنیان بەدەستهێنا. لەم ئاستەدا جیاوازی گەورە هەیە لەنێوان دابەشکردنی عەرەب و دابەشکردنی کوردو پارچە پارچە کردنیدا، دەشی بە هەمان رێگا سەیری دابەشکردنی ئەڵمانیاو کۆریاو ڤێتنام بکرێت. چەندین نەتەوە هەبوون کە بەردەوام ملکەچی دابەشکردن بوون، بەڵام ئەوەی تایبەتە بە کوردستان ئەوەیە کە کوردستان دوای هەڵوەشاندنەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لەنێوان ئەو دەوڵەتانەی کە تازە پێکهاتن و دەوڵەتی ئێراندا دابەشکرا بۆئەوەی بە رێگایەکی ئاسانتر ناسنامەی کوردو کوردستان لەناوببەن.

سەرچاوە :

کردستان مستعمرة دولية. ص 23-25

هەڵوێستی زانکۆی تورکی

بەرامبەر کێشەی کوردو رەخنەی ئەم هەڵوێستە

لەساڵی *1930* دا، لەو رۆژانەدا کە هێشتا شۆڕشی نەتەوەیی کورد لە (ئاگری) بەردەوام بوو، (محەمەد ئەسعەد- بۆزکورت)، وەزیری دادی تورکی لە (ئۆدەمیش) لە ووتارێکدا لەبەردەم خەڵکدا، ئاوای دەگوت:

" ئێمە لە وولاتێکدا دەژین کە پێی دەوترێ تورکیاو ئازادترین ولاتی دنیایە. نوێنەرانی ئێوە -مەبەستی ئەندامانی پەرلەمانە- ناوەندێکی لەمە گونجاوتریان بۆ باسکردنی راستگۆیانەی بیروڕاکانی خۆیان دەست ناکەوێ. لەبەر ئەوە هەستەکانم ناشارمەوە. تورك تاکە (ئاغا)و تاکە خاوەنی ئەم وولاتەیە. ئەوانەی لەرەگەزی تورکی ساغ نین، یەك تاکە مافیان هەیە: مافی خزمەتکاریو کۆیلەیی. با دۆستو دوژمنو چیاکانیش ئەم حەقیقەتە وەك خۆی بزانن"[(1)].

ئەگەر پێکەوە لەم قسانەو قسەکانی (خەسرەو گەرەدە) لەگەڵ شای ئێراندا بکۆڵینەوە، سیاسەتی رژێمی کۆماری بەرامبەر کوردستانو نەتەوەی کورد، بەروونو ئاشکرایی دەردەکەوێ. (خەسرەو گەرەدە) یش لە ساڵانی (*30*) دا، وەك گەورە باڵیۆزی تورك نێردراوە بۆ ئێرانو لەسەرەوە بەشێکی قسەکانیمان پێشکەش کرد. کەوابێ وەزیری دادی[(2)] سەردەم دەڵێت "ئەوانەی تورك نین، واتە کوردەکان، تاکە یەك مافیان هەیە، ئەویش کۆیلەیی میللەتی تورکو خزمەتکاری میللەتی تورکە". لە ساڵی (*1923*) وە تا ئەمڕۆ، بەدرێژایی مێژووی رژێمی کۆماری، سەرلەبەری تواناکانی دەوڵەت، بۆ بەجێگەیاندنی هەموو پێویستی‌یەکانی ئەم سیاسەتە بەکارهێنراوە. هەموو هۆکارەکانی گوشاری مادی دەوڵەت، هەموو هۆکارەکانی گوشاری ئایدیۆلۆجی دەوڵەت، بەکورتی هەموو جۆرە توانایەکی دەوڵەت بۆ کۆیلاندنی (کۆیلەکردنی) نەتەوەی کوردو سڕینەوەی ناوی کوردو کوردستان لە زمانو مێژوودا، بەکارهێنراوە.

بێگومان دژایەتی نێوان نەتەوەی کوردو ئەو دەوڵەتە ئیمپریالیو کۆلۆنیالی‌یانەی بۆ بەکۆلۆنی کردنو لەناوبردنی کاردەکەن، دژایەتیەکە هیچ سازشێك قبووڵ ناکات. بەلاّم ئەو قسانەی سەرەوە نیشانی دەدەن لانی کەم دژایەتیەکی سازش هەڵنەگر، لەنێوان وەزیری داد (مەحمود ئەسعەد- بۆزکورت) و نەتەوەی کورددا هەیە.

سەرباری هەموو ئەمانە کەسێکی ئاوا کۆکوژچی، کە بە ئاشکراو بەشانازی‌یەوە رەگەزپەرستی کۆکوژچێتی خۆی راگەیاندووە، لە زانکۆی تورکیدا پەیکەری بۆ کراوە. ئەم پەیکەرە لە بینای کۆلیجی یاسای زانکۆی ئەنقەرەیە. ئەمە، بەشێوەیەکی دیارو ئاشکرا دەری دەخات کە نەتەوەی کوردو زانکۆی تورکی، دژایەتی (تناقض) ێکی چەند بەرفراوانو سازش هەڵنەگریان لەنێواندایە. پەیکەری کەسێك لەزانکۆدا دادەنرێ کە گوتوێتی "کورد تەنها بۆیان هەیە کۆیلەی تورك بن!" وە لەپێناوی ئەم بۆچوونو ئارەزووەشیدا هەرچی لەدەست هاتبێ ئەنجامی داوەو یارمەتی ئەنجامدەرانی داوە. ئەم فاکتە روونی دەکاتەوە کە بۆچی دەرگای زانکۆی تورکی بەرووی گەڕانو لێکۆڵینەوە لەسەر فاکتی نەتەوەی کورددا داخراوە. ئەم فاکتە روونی دەکاتەوە کە ئەو بیروبۆچونانەی بۆ شەرعیەتدان بەکاروکردەوەکانی ئایدۆلۆجیای کەمالیستی رەگەزپەرستو هاوکاری ئیمپریالیزم بەرهەم هێنراون، بۆچی وەکو "زانست" پێشکەش کراونو زانکۆی تورکیش وەکو "دراوی زانستی" ی گومان هەڵنەگرو بەگشتی وەك "زانست" قبوڵی کردوون.

زانکۆی تورکی رەنگە بتوانێ کۆشش بۆ بەرهەمهێنانی زانیاری زانستیانە لەبارەی چاخە دێرینەکانەوە بکات، رەنگە سەبارەت بە کۆمەڵگاکانی تریش زانیاری بەرهەم بهێنێ. بەلاّم پاش *1923*، هەموو ئەو زانیاریانەی لەبارەی

تورکیاوه بەرهەم هێنراون، بەشێوەیەکی گشتی، هیچ نرخێکی زانستیانەیان نیە. لەو گەڕانو لێکۆڵینەوانەدا کە سەبارەت بە بابەتی وەك: پەرەسەندنی مێژوویی، گۆڕانەکانی بونیادی کۆمەڵگە، مافە گشتی‌یەکان، دەستووری تورکی، سیستەمی حیزبە سیاسی‌یە تورکی‌یەکان، ئیدارەی گشتی تورکی، سیستەمی تاك حیزبی تورکی، بونیادی کۆمەڵایەتی ئابووری تورکیاو پەیوەندی‌یەکانی نێوان ئەو دەزگا جۆراوجۆرانەی لەم بونیادەدا پێکهێنراون، پەیوەندی‌یە نێونەتەوەییەکان، مافی دەوڵەتانو کورد، فاکتی نەتەوەی کوردو دابەش بوونو پارچە پارچەکرانی کوردستانو پیادەکردنی گرنگترین سیاسەتی (پەرتکە-زاڵبە) لە جیهاندا، لەسەر کوردستانو نەتەوەی کورد، لەکاتی دابەشکردنی ئیمپریالیستانەی لۆزاندا، هۆشیارانە لەبەرچاو نەگیراون. لەم رووەوە هەر هەموو ئەو زانیاری‌یانەی لەم بابەتانەدا بەرهەم هێنراون، ناوەرۆکێکی ئیمپریالیو کۆلۆنیالیانەیان هەیە. ئامانجی ئەم زانیاریانە، بە ئاشکراو بەنهێنی بریتی‌یە لە سڕینەوەی ناوی کوردو کوردستان لە زمانو مێژوودا. زانکۆی تورکی لەم مەسەلانەدا؛ دەقاودەق لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای کەمالیستدا یەك دەگرێتەوەو ئەوەمان وەبیردێنێتەوە کە لە (ئەدرنە)وە تا (هەکاری) هەموو کەس تورکەو "ئەگەر کەسێکی ناتورکیش هەبێ" پێویستە هەموو ڕێوشوێنێکی پێویست بۆ تورکاندنی (بەتورك کردنی) پەیڕەوی بکرێت، لەم رووەوە ئەو زانیاریانەی لە نووسینگەکانی ڕێکخراوی ئیستخباراتی تورکی (میت) دا بەرهەم دەهێنرێت، لەگەڵ ئەو زانیاری‌یانەی زانکۆ تورکی‌یەکان بەرهەمی دێنن، هیچ جیاوازی‌یەکی گرنگیان لەنێواندانیە. بۆ نموونە لەکاتی شۆڕشە نەتەوەیی‌یەکانی کورددا[3] لەهەر پارچەیەکی کوردستان، سەرەك وەزیرو وەزیری دەرەوەو لێپرسراوەکانی تری تورکیاو ئێرانو عێراقو سوریا، بەردەوام کۆبوونەتەوەو لەگەڵ سەرەك وەزیرو وەزیری دەرەوەی ئینگلیزو فەرەنسادا دیدارو گفتوگۆی هاوبەشیان کردووە. کەچی تەقەللایەکی زۆریان کردووە بۆ ئەوەی ئەم دیدارو گفتوگۆیانە بشارنەوە.ئەگەر نەیشیان شاردبێتەوە بابەتی وەك "دابەشکردنی ئاوی فورات" یان بۆ کردۆتە

بیانوو. لەکاتێکدا هۆو ئامانجی بنەڕەتی پەیمانی (سەعد ئاباد) و پەیمانەکانی‌دواتر، بریتی بووە لە باشتر کۆنترڵ کردنی کوردستانو بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد، زانکۆی تورکی توانیوێتی لە قاڵبێکی تەواو جیاوازدا پێشکەشیان بکات.

ئەم پەیمانانە، کە ئامانجی سەرەکی‌یان پاراستنو چەسپاندنی بارودۆخی ئێستایە "الوضع الراهن" لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا، گومانی تێدا نیە ڕێگە لەپەرەسەندنی بزووتنەوە سۆسیالیستەکان دەگرنو بزووتنەوە شۆڕشگێڕە دیموکراتەکان لەژێر گوشاردا دەهێڵنەوە. ئەم شێواندنو هەڵگێڕانەوەو دەمامك کردنە، بەهەمان شێوە لە سیاسەتی ناوخۆشدا هەیە. هەموو ئەمانە لەلێکۆڵینەوەی (مل ملانێی دابەشکردنی ئیمپریالیی لەسەر کوردستان (*1915–1925*)) دا دەخرێنە بەرباس.

زانکۆی تورکی هەوڵو ماندو بوونێکی گەورە سەرف دەکات بۆ ئەوەی کێشەی نەتەوەیی کورد لە ڕەهەندی کاتو شوێنی خۆیدا وەرنەگرێت (نەخاتە بەرباسو لێکۆڵینەوە). لەم مەسەلەیەدا لەبێدەنگی‌یەکی گەورەدایە. ئەگەر ئەو پرەنسیپە بنەڕەتی‌یە بەبیر بێنینەوە کە دەڵێ "فاکتەکان بەیەکتری‌یەوە بەستراونو پێکەوە لە پەیوەندی کار- کاردانەوەدان، بەئارەزوو یەکێك لە فاکتەکان لەوانی تر جیاناکرێتەوەو چاوپۆشی لێناکرێ"، بۆمان دەردەکەوێ کە بوونی فاکتی نەتەوەی کورد لەناو کۆی پەیوەندیەکانداو چۆنی‌یەتی کارکردنی لەوانی ترو کارتێکرانی لەلایەن ئەوانەوە، ناچنە ناو پرۆسەی فکرو تێگەیشتنەوە. ئەم بێدەنگی‌یە بێدەنگی‌یەکی هۆشیارانەیە. چونکە زانکۆی تورکی زانکۆی رژێمە. لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای بالادەستی رژێمدا یەکی گرتووە. باوترینو جێ‌متمانەترین رەفتاری رژێمیش بی‌دەنگی‌یە. بێدەنگی‌یەکی هۆشیارانە لەم رووەوە ماوەی نزیکەی (55) ساڵ، زانکۆی تورکی بەپێویستی نەزانیوە هیچ راستکردنەوەو گۆڕانێك بەسەر ئەم هەڵوێستە نازانستیو دوگمایەی خۆیدا بێنێ.

پتر لەوەش ئەوەندە لەگەڵ ئەم هەڵوێستە نازانستی‌یەدا راهاتووە، ئەوەندە لەگەڵێدا یەکی گرتووە، ئەوەندەش بڕوای بەوە کردووە کە ئەم بارودۆخە

تابێپایان بەردەوام دەبێت، کە تەنانەت لەگەڵ ڕێکخراوە نهێنییەکانی دەوڵەتیشدا لەپێناوی پاکتاو کردنی (تصفیە) زانکۆکاندا لەو کەسانەی دیدو بۆچوونیان لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای ڕەسمیدا ناگونجێ، هاوکاری دەکات. زانکۆی تورکی کە خاوەنی دیدو بۆچوونێکە لەناو چوارچێوەی ئایدیۆلۆجیای ڕەسمیدا بەباشی دۆگما بووەو دەقی گرتووە، ناتوانێ خۆی لەوە لابدات کە جارجار وەکو نووسینگەیەکی ڕێکخراوی ئیستیخباراتی میللی (میت) کاربکات. لەم ڕووەوە کاتێك زانکۆ بیروبۆچوونی خۆی سەبارەت بە چۆنیەتی سەردەمی تاك حیزبی پێشکەش دەکات، بەهیچ جۆرێك ئەو سیاسەتەی کە کەمالیزم بەرامبەر کوردستانو نەتەوەی کورد پەیڕەوی کردووە، نابینێو نایەوێ بیبینێ. زانکۆی تورکی ڕەنگە بتوانێ کارەکانی هیتلەرو مۆسۆلۆنیو پەیوەندیی‌یە کۆلۆنیالی‌یەکانی (سالازار) لە ئەفریقا هەڵبسەنگێنێ، بەڵام بەهیچ جۆرێك ناتوانێ پەنجە بۆ کارەکانی کەمالیزم لە کوردستاندا بەرێت. ناتوانێ ئەوانە هەڵبسەنگێنێ. وەکو بۆرجوازی‌یە کۆلۆنیالی‌یە عەسکەریەکانی خۆی، بە (نەبوو) یان دادەنێ. درێژە بە بێدەنگی خۆی دەدات، چونکە ئەوەی چینە باڵا دەستو هێزە باڵادەستەکان دەیانەوێ، ئەمەیە: بێدەنگی. بێدەنگی، باوترینو جی‌متمانەترین ڕێگەی سووربوونە لەسەر دۆگماتیزمو بەردەوامی لەسەر هەڵە.

لەناوەندێکدا (وسط) کە زانکۆو پرۆفیسۆرەکان لەگەڵ ڕژێمدا ئەوەندە یەکیان گرتبێو هەوڵیان دابێ ئایدیۆلۆجیای ڕەسمی بە (زانست) دابنێن، شیعری (سی‌و سێ گوللە) ئەرکێکی زۆر گرنگی کەوتۆتە ئەستۆ. نابێ ئەوەشمان لەبیر بچێ کە ئەم شیعرە لەلایەن خوێندکارێکەوە کە تازە چۆتە زانکۆ لە ساڵانی *1948* *1950* دا نووسراوە. واتە لەسەردەمێکدا کە فێربوونو فێرکردنی مارکسیزم قەدەغە بووە. با ئەوەش بڵێین شیعرەکە ڕووداوی "سی‌و سێ گوللە" ناگێڕێتەوە. ئەم شیعرە لاواندنەوەیەکە بۆ گوللەبارانکراوەکان. لە شیعرەکەوە ناتوانین تەنانەت کاتی ڕوودانی ڕووداوەکەش بزانین. بەڵام لەناو خوێنەرانی کورددا بە تایبەتی، پرسیاری کاریگەرو بەردەوام دەوروژێنێ (ئەم سی‌و سێ کەسە کێن؟)، (بۆچی گوللەباران کراون؟)، "تاوانی گوللەبارانکراوەکان چی بووە؟"، "ڕوداوەکە کەی ڕوویداوە؟"، "ئەو خێزانانەی کوڕەکانیان کوژراوە چی‌یان کردووە؟"، "دوای حەقی خۆیان کەوتوون، چۆن دوای کەوتوون؟"، "دەوڵەت بەرامبەر ئەم ڕووداوە چی کردووە؟". گوللەبارانکەرەکان بەسزای خۆیان گەیشتوون؟"، "ڕووداوەکە چۆن هاتۆتە ئاراوە؟"، "ئایا گوللەبارانکردنی تری لەو جۆرە لەبەشەکانی تری تورکیاشدا بووە؟"، "بۆ نەبووە؟"، "بۆ لە خۆرهەڵات بووە؟"، . هتد ئەم پرسیارو گەڕانە (بحث)، سەرەتا لە خێزانەوە دەست پێدەکا. پاشان کەس‌و کارو، گوندو شارۆچکە، ئەلقە بەئەلقە پەرە دەستێنێ. پرسیارو گەڕان تا زانکۆ درێژ دەبێتەوە. گەشەسەندنی پرۆسەی پرسیارو گەڕان کاریگەریەکی گەورە لە مەسەلەی پێکهاتنی هۆشیاری سیاسی لەناو کۆمەڵی کوردیدا درووست دەکات. لەڕاستیدا ئەو کەسەی چۆتە ناو پرۆسەی پرسیارو گەڕانەوە سەبارەت بە ((سی‌و سێ گوللە)) خۆبەخۆ بووە بە خاوەنی زانیاری سەبارەت بەو سیاسەتانەی تریش کە بەرامبەر کوردستانو نەتەوەی کورد پەیڕەوی دەکرێنو بە بارودۆخی کۆمەڵگەکەی خۆی هۆشیار بۆتەوە. چونکە لەپرۆسەی پرسیارو گەڕاندا (بحث) ئەوانەی لەگەڵ ڕووداوەکەدا ژیاوونو دەیزانن‌و بیستوویانە، تەنها ڕووداوی "سی‌و سێ گوللە" ناگێڕنەوە. بەڵکو یەك بەیەکی ئەو ڕووداوانەش کەهاوشێوەی ئەون. شۆڕشەکانی کورد، ڕاگواستنەکان، ئاگری، زیلان، ساسۆن، ئیحسان نوری، سەید ڕەزا، بەرزنجی‌و سمکۆ، یەك بەیەك دەگێڕنەوە.

دیسان لەم پرۆسەی گەڕانەدا تێدەگەن کە زانکۆی تورکی، "چەپ" ی تورکی، نووسەرانو هونەرمەندانی تورك، چەند بێ‌خەم "لامبالاة" و بێگانەن بە کێشەکانی کۆمەڵگای کوردی. لەبەر ئەوەی وەڵامی ئەو جۆرە دامو دەزگایانە بۆ ئەو جۆرە پرسیارانە بێجگە لە "نازانین، گرنگ نی‌یە" هیچی تر نی‌یە. یاخود لەژێر ناوی "پێشکەوتنخوازی" دا، پڕبەدەم جنێودان بە بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردو جوڵانەوە بە ئاراستەی ویستو ئیرادەی چینە باڵادەستەکانی تورك وەکو لە نمونەی دەرسیمدا باسمان کرد، (حەسەن عیزەدین دینامۆ) و (باربارۆس بایکارا) و (کەمال بیلباشار) و گەلێکی تریشیان، لەوجۆرە نووسەرە جنێوفرۆشانەن. ئەمانە هەمیشە لەگەڵ ئایدیۆلۆجیای ڕەسمیدا گونجاونو لەگەڵیدا یەکیان گرتووە. سەرەڕای ئەوە، بەناوی هونەرەوە پڕوپاگەندەشیان بۆ ئەم ئایدیۆلۆجیایە کردووە هەوڵیان داوە لەبەردەمی (بورجوازی تورك) ی کۆلۆنیالی میلیتاریدا، شەرعیەت بەدەست بێنن.

لەم ڕووەوە، لەناوەندێکی ئاوا پیس‌و بۆگەندا، شیعری "سی‌و سێ گوللە" وەك شەماڵی کوێستان وایە. دڵ دەکاتەوە. دیارە چاوەڕێ ناکرێ شەماڵێکی وا، هەموو پیس‌و چەپەڵی‌و بۆگەنی‌یەکان ڕاماڵێ‌و گسکیان لێبدات. بەڵام سەرچاوەیەکی گرنگە بۆ درووستبوونی تەوژمە بەردەوامو بەهێزەکان. هەڵسەنگاندنی شیعری "سی‌و سێ گوللە"، تەنها وەك بەرهەمێکی ئەدەبی، ڕاست نی‌یە. "سی‌و سێ گوللە" زۆر زۆر لەوە تێپەڕیوە کە تەنها بەرهەمێکی ئەدەبی بێ‌و لەگەڵ کۆمەڵدا یەکی گرتووە.

تێبینی: لە کتێبی "سی و سێ گوللە"ەوە، وەرگیراوە.

وەرگێڕانی: ئاسۆس هەردی.

پەراوێزەکان:

Milliyet, No: 1655, 19 Eylul 1930, Ayricabk. L.Rombout, Kurtler Cagdas Kurdistan Tarihi (1918- 1946), Cev. Ronahi, yayinlari, Ekim 1972, S. 34-35.(1)Ronahi

(*2*)هەندێ کەسی سەر بە (چەپ) ی تورکی، (مەحمود ئەسعەد بۆز کورت) وەکو (چەپ) ێکی ڕادیکاڵ هەڵدەسەنگێنن. ئەم مەسەلەیە لە لێکۆڵینەوەی پرۆگرامی (پ گ ك)دا دەخرێتە بەرباس.

(*3*)نووسەر هەموو جووڵانەوەکانی کورد بە وشەی (*Direnis*) واتە (بەرگری–مقاومە) ناودەبات. بەڵام لەو ڕووەوە کە خوێندەواری کورد خۆی بە (شۆڕش) ناوی بردوون، وام پێ باش بوو نەی گۆڕم بۆ ئەوەی خوێنەر سەری لێتێك نەچێ، ئەگەرچی بەلای منەوە تەعبیرەکەی نووسەر زیاتر پڕبە پێستی جووڵانەوەکانی کوردە.

چەپی تورکیو کێشەی کورد

پێمان وایە لەم قۆناغەدا شتێکی بەسوودە هەڵوێستی چەپی تورکی سەبارەت بە کێشەی کورد بخەینە ڕوو.

دەشتوانین ئەوە لەسەر دوو ئاست ئەنجام بدەین. لە ساڵانی شەستەکاندا واتە دوای کودەتای 1960/5/27و لەو قۆناغەدا کەچەپی تورکی تیایدا پەرەی دا بە دەستکردن بە گفتوگۆ کردنی کۆمەڵە بابەتێك لەنێوانیاندا کێشەی کوردیش، ئەگەر ئاراستەی ئەم کێشەیەی دیاری کردبێتو،ئەگەر زۆربەی ئەم گفتوگۆو ڕاگۆڕینەوانە لە سنوورێکی دیاریکراودا بووبێت لە زۆربەی کاتدا بەو مەبەستەی کە تورکە کەمالیەکان بێزار نەبن، ئەوا پێویستە لەسەرمان ئەم دیاردەیە وەکو هەوڵێکی پەسەند دابنێین. هیچ زیادە ڕۆییەك نییە ئەگەر بگوترێت ئەم دیاردەیە بەهۆی بوونی کوردەکانەوە بووە. واتە ئەو ئەندامە شۆڕشگێڕانەی کەبەڕەگەز کوردبوونو ئەندام بوون لەسەرجەم بزوتنەوە سیاسیەکاندا. چەپی تورکی لەبەرامبەر کێشەی کورددا هەڵوێستێکی کەمالیستیانەی تەواوی لە ساڵانی بیستو سیەکاندا بیناکردووە، بە جۆرێك کە دەتوانین بڵێین چەپی تورکی لەو قۆناغەدا هەڵوێستی بە دژی کورد وەرگرتووە.

مەودای دووەمی ئەم بابەتە پەیوەندی هەیە بە کاریگەرییە خراپەکانی چەپی تورکییەوە لەسەر بزوتنەوەی کورد ئەم کێشەیەش دەبەسترێت بەو گرنگێتیو بەهایەوە کە دەخرێتە پاڵ وشەی (مەیلی نەتەوایەتی) لەبەر ئەوە ئەو بیرانە پەیوەست دەبن بە پەرەسەندنە کۆمەڵایەتیو سیاسیە فرە جۆراو جۆرەکانەوە. تورکەکان نەتەوەیەکی باڵا دەستن، لەبەرئەوە بەسروشتی کێشەیەك لە ئارادا نییە پەیوەندی بە نووسینو قسەکردن بەزمانی تورکییەوە هەبێت، لە پای ئەوەش هیچ کێشەیەکی دیار پەیوەست بەو مەسەلە بوونی نییە. دەتوانین ئەو خەڵاتە ئەدەبیانە وەك نمونە وەربگرین کە دەزگاکانی حکومەت یان کەرتی تایبەت یان دەوڵەت دەیبەخشنو لە ڕێگای دامەزراوە پەروەردەکانیەوە لە قوتابخانەی سەرەتاییەوە بۆ زانکۆو لە ڕێگای بەڕێوەبەرایەتی گشتی زیندانەکانو سوپاو پۆلیسو ئێزگەو تەلەفزیۆنەوە هەوڵدەدات بۆ گەشەپێدانی زمانو ئەدەبی تورکی. گەشەپێدانی زمانو ئەدەبی تورکی گرنگییەکی تەواو بۆ ئایدۆلۆژیای ڕەسمی پێکدێنێت.

بەڵام بەگوێرەی کوردەکان گەلێکی ژێردەستەنو بێ بەشن لەمافە نەتەوەییو دیموکراتیەکانیان. کورد نەتەوەیەکی دابەشکراوو پارچە پارچەکراوە لە جەرگەی ڕۆژهەڵاتی نزیکدا. کورد ئەو نەتەوەیە کە هەموو دەوڵەتەکان بەشداریان کردووە لە سەر کوتکردنی بە ئاگاییە نەتەوەییو دیموکراتیەکانیدا. دەوڵەتان هەموو ڕێو شوێنێکی شیاوو چاوەڕوانکراویان لەبەر گرتووە هەتا زمانو ئەدەبی کوردی پێ بشارنەوەو نەیهێڵنو نەتەوەی کورد لە بۆتەی نەتەوە دراوسێکاندا بتوێننەوە. بەمەبەستی گەیشتن بەم ئامانجە سەرجەم دامەزراوەکانی فشاری ئایدۆلۆژی دەوڵەتیان تەرخان کردووە واتە دامەزراوە پەروەردەییەکانو زانکۆو پارتە سیاسیەکانو دامەزراوە ئاینییەکانو خێزانو ڕۆژنامەو ئێزگەو تەلەفزیۆن سەرجەم بۆ ئەم مەبەستە تەرخان کراون.

کاتێکیش کە هەموو ئەم دامەزراوانە بەس نەبن بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجە پەنا دەبەنە بەر پشت بەستن بە دامەزراوەکانی هێزو توندو تیژی واتە پۆلیسو زیندانو دادگاو هێزی چەکدارو درکو تاد.

بۆ تێکشکاندنی بزوتنەوەی نیشتمانی کورد. چینی باڵا دەستی کوردیش نکۆڵی ناسنامەی نەتەوەیی خۆی دەکات، وەکو ئەوەی هەموو ئەو ڕێو شوێنانە بەس نەبن بۆ بەدیهێنانی ئەو ئامانجە، چینی باڵا دەستی کوردی خۆی دەگۆڕێت بۆ چینێکی بەکرێگیراو لە ڕێگای ئەوەدایە لەناو چینی باڵادەستی تورکیدا بتوێتەوە. لەبارو دۆخێکی وەهادا شتێکی مەنتیقی دەبێت کە کۆمەڵی دیاریکراو دەست پێشکەری بەرگریکردن لە خاسێتە نەتەوەییەکان بکەنو دژایەتی ڕێو شوێنی بەکارهێنراو بۆ سەرکوتانەوەیان بکەن. لێرەوە ئاسایی مەسەلەی ئارەزوو بۆ پاراستنی بەهای نیشتمانیوخاسێتە نەتەوەییەکان دێتە ئاراوە. بڕوامان وایە کە بەرگری کردن لەو بەهایانەو پاراستنیان لەو چوارچێوەیەدا کە بەکورتی لە سەرەوە باسمان لێکرد لە گرنگترین ئەرکەکانی شۆڕشگێڕانو دیموکراتیەکانە. دیارە کە چەپی تورکی ئابلوقە بەسەر (مەیلی نەتەوایەتی)و بەسەر خەباتو پەیڕەوکردن لەبەرگری کردن لە بەها نەتەوەییەکان دەسەپێنێت. دیسان چەپی تورکی، شۆڕشگێڕو دیموکراتیستە کوردەکان تاوانبار دەکات بەوەی شۆڕشگێڕنو ڕەفتاریان مەیلێکی نەتەوەیی پێوەیە. ئەم جۆرە ڕەخنە گرتنانە تا ئەندازەیەکی گەورە کاری لە شۆڕشگێڕانی کورد کردووە. بیرمان دەکەوێتەوە لە ساڵانی شەستەکاندا کوردەکان نەیان دەوێرا تەنانەت هەر قسەش بە زمانی کوردی بکەن لە نێوان خۆیاندا ئەویش لە ترسی تاوانبارکردنیان بە مەیلی نەتەوایەتی، هەروەها توانای ئەوەشیان نەبوو کە بەبێ پەردە بڵێن کوردین. کوردەکان لەو قۆناغەدا هەوڵێکی زۆریان دەدا هەتا بەدیمەنی زیاتر لایەنگریو دڵسۆزی مارکسیزم- لینینزمەوە دەربکەون، هەروەك تەقەلایەکی زیاتریشیان دەدا هەتا خاسێتە نەتەوەییە کوردییەکان نیشان نەدەن.

هەروەها بیرمان دەکەوێتەوە لە ساڵانی پێش ساڵانی هەشتاکاندا شۆڕشگێڕی کورد بەوە تاوانبار دەکرا کە مارکسی لینینی نەبوو، ئەوەش وەکو سوکایەتی پێکردنێکی توونند حساب دەکرا، لەبەر ئەوە ئەویش هیچ چارەیەکی نەبوو تەنیا ئەوە نەبێت کە وەها دەرکەوێت لە ئەوانی تر زیاتر مارکسی لینینییە. ئەم تیۆرییە بەلایەنی کەمەوە بەهۆی ئاستی (پێگەیشتنیانەوە) کاریگەری خۆیی هەبووەو لەسەر ئەم بنەمایە هەرکەسێك تاوانی (تۆ نەتەوەیت)ی ئاراستە بکرایە هەستی بەسوکایەتی پێکردن دەکرد. ئەوان وایان دادەنا لە ڕووداوەستانی توندووتیژیو سەرکوتانەوە کە زمانو ئەدەبی کوردی دووچاری دەبێتو داواکاری سەربەستی قسەکردن بە زمانی کوردیو داواکاری دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی لێدانێکە لە مەیلی نەتەوایەتی. لەلایەکی ترەوە بیرۆکەی مەیلی نەتەوایەتی بەکاردەهات وەکو تاوانبارکردنێکی ڕووتو تەواو بەتاڵ لە هەر ناوەڕۆکێك. ئەوان واتە چەپی تورکی جیاوازی ناکەن لە نێوان نەتەوایەتینەتەوەی سەردەستو نەتەوایەتی نەتەوەی بندەست دا لەبەرئەوە بارسەلان تورکیشی سەرۆکی بزوتنەوەی نیشتمانی فاشیو مەلا مستەفای بەرزانی وەکو یەك دادەنێن. کەواتە ئەو سیاقە کۆمەلایەتییە- سیاسییە کامەیە کە لەگەڵ مەیلی نەتەوایەتیدا جووت دەبێت؟ ئەی ئەوانە کێن کە دەشێ خاسێتی مەیلی نەتەوەیی بدرێتە پاڵیان؟ ئەی جۆری ئەو داواکارییانە چییە کە دەیخاتە ڕوو؟

چەپی تورکی هەندێ کەسیان بە مەیلی نەتەوایەتی تاوانبار کردووە بۆ نموونە کاتێ ئەو کەسانە گوتوویانە پێویستە ئابلۆقەی سەپێنراو بەسەر

زمان‌و ڕۆشنبیری کوردی‌دا لابرێت هەروەها پێویستە ئازادی، قسەکردن بە زمانی کوردی‌و نووسین بەو زمانە فەراهەم بکرێت. بەرگریکردن لە زمانی کوردی لە ڕووی سیاسیەوە بە لای ئەوانەوە ڕەگەز پەرستی‌و ئیستعمارییە. سیاسەتەکانی تواندنەوەو سڕینەوە کە دەوڵەتی تورکی پیادەی دەکات ئەرکی بنچینەیی‌یە. ئەمە پێویستە بە پێچەوانەوە بێت. پێویستە سنوورێکی جیاکەرەوە لە نێوان نەتەوایەتی نەتەوەی سەردەست‌و نەتەوایەتی نەتەوەیی بندەستدا دابنێین خستنەڕووی دروشمی (تورکیای سەربەخۆ) بەڵگەی گیانی شۆڕشگێڕی بوو، چەپی تورکی جەختی لەسەر ئەوە دەکرد کە ئەم دروشمە بیروکاری شۆڕشگێڕی بەڵام ئەوانەی لە بارەی کوردستانی سەربەخۆوە دەدوێن بە پێچەوانەی ئەوانەوە کە دروشمی تورکیای سەربەخۆیان بەرز کردۆتەوە) (نەتەوەیین) بەڵام ئایا بەرزکردنەوەی دروشمی تورکیای سەربەخۆ لەناوەرۆکدا مانای ڕازی بوون نییە بەو دابەشکردنەی کە ئیمپریالیزم بەسەر کوردستانیدا سەپاند لە ساڵانی بیستەکاندا؟ توانراوە سیاسەتی (پەرتکەو

کەڵك وەرگرە) دابنرێ‌و جێ‌بەجێ بکرێت بەهۆی هاریکاری ئیمپریالیستەکانی ئینگلیزو کەمالیەکانەوە. کە هەوڵیان دا بۆ دانانی بەشێکی گرنگ لە کوردستان لەژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی تورکیدا. لەبەر ئەم هۆیە، واتە بەرزکردنەوەی دروشمی تورکیای سەربەخۆ، لە نێوان ئەو شتانەدایە کەماناو مەبەستی دانان‌و پشتگیری کردنی لەو سیاسەتە ئیمپریالیسی‌یەوە مومارەسە کردنیەتی ئەگەر توێژینەوەی بیرو ڕای چەپی تورکی‌و هەڵوێستەکانیمان سەبارەت بە کێشەی کورد کرد، پێویستە لە سەرمان بەشێوەیەکی تایبەتی جەخت لەسەر ئەم بابەتەی کەدێت بکەین: کورتی بیرکردنەوە لە کێشەکانی تورکیا لە ڕوانینی چینە کۆمەڵایەتیەکانەوە بەشێوەیەکی هەمیشەیی نابێت بەهۆی چارەسەرکردنە دروستەکان. دیسان پێویستە لە سەرمان لێکۆڵینەوەی ئەم کێشانە بکەین لە گۆشەنیگای کۆمەڵە ئینتکی‌یەکانەوە. مارکسیەکانیش کە سورن لەسەر ئەوەی ئەوان چارەسەری کێشەکان دەکەن لە گۆشە نیگای ململانێی چینایەتیەوە بەو جۆرە ڕەفتار لەگەڵ کێشەی کورددا دەکەن کە خۆیان مارکسی تورکن.

لەکاتێکدا دامەزراوە کۆمەڵایەتی‌و سیاسی‌یەکان‌و ئیتیفاقکردنەکان‌و ڕووداوە مێژوویەکان مانای جۆراوجۆریان هەیە ئەگەر لە تیشکە نیگای کۆمەڵە ئیتنیکی‌یەکانەوە سەیرمان کردن. لەبەر ئەم هۆیە دەبینین بیرو بۆچوونەکانی (مەهری بیلی) نموونەن بۆ ئەم شتە.

جەنابی مەهری بیلی یەکێکە لە سەرکردە مارکسیە-لینینی‌یەکانی چەپی تورکی‌و جێگایەکی گرنگ دەگرێت لە مێژووی ئەم بزووتنەوەیەدا.

مەهری بیلی گەنج بوو کاتێ تورکیای بەجێ هێشت‌و لە ساڵانی سی‌یەکاندا چوو بۆ وڵاتە یەکگرتووەکان‌و لەوێ زانستی ئابوری خوێندو لە سەرەتای جەنگی دووەمی جیهانیدا گەڕایەوە بۆ تورکیاو چووە ڕیزی سوپاوە. بیلی ئەو کاتە واتە پێش ساڵی 1950 وەها سوپای دەبنیی کە دامەزراوێکی پێشکەوتنخوازی شۆڕشگێڕە. ئەوکاتە دەیگووت ئەرکی سەرشانی سۆشیالیست‌و کۆمنیستەکانە کە بچنە ناو سوپاوەو بەرگری لە وڵات بکەن دژی هێرشی نازییەکان. سوپای تورکی لەو کاتەدا بەشداری پەیمانی ناتۆی نەکردبوو، تورکیا ئەندام نەبوو لەو پەیمانە ناو براوەدا.

هەروەها جەختی لەسەر ئەوە دەکرد کە تورکیا پارێزگاری لەسەربەخۆیی خۆی بکات لەبەرامبەر ئیمپریالیزمدا.

بۆ هەر تورکێك یان هەر مارکسی‌یەکی تورکی دەشێ بەم جۆرە سەیری سوپا بکات، بەڵام ئایا کۆنیستێکی کوردی یان چەپێکی کوردی یان تەنانەت مارکسی‌یەکی کوردی ئەوە دەکات؟ ئێمە دەزانین چۆن سوپای تورکی ڕاپەڕینەکانی کوردو شۆڕشەکانی تێکشکاندووە لەو کاتەوە کۆماری تورکی دامەزراوەو لە هەردوو سەردەمەکاندا ئەو کارەی کردووە سوپای تورکی لە زیلان‌و دەرسیم تاوانی قەلاچۆکردنی دانیشتوانی کوردی ئەنجام داوە، فڕۆکەکانی سوپای تورکیاو تۆپەکانی هەموو گوندەکانی ناوچەی (زیلان‌و دێرسی) سوتاندو

لەسەر نەخشەی بوون سڕینیەوەو دانیشتوانەکەی لە ناوەندە جۆراو جۆرەکانی دەست بەسەرکردن دەست بەسەر کردو پاشان گوللە بارانی کردن.

لە دەرسیم هەمان شێوەی ئەم قەسابخانە چەندین جار ڕوویداوە. دەوڵەتی تورکی هەموو جۆرەکانی ئازاردانی بەکارهێناوە بۆ ئەوەی داوکارییە دیموکراتیەکان سەرکوت بکاتو مافە نەتەوەییەکانی کورد هەڵبوەشێنێتەوە، بۆ ئەوەی ئەو داواکارییانە لە نەخشەی کارکردنیدا نەمێنێت، بۆ ئەوەی گەلی کورد ناچاربکات واز لەو داواکارییانەی بهێنێتو بۆ ترساندنی لە هەڵەی داواکردنی ئەو مافانە. بەڵام بۆ ئەوەی دەوڵەتی تورکی پشگیری کوردەکان لە شەڕی خۆی دژی یۆنانیەکانو ئەرمەن بەدەست بهێنێت لە نێوان سالآنی 1919و 1921دا، سوپای تورکیو هەروەها بزوتنەوەی نیشتمانی تورکی بەڵێنی بەخشینی مافە نەتەوەییەکانی بەکورد دا. هەروەك بەڵێنی دیاریکردنی سنوری دا لە نێوان ئەو ناوچانەی کە تورکیان تێدا نیشتەجێیەو ئەو ناوچانەی کە کوردی لێ دەژی ئەوەش لە چوارچێوەی یەکێتیو هاریکاریدا، بەو پێیەش ئەم شەڕەش شەڕێکی هاوبەشە کە تورکو کورد شان بەشان دەیکەن. بەڵام کاتێ تورکەکان توانیان کۆماری تورکیا دابمەزرێنن نکۆڵی تەنانەت بوونی کوردیان کرد.

مێژووی جیهان لەو رووداو بەسەرهاتە تۆمارکراوانە پێکنایەت کە لە کتێبدا تۆماردەکرێن، بەڵکو زۆر ڕووداوهەن کە بەڕاستی ڕوویان داوە بەڵام لە کتێب دا تۆمار نەکراون، لەبەر ئەوە نەبوونەتە جێگای بایەخ پێدانی ئەو کەسو توێژەرانەی کە لێکۆڵینەوەی مێژوو دەکەن. مەسەلەی دەرخستنی ڕووداوە پەرتەکانو پێدانی بەهایەکی گەورەپێیانو دانانیان لە پێشەوەی هەموو ڕووداوەکانو شاردنەوەی ڕووداوی ترو داپۆشینی سیماکانیان مەسەلەیەکە پەیوەستە بە کاریگەری ئایدۆلۆژییەکانەوە بەگشتیو ئایدۆلۆژیای ڕەسمی دەوڵەت بەشێوەیەکی تایبەتی. ئەوەش کارێکە دژی زانستە.

ئێمە ئاگاداری ئەو تاوانانەین کە هیتلەر دژی جولەکە ئەنجامیدا، چونکە تۆمارکراونو وەکو بەڵگەنامە ڕێکخراون، لە دادگاییەکانیشدا بڕیاری تاوانبارکردن دەرچووەو تاوانبارکراوانو شایەتو پارێزەرانو بڕیارەکانی دادوەری ئامادەنو بەیارمەتی هەموو ئەمانە توانای ڕێکخستنی ڕووداوەکان هەبووە. بەڵام قەسابخانەو کاری قەلاچۆکردن کەبەدژی کوردەکان کراون تۆمار نەکراون، هەروەك ئیحتمالی زۆر هەیە کە دۆکیومێنتە ڕەسمیەکانی پەیوەندیدار بەم ڕووداوانە لەناوبرابن یان سەرنگوم کرابن یان لە شوێنی وەهادا دانرابن بۆ توێژەران زەحمەت بێت دەستیان پێیان بگات.

بەڵام سەرباری ترساندنو سەرکوت کردن، توانراوە ڕووداوی هەڵەبجە کە لە ناوەڕاستی ئازاری 1988 دا ڕوویدا تۆمار بکرێت. لەبەر ئەمە ئەم ڕوداوانە چوونەتە ناو مێژووەوە. لەگەڵ ئەوەشدا ناشێت ئەو ڕووداوانە پشت گوێ بخرێن کە پەیوەندییان بە قەسابخانەی هەڵەبجەوە هەیە. لە ساڵی 1989دا حکومەتی فەرەنسا کۆنگرەیەکی ڕێکخست بۆ قەدەغەکردنی چەکی کیمیاویو تێکشاندنی ئەو چەکانە بەشێوەیەکی بەدوای یەکدا هاتوو. کوردەکان داوای بەشدارییان لەو کۆنگرەیەدا کرد لەبەر ئەوەی کە ئەمان ئەو نەتەوەن کە زیاتر لە جارێك بوونەتە ئامانج بەشێوەیەکی بەرفراوانیش بوونەتە ئامانجی چەکی کیمیاوی.

بەڵام ئەو دەوڵەتانەی کە زیاترین جار ئەم چەکەیان دژی کوردەکان بەکارهێناوەو تاوانی قەلاچۆکردنیان بەدژیان ئەنجام داوە بەتوندی دژی بەشداری نوێنەری کوردەکان وەستان. کۆنگرەکەش ئارەزووی ئەو دەوڵەتانەی ڕەچاوکردو نوێنەری قوربانیانی قەلاچۆکراو بەچەکی کیمیاوی دورخستەوە. هەر ئەم رووداوە بە تەنیا بەڕێگایەکی ترسناك دەری دەخات کە حاڵی مافەکانی مرۆڤو گەلان چەند لەبەردەم هەڕەشەو مەترسیدایە.

لە حاڵەتێکی لەم جۆرەدا پێویستە لەسەر کوردەکان تواناکانی خۆیان لەسەر نیشاندانی ڕوداوە مێژووییەکان لە ڕوانگەی ئیتنیکیەوە گەشە پێ بدەن. ئەمەش ئەو شتەیە کە لە ڕاستیدا تورکەکانو هەروەها مارکسیە تورکەکانیش ئەنجامی دەدەن. مارکسیە تورکەکان لەم کات بۆ ئەو کات دەڵێن ئەرکی زۆریان لە پێشە واپێویستە ئەنجامی بدەنو کاتی تەواویشیان نییە بۆ بایەخدان بە بابەتە تایبەتییەکان. ئەم جۆرە ڕاگەیاندنە ڕوویەکی شێوازی لەوبیرکردنەوەیان نیشان دەدات کە لە سەرەوە باسمان کرد.

نمونەیەکی تر هەیە ئەویش جەنابی (شەفیق حسنۆ) یە کە لە ماوەی جەنگی دووەمی جیهانیدا چووە ریزی سوپاوەو لەدەوری خۆیدا بوو بە پیاوێکی گرنگ لە ناو تورکیادا. چەپی تورکیو هەروەها مارکسیەکانیش پشتیان بە شەفیق حەسنۆ دەبەستنو بەسەرۆکی دادەنێن، بەڵام ئەم پیاوە بە گوێرەی کوردەکان جگە لە دوژمنێك لەنێو دەیان هەزار دوژمنی تردا هیچی ترنەبووە، لەکاتی سەرهەڵدانی ڕاپەڕینەکانی کورددا هەمیشە لایەنگری کەمالیەکان بوو، بەردەوامیش پشتگیری قەسابخانەو کاری قەلاچۆکردنی بەدژی کوردەکان دەکردو ئەوەشی بەکار ئەنجامدانی پێشکەوتنخوازانەو شۆڕشگێڕانە ناو دەبرد. ئایا شتێکی لەوە ناکۆك تر هەیە کە چەپی تورکی داوا لە کوردەکان بکات کە دان بنێن بە شەفیق حسنۆدا وەکو سەرکردەیەکی مێژوویی؟

هەروەك ئەو گفتوگۆیانەی کە لە نێوان هەردوو گۆڤاری Medya Gunesi و Ozgur Gelecek ڕوویدا بوونە جێی بایەخ کە بەدەست پێشکەری یەکەمیان دوای بڵاوبوونەوەی بانگەوازێك بەموناسەبەی یادی سێهەمین ساڵەی مردنی شەفیق حسنۆ دیمیرەوە لە 1989/2/3دا لەلایەن دووەمیانەوە.

سنیان دۆگرۆ لە گۆڤاری یەکەمدا نووسی شەفیق حسنۆ بوو بە دوژمنێکی ئاشکرای کوردەکانو بەکرێ گیراوێکی بۆرژوازیەت، لەبەرئەوە کوردەکان بەشداری ناکەن لە ئاهەنگی ڕێکخراو بەم موناسەبەتەوە. (میدیا گۆنیسی ژمارە (10) ساڵی 1989).

پەیمانی لۆزان بە دکیومێنتێکی مێژوویی دادەنرێتو لەبەر ئەمەش ناوەڕۆکێکی تەواو جیاوازی هەیە بەگوێرەی هەرەیەکە لە کوردو تورکەکان.

شێخ عوبەیدولاّی نەهریو (عەلی شێر)و شێخ سەعیدو ئیحسان نوریو سمکۆو سەید ڕەزای دەرسیمو قازی محەمەدو مەلا مستەفای بەرزانیو زۆری تریش جگە لەمانە بە گوێرەی کوردەکان لە نیشتیمانپەروەرە پایە بەرزەکان بوون. کەچی تورکو چەپی تورکی هەوڵدەدەن لەناوو ناوبانگیان کەم بکەنەوەو بەناوبردنیان بە کۆنەپەرستو بەکرێگیراوی ئینگلیزو دزو ڕێگرو تاد لە پلەو پایەیان بهێننە خوارەوە.

و: سکرتێری ڕۆڤار

سەرچاوە:

کردستان مستعمرە دولیە ص 194-201

داینامیکی جەماوەری لە جوڵانەوەی نیشتمانیدا

جڤانی کوردستان لەم ساڵانەی دواییدا ڕووبەڕووی گەلێك دژواری دەبێتەوە، ئەمەش ڕۆژبەڕۆژ گرانتر دەبێ لەسەری، بە قوڵبوونەوەو فرەبوونی تێکۆشانی ڕزگاری نیشتمانی و کۆمەڵایەتی پێکەوە گرێدانی جەماوەری کورد بە ڕەنگێکی وا دەبێتە مایەی هەراسانی بەڕێوەبەرانی داگیرکەرو ڕەگەزپەرستان، شاڵاوی پەلاماردانی فەرماندە داگیرکەرە ڕەگەزپەرستەکان زیاتر لە هێزی کۆمەڵانی جەماوەری کوردستان دەگرێتەوە.

سوتاندن و وێرانکردنی گوندەکان و تێکوپێکدانی شتومەکی ناوماڵ و کوشتنی ئاژەڵەکانیان و تەلەفکردنی خواردن و کاڵایان، ئەمانە هەمووی لەم چوارچێوەیەدا ڕوودەدەن، لەسەر هەر کەسێك دەسەپێندرێت کە گوندەکان چۆڵ بکەن یان ببنە جاش بەم پێیە هەم دەیانەوێت ڕێگە لە جەماوەر بگرن و هەم لەو ناوچانەی کە میللەت دەبنە پاڵپشتێك بۆ هێزی ڕاپەڕیوو بەربەست دروستبکەن لە گەیاندنی یارمەتی بۆ هێزی بەرگری، سێیەم سزادانێکی توندی جەماوەرە کە وەك گۆشت و ئیسك لەگەڵ هێزی بەرگریدا بوونەتە یەك. ئەم سزادانەی داگیرکەر لەسەر خەڵکی کۆلۆنی کراو بە ڕێگای دەزگای داپڵۆسێنەرو دادگاکانەوە تا دەچێت توندتر دەبێت چونکە ئەم سزادانە زیاتر لەوەی تاکە تاکەی ڕێکخراوەکان بگرێتەوە بە پلەی یەکەم بەسەر جەماوەردا دەشکێتەوە.

چوونی خەڵکی بۆ کوێستانەکان قەدەغە دەکەن، پشکنینی پەیتاپەیتای هێزەکانی ئاسایش و سوتاندنی سەرتاپای گوندو وێرانکردن و ڕاگواستنی.. تاد. ئاشکرایە کە ئەم ڕەفتارانە ژیانی خەڵکی کورد دەکاتە دۆزەخ و کوردەکان لەبەرئەوەی تا ئێستا چارەنووسیان دیارینەکراوە ئازارێکی زۆر دەچێژن، وڵاتەکەیان دابەشکراو و پارچە پارچەکراوە، کوردستان لەژێر زەبروزەنگی داگیرکەرانی نێودەوڵەتیدایەو ئەو دەوڵەتانەی هاوکارن بۆ ئەوەی کوردستان لەژێر چەپۆکیاندا بهێڵنەوە. هەرچی سامانی سروشتی بەهاداری کوردستان هەیە دەیبەن و لە بەرامبەردا زیندان و سەربازگەو دارو قۆنداخە تفەنگ و شەق و ئەشکەنجە دەکەنە دیاری، هیچ پێویستییەکی دابینکردنی ژیان کە بایی فلسێکیش بێت نەدراوە بە خەڵکی کوردستان.

ئەو بودجەیەی تایبەتە بە ڕۆژهەڵات و باشوری ڕۆژهەڵات تەنها لە پێناوی دامرکاندنەوەو هێشتنەوەی خەڵکی کورد بە کۆلۆنیکراویی و بەهێزکردنی میکانیزمی ئەو کارەیەو بەس. خەرجی تیپی تایبەت، فڕۆکەو هێلیکۆپتەری جەنگی ئامرازە کوشندەکانی وەك تۆپ و تانك و زرێپۆش و هاوەندو.. تاد، هەر جۆرە تەکنیکێکی شەڕ، تەلی دڕکاوی، مین.. تاد، گرتوخانە، مەخفەری پۆلیس، لوژماتی ئاسایش، موچەی دووقات بۆ فەرمانبەرانی ناوچەی دۆخی خێراو (طواريء) موچەی جاشان، سەرجەم ئەم خەرجیانەی دەوڵەت لە کوردستان دەیکات لەم بوارانەدا.

هەموو ڕێگا بۆ تانك و بۆ سەربازە، ئامانجی فێرگەکان بۆ توانەوەی گەلی کوردە، کوردستان هەر بە ئەنقەست بە دواکەوتوویی دەیهێڵنەوە.

ئەم بەدواکەوتوو هێشتنەوەی کوردستانیش بە تایبەتی بۆ ئەوەیە هەرچی زیاترو هاسانتر سامانی زەنگینی پترۆڵ و ئاوی کوردستان تاڵان و کۆلۆنی بکەن.

بروبیانووی هۆکاری جوگرافی لە دواکەوتوومانەوەی کوردستان، بەگوێی کەسدا ناچێت، ئیتر ناهێڵن کوردەکان لە گوندو هەوارو خانووەکانیان ئارام بسرەون، پەلامارو پشکنینی یەك لە دوای یەکی هێزەکانی دەوڵەت بۆ سەر لادێکان و ڕووبەڕووبوونەوەی خەڵکی بۆ ئەو داسەپاندنەی دەوڵەت: "یا چۆڵی کەن یا ببنە جاش"، ڕێگرتن لە گیادروون بۆ ئاژەڵەکان و چوون بۆ کوێستانان، زوو زوو تەگەرەخستنە هەر کارێکی کۆچەری زۆزانەکان گەیشتۆتە ڕەوشێك کە پیشەی ئاژەڵداری بەرەو نەمان دەبات، لە ئەنجامی لەشکرکێشی بەردەوام کشتوکاڵیش هەر بەو دەردە براوەو بەرهەم هێجگار کەم

بووە، ئـەوەندەش کـە بەرهـەم دێ لەگـەڵ وێرانکـردن و سـوتاندنی لادێکـاندا دەفەوتێ، ئێش و ئازاری کوردەکان لەوەدایە کە ناتوانن بە دەسـتی خۆیـان چارەنووسی خۆیان دیارییبکەن.

سـەرەڕای هـەموو ئەوانـەی باسـکران، کوردەکـان بـە چـاو 15–20 سـاڵ لەمەوبەریانەوە، هەنووکە کە لە ئاستێکی زۆر بەرزتردا دەژین، ئیدی زانستی ئـازادبوون چۆتـە نـاخی هـەر مرۆڤێکـی کـوردەوە، هـەزاران شـەهید دراوەو خەڵکی کوردستانیش خاوەندارێتی لەو شەهیدانە دەکەن، شەهیدانی خەباتی ڕزگاری کۆمەڵایـەتی و نیشتمانی لـە مێشکی خەڵکی کوردا ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ جێگایەکی گرنگتر دەگرێـت، ژمارەیـەکی زۆر لـە خـەڵکی دەسـگیر دەکرێـن و دەچنە زیندان و دێنە دەرەوە.

کەسوکاری ئەوانەی دەئاخنرێنە زینـدان وەك دایك و بـاوك و خوشك و بـرا کە دێنە بەردەرگای زیندان و شوێنی یەکتربینین زاناو سیاسی دەبن.

بەدەست حکومەتەوەیە لەم چەند کاتەی دواییدا هێرشێکی تر بکاتە سەر زیندانییـەکان، لـە بەرامبـەر دیلـەکان (جـەنگاوەرو شۆڕشـگێڕانی دیـل کـراو) نەخشەی پەلاماردانی گەورە لە ئارادایە، حکومـەت تەقـەڵای زۆر وەگـەڕدەخات بـۆ زەوتکردنـی مافـە بەدەسـتهاتووەکانی گیراوەکـان، بـەندکراوەکانیش لـە زیندانی جیاواز مانگرتنیـان لـە خـواردن سـازکردووە بۆ پرۆتیسـتۆکردنی ئـەو ئۆپەراسـیۆنانە، لەگـەڵێك شـوێنیش بـۆ پاڵپشـتی کردنیـان، خـێزان و کەسوکاریان لە دەرەوەی زیندان دەستیان بە مانگرتن کردووە.

لە بەندیخانەی دیاربەکر زیندانییەکان هەر لە ناوەڕاستی مـانگی نیسـانەوە دەستیان بە مانگرتن کردووە، کەسوکاری بەندکراوان لـە دەرەوەی زینـدان بە مانگرتن پشتگیری خۆیان بۆ مـانگرتوانی نـاو زینـدان بەڕێکردووە، بەشێك لـە کەسوکاری بەندکراوان کە نزیکەی (30) کەسێکن لە ڕۆژانی 5–8ی ئایاری 1993 بەدواوە لـە بەردەم بینایـەی ناوەندی (HEP) لـە ئەنکـەرە مانیـانگرتووەو ئـەو چالاکیەش سەرکەوتووانە کۆتاییهات، لـە ناویاندا ژن و پیاوی بەساڵاچووش بەرچاودەکـەوتن، زۆربـەیان ئـافرەت بـوون، ژمارەیـەکی زۆر خـەڵك دەهاتنـە سـەردانی مـانگرتووان، دەمـەوێ لەسـەر ئـەو مانگرتووانـە هـەندێك چاودیتی خۆم باسبکەم.

لـە ڕاگـەیاندن و زانکۆکـان دەمـدەم دانوسـانێك دەکـرا کـە ئایـا کوردەکـان نەتەوەن، یان نەتەوە نین، بەر لە هەموو شتێك نەتەوە بریتییە لە دروستبوونی هۆشیاری، تێکۆشانی جفاکی و نەتەوەیی بنـەمای ڕێکخستنی عەشیرەتگەری بە ڕادەیەکی بەرز هەڵوەشاندووە، ئیتر کەس باسـی ئـەوە ناکات کە سەر بە چ خێڵ و کام هـۆزن، هـەموو پـێ لەسـەر کوردبوون دادەگرن، سـەرەتا باس لـەوە دەکرێـت کـە مافـە نەتـەوەیی و دیموکراتییـەکانی کـورد زەوتکـراوەو دەبـێ سەرلەنوێ کارو خـەبات بۆ گـەڕانـەوەی ئـەو مافانـە بکرێ، ئـەوەی ئـەم خـەباتـە دەیداتە فامکردن ئەوەیە.

لە شارەکانی دیاربەکرو ماردین و ئورفەو سێرت و وان و باتمان و بەدلیس و زۆر شوێنی تـر، ئـەو کەسانەی تـەفلی مـانگرتن دەبـن، ژن و پیاویـان باسـی ئـەوە دەکـەن کـە خـەڵکی وڵاتـی کوردانـن و خـاوەن وڵاتێکـن و پـێ لەسـەر ئـەوە دادەگرن کە وڵاتەکەیان پارچە پارچەو دابەشکراوە.

خەڵکی کورد لەهەر دەڤەرێکی کوردستان ئەو زوڵم و ستەمەی بینیویانە لە هەڵسوکەوت و جوڵانەوەیاندا ڕەنگدەداتەوە.

سـەرجەم پـەیوەندی ئۆرگـانی نێـوان کـوردان و یـەکێتی هاوخـەباتیان زیاتر بەهێز دەکات.

ئەو ئاخافتن و جموجوڵ و هەڵوێستانەی بەشدارانی مـانگرتن وەك ئاوێنـە هـەر لایـەنێکی نەتەوایـەتیان دەخاتـە بـەرچاو، ئەوانـەی دێنـە سـەردانی

مـانگرتووان جاربەجار شایی دەکـەن، شـانۆ سـازدەکەن، هەلهەلـەو مۆسـیقاو گۆرانی دەچڕن، سەردولکەو لۆرین و لاوانەوەیانە، پڕاوپڕ دلۆڤانی نیشتمانی دەجوڵێنـن و دەیهێننـە سـەماو جـۆش و خـرۆش، گۆرانـی ڕەنگـاوڕەنگی فۆلکلۆری، مەردایەتی و قارەمانێتی جفاکی و نەتەوایـەتی دێننـە سـەرزمان، لەسەر بنچینەی پیرۆزی وڵات و نەتەوە دەجمێن.

وەرچەرخانی سیاسی و جفاکی لە کوردستان بەردەوامە، لە (7) ساڵییەوە تا (70) ساڵی خەڵکی کورد هەڵساوەتەوە سەرپێ، ئەو خەڵکەی لەناوبرابوو، ناوی گوم ببوو، توابۆوە، لـەناو قەبرسـتانی بـە چیمـەنتۆ داڕژاو ئـاخنرابوو، دیسانەوە هەڵساوەتە سەرپێ.

ئافرەتان لەناو سیاسەتدان، ئەمە هەڵسانەوەیەکی هێجگار مەزنە، سەخت و دژوارە بـەڵام داهاتویـەکی تـا بڵێـی ڕوونـاکی هەیـە.. لـەژێر زەبروزەنـگ و ئەشـکەنجەی بـەردەوامدا، کـە سیاسـەتێکی سیسـتەماتیکی دەوڵـەت پیـادە دەکرێ.. ڕابوونێکی ئەوەندە هێژاو گەورە.

خەڵکێك ببێتە خاوەن زانستێکی تێکۆشان لە پێنـاوی ئازادی و یەکسانی بەو جۆرە، زاڵبـوون بەسـەریدا مەحاڵـە، بـێ هیـچ دوو دڵییـەك خـەڵکی کـورد دەگەنە پێناسەی خۆیان و خاوەندارێتی لە وڵاتی خۆیان دەکەن.

لـە پێنـاوی پێناسـەی کـوردو ناسـنامەی کوردسـتاندا هـەزاران کـەس شـەهیدبوون کـاتێك کوردەکان هێجگـار سـوورن لەسـەر خـاوەندارێتی کردنـی شـەهیدان و ئەمـەش دەکەنـە دامودەزگایـەکی پـیرۆز ئـەوکات هەسـتدەکەن کـە مەعنەویاتیان زۆر بەرز دەکاتەوە.

خاوەندارێتی کردنی شەهیدان مانای خاوەندارێتی کردنی نەتەوەو وڵاتە.

سەرچاوە:

ئەم نوسراوە لە ڕۆژنامەی "ئۆزگور گوندەم" چاپکراوی 14ی ئایاری 1993 بە زمانی تورکی بڵاوکراوەتەوە.

وڵات

(پ ك ك) و چاڵدێران (ئۆزاڵپ) 1930، چاڵدێران 1943، چاڵدێران 1976

ئـەو هەڵوێسـتانەی زانكـۆی توركـی، (چـەپ)ی توركـی و بزووتنـەوەی "سۆسیالیست"ی توركی كە هێڵە گشتییەكانیان ڕوونكرایەوە، جورئـەتێكی گەورەیان بە (پ گ ك) و سەرۆكەكەی (بلند ئەجەویت) بەخشیوەو دەبەخشن. بلند ئەجەویت لە كاتێكدا كە زەق زەق سەیری چاوی چەپڕەوە توركەكان و بزووتنـەوەی "سۆسیالیسـت"ی توركـی دەكـات، بوونـی نەتـەوەیی نەتـەوەی كـورد ڕەتدەكاتـەوەو نكۆڵـی لێدەكـات. بلنـد ئەجـەویت كـە زوو زوو باسـی ئـازادی، دیموكراسـی، بـەهاو ڕێـزو شـەرەفی مـرۆڤ و نرخـە مـادی و مەعنەویـەكانی دەكـات و، ئـەم چەمكانـە لـە زمـانی ناكەونـە خـوارەوە، چـۆن دەتوانـێ هەڵوێسـتی ڕەگەزپەرسـت و كۆڵۆنیـالی و ئیمپریالیسـتانەی خـۆی، ئەوەندە بە ئاسوودەیی ڕابگەیەنێ؟ (پ گ ك) و سەرۆكەكەی (بلند ئەجەویت) كە دەڵێن ئێمە چەپی دیموكراتین و ڕای دەگەیەنن كە ئەمە باشترین جـۆری ڕژێمـی (چەپ)ە، لەبەرچی ڕەتكردنـەوەی بوونـی نەتـەوەی كـوردو كـردەوەی زەوتكردنی مافە نەتەوەیی و دیموكراتی و ئازادیەكانی نەتەوەی كورد بە ڕەوا دەبینن و خۆیان دەكەنە خاوەنی؟

بێگومـان بونیـادی (پ گ ك) و كەسـێتی ڕەگەزپەرسـت و دژە دیموكراتـی (بلند ئەجەویت)، ڕۆڵـی خۆیـان هەیە لەم پرۆسـەیەدا، بەڵام هۆیـەكی گرنگـی تریش، بێدەنگی "چەپ"ی توركی و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی توركییە. (پ گ ك) و بلنـد ئەجـەویت دەزانـن "چـەپ"ی تـورك و بزووتنـەوەی "سۆسیالیسـت"ی توركـی كـە كاریگـەرترین ڕای گشـتین لـە توركیـادا، لـەم مەسـەلەیەدا ڕەخنـەیان لێنـاگرن. پـەردە لەسـەر ڕوویـان هـەڵماڵن. چـاو لـە هەڵوێسـتی ڕەگەزپەرسـت و كۆڵۆنیالیسـتیان دەخـەفێنن. هـەرچی ڕەخنـەی داهـاتووی كوردەكانیشـە، هـەر لـە بنـەڕەتدا والی و قایمقـام و فـەرماندەكانی جەندرمە شەڕیان لەگەڵ دەكەن. بەم جۆرە لە كاتێكدا كە لە پرۆگرامە نوێكەی (پ گ ك)دا، بوونی نەتەوەیی نەتەوەی كورد بە تەواوەتی ڕەتكراوەتەوە، واتە لە كاتێكدا كە سیاسەتێكی كۆڵۆنیالی و ئیلحاقچی و ڕەگەزپەرست و توركێنـەر بەوپـەڕی فراوانـی و چـڕی دریـژەی پێـدەدرێ، دەشـگوترێ (پ گ ك) دژی كۆڵۆنیالیزمە، حیزبێك كە دانی بە بوونی نەتەوەیی نەتەوەی كورددا نەناوەو خـاوەن و پشـتیوانی هـەموو كارێكـە كـە دژی نەتـەوەی كـوردو كوردسـتان ئـەنجامبدرێ، چـۆن دەتوانـێ بڵـێ دژی ئیمپریالیزمـە؟ بێگومـان دەبـێ ئـەم بێپـەروایی و درۆیـەی (پ گ ك) و بلنـد ئەجـەویت بـە بـەرچاوی هەمووانـەوە دەیكـەن، پـەردەیان لەسـەر هـەڵماڵرێ. بـەڵام وەكـو لـە بەشـی پێشـوودا باسمانكرد، هیچ حیزبێكی (سۆسیالیست) ئەم ئەركەی ئەنجامنەداوە.

لەم ڕووەوە (بلند ئەجەویت) لە سەردانەكانیدا بۆ وڵاتانی جیاجیا، چ وەك سەرۆكی گشتی (پ گ ك) و چ وەك سەرەك وەزیریش، دەتوانێ بە ئیسراحەت باسی ئەم ساختەچێتییەی خۆی بكات. دەتوانین ئەم هەڵوێستە لەم بەیاننامە هاوبەشانەدا ببینین كە لە كۆتایی سەردانەكانیدا بۆ وڵاتـانی وەك ئـەمریكا، بەریتانیا، بەلجیكاو هەروەها بۆ وڵاتانی وەك یـەكێتی سـۆڤیەت، بولگاریـا و یۆگۆسلاڤیا، ئامادەكراون. بۆ نموونە لەو بەیاننامە هاوبەشەدا كە لە كۆتایی سـەردانێكدا بـۆ یـەكێتی سـۆڤیەت لـە نێـوان 22–25ی حوزەیرانـی 1978دا، بڵاوكراوەتەوە، ئاوا دەگوترێ: "هەردوولا ڕایانگەیاندووە پشتیوانی لەو هەوڵ و تەقەللایانە دەكەن، كە بۆ لەناوبردنی تەواوەتی هەموو جۆرە ڕەگەزپەرستی و كۆڵۆنیالیزمێك دەدرێن". (میللەت، 26/6/1978).

توانای باسكردنی ئەم ساختەچێتییە بە ئیسراحەت، سەرەڕای سیاسـەتی ڕەگەزپەرستانە بەرامبەر كوردو كۆڵۆنیالیزم لەسەر كوردستان، دەگەڕێتەوە بۆ ئاسوودەیی بەرامبەر "دیموكرات"ە توركەكان و "چەپ"ی توركی. لە لایەكی ترەوە هەڵوێستی یەكێتی سۆڤیەتیش گرنگە ئایا دەگونجێ یەكێتی سۆڤێت نـەزانێ كـە لـە (1922)وە تـا ئـەمڕۆ، هـەموو دەسـەڵاتدارە سیاسییەكانی توركیـا پەیڕەوییان لە سیاسەتێكی ڕەگەزپەرستانە كردووە بەرامبـەر نەتـەوەی كوردو مافە نەتـەوەیی ودیموكراتیـەكانی كوردیـان زەوتكـردووە؟ خۆهەڵـەكردن لـەم سیفەتانەی حكومەتێكی ڕەگەزپەرستو كۆڵۆنیالیزم"، لە گـەڵیاندا، بێجگە لە هاندانیان بۆ بەردەوام بوون لەسەر هەڵوێستەكانی خۆیان، هیچی تر نییە[1].

هەڵوێسـتی (پ گ ك) و بلنـد ئەجـەویتی بەڕێوەبـەری، لەگـەڵ هەڵوێسـتی بەعسیە ڕەگەزپەرستە كۆڵۆنیالییـەكاندا، بچووكترین جیاوازی نییـە. بەعسـیە ڕەگەزپەرست و كۆڵۆنیالییەكان لە كاتێكدا نەتەوەی كوردیان خەڵتانی خوێن دەكـرد، كوردیـان لـە كوردسـاتەنەوە بـۆ ناوچـە بیابانیـەكان ڕادەگواسـت و بـەزۆرەملێ نیشـتەجێیان دەكـردن، منـاڵانی كوردیـان بـە كۆمـەڵ دەكوشـت، دارستانەكانی كوردستانیان دەسوتان، ئاوەكانیان ژەهراوی دەكردو خاوەنی هـەزارو یـەك جـۆرە كردەوەی ڕەگەزپەرسـتانە بـوون.. لـە بـەغدا سـیمینارێكی نێودەوڵـەتیان لەسـەر مەسـەلەی "ڕەگەزپەرستی و زایۆنیزم" سـازدەدا. چییـە مەسـەلە؟ خاكـە عەرەبیـەكانی ژێر دەسـتی ئیسـرائیل. باشـە ئـەی لـە مەسـەلەی خاكـە كوردیـە داگیركراوەكـانی ژێردەسـتی عـەرەبدا دەبـێ چـی بگوتـرێ؟ تـا بونیـادێكی تەندروسـتی فكـری و كردەگـی لـە مەسـەلەی خاكـە كوردییـە داگیركراوەكانی ژێردەسـتی عـەرەب و ژێردەسـتی فارس و ژێردەسـتی توركـدا بەدەست نەهێنرێ، ئایا دەتوانرێ فكرو كردارێكی هاوسەنگ و گونجاو لەسـەر مەسـەلەی خاكـە عەرەبیـەكانی ژێردەسـتی ئیسـرائیل بەرهەمبـهێنرێ؟ لـەو سـیمینارەدا، ڕەگەزپەرسـتی و زایۆنـیزم وەكـو گـەورەترین مەترسـی نێودەوڵـەوتی پێشكەش دەكران، بە ڕاگـەیاندنی ئـەوەی كـە "هیـچ شـتێك لـە ڕەگەزپەرستی خراپتر نییە"، هـەوڵی شـاردنەوەی ئـەو كـارە ڕەگەزپەرسـت و كۆڵۆنیالییانـە دەدرا كـە بەعسـیە ڕەگەزپەرسـت و كۆڵۆنیالییـەكان دژی كـورد پـەیڕەوی لێدەكـەن. ئـەم سـاختەچێتییەی بەعسـیەكان، لـە لایـەن هـەموو چاپەمـەنی توركییـەوە، لـە سـەروو هەمووشـیانەوە ڕۆژنامـەی (یـەنی ئولولـس Yeni Ulus)، وا پێشكەشـدەكرا كـە گوایـە "بەڕێوەبـەرانی بـەعس دژی ڕەگەزپەرستی خەبات دەكەن"[2].

پێویستە "چەپ"ی تورك و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی توركی زۆر بە چاكی لـەم دوو خاڵـە تێبگـەن: تـا سیاسـەتی كۆڵۆنیـالی لەسـەر كوردسـتان بـەردەوام بێت، سیفەتی دەسـەڵات لـە توركیـادا هەمیشـە سـەركوتكەرو ملهوڕ دەبێت. هیچ جیاوازییەكیش لـە نێوان سەرەك وەزیرێتی (سلیمان دمیرل) و سـەرەك وەزیرێتـی (بلنـد ئەجـەویت)دا نـابێت. لەگـەڵ پەرەسـەندن و

بەدەستهێنانی ڕەهەندی نوێی بزوتنەوەی نەتەوەیی دیموکراتی کورددا سیفەتی فاشیستی ئەم دەسەڵاتە دیارترو ئاشکراتریش دەبێت. دووەمیش ئەوەیە، نابێ ئەوەش لەبیر بکرێ کە کوردستان چیتر کوردستانەکەی جاران نیە، خەباتی نەتەوەیی دیموکراتی کورد، واتە خەباتی دژی کۆلۆنیالیزم بە چڕی و فراوانی بەردەوامەو، ئەو کارو چالاکییانەی کە نەتەوەی کورد بۆ بە دەستهێنانەوەی مافە دیموکراتی و ئازادییەکانی درێژەیان پێدەدات، ڕۆژ بە ڕۆژ پەرەدەستێنن و بەرفراوان دەبن.

لەم بارودۆخەدا پێویستە لەسەر "چەپ"ی تورك و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی تورکی، پەردە لەسەر ڕووی (پ گ ك) و سەرۆکەکەی هەڵماڵن، کە وشەگەلی وەك دیموکراسی، یەکسانی، ئازادی و چەپی دیموکرات-یان لە سەردەم ناکەوێتە خوارەوەو بە بڕیاری بەشداریکردن لە ئەنتەرناسیونالی سۆسیالیستیدا دەیانەوێ وشەی "سۆسیالیزم" بە قازانجی خۆیان بەکاربێنن. دەبێ لەو سەرکردەیەی بگەیەنن کە ئەو هێزە سیاسی و کۆمەڵایەتیە نوێیانەی خەریکن لە تورکیا پەرەدەستێنن، ڕێگە نادەن هیچ کەسێك ببێتە (فرانکۆ). هێنانەوەی شیکردنەوەی وەك "پرۆگرامە نوێکەی (پ گ ك) ئازادی فیکری بێ سنوور دێنێ، دیموکراسی بەرفراوان و گەورە دەکا"، لە لایەن (چەپ)ی تورك و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی تورکیەوە، لە کاتێکدا کە سەرۆکی (پ گ ك) بلند ئەجەویت بەسوور بوونێکی گەورەوە ڕایدەگەیەنێ ئەوانەی بیر لە مەسەلەی کورد دەکەنەوەو لە سەری دەنووسن و ئەوانەش کە لێکۆڵینەوە لەسەر بونیادی ئابووری- کۆمەڵایەتی کوردستان دەکەن، لە چوارچێوەی ئازادی بیروڕادا هەڵیانناسەنگێنێ و بیرکردنەوەی لەو جۆرە بە تاوان و خاوەنەکەیشی بە تاوانبار دەزانێت. هێنانەوەی شیکردنەوەی وەك "پرۆگرامە نوێیەکەی (پ گ ك) ئازادی فکری بێ سنوور دێنێ، دیموکراسی بەرفراوان و گەورە دەکا"، لە لایەن "چەپ"ی تورك و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی تورکییەوە، هەڵوێستێکی بێئەندازە هەڵەیە. پێویستە لەسەر "چەپ"ی تورك و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی تورکی، ڕەخنە لە (پ گ ك) بگرن. لە مەسەلەی کێشەی نەتەوەی کوردیشدا.

گرنگترین تایبەتمەندی فکری زانستی بریتییە لە تاووتوێکردنی فاکتەکان لەناو ئەو یەکێتی و یەکپارچەییەدا کە پێکەوە پێکیدەهێنن، نەك بە جیاجیاو سەربەخۆ، واتە نەك وەك "شتێك" یاخود چەند "شتێك". هەروەها فکری زانستی هەوڵدەدات ئەم یەکێتی فاکتانە لەناو هەردوو ڕەهەندی کات و شوێندا پێکبێنێ، بەم شێوەیە وەك چۆن کاریگەری فاکتەکانی تر لەسەر هەر یەکێك لەو فاکتانە بە ڕوونی دەردەکەوێ، ئاواش کاریگەری ئەم لەسەر ئە وانی تر ئاشکرا دەبێ. بەم جۆرە فاکتەکان لەناو یەکپارچەیی خۆیاندا بە پەیوەندییە ناوەکی و دەرەکیاکانیانەوە، بە دینامیکە ناوەکی و دەرەکیەکانیانەوە، بە دژایەتی و گۆڕانکارییەکانیانەوە تاووتوێ دەکرێن. زانیاریەکی کۆنکرێتی سەبارەت بە پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی بەدەستدێت.

ئێمە لێرەدا باسی چەند فاکتێکی پەیوەست بە ساڵانی 1930، 1943، 1945، 1973، 1974، 1976 دەکەین و لە پەیوەندی نێوانیان دەدوێین.

1-یەکێك لەم فاکتانە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1930 و پەیوەستە بە بیرەوەریەکانی (دریڤان بەی ئۆغلو خەسرەو گەرەدە)وە کە لە مانگی ئەیلولی ساڵی 1930دا کراوە بە گەورە باڵیۆزی تورکیا لە ئێران و لە نێوان ساڵانی 1930-1934دا لەسەر ئەم کارە بەردەوامبووە. کاتێك کە باسی (سی و سێ گوللە)مان دەکرد، بە دوورو درێژی لەسەر ئەم فاکتە ڕاوەستاین. وەك خوێنەران لە بیریانە، گەورە باڵیۆز، کوردی بە دوژمنی هاوبەشی ئێران و تورکیاو ئینگلتەرەو فەرەنسا ناودەبردو داوای لە شاهەنشا "ڕەزا شا پەهلەوی" دەکرد، بە هێزو توانایەکی فراوانەوە بەشداری کاری سیاسی و

عەسکەری و ئایدیۆلۆجی بکات بۆ تێکوپێك شکاندنی ئەم دوژمنە هاوبەشە. لەگەڵ ئەوەشدا کە هەموو نەتەوەی کورد بە دوژمن دانراوە، بەڵام بێگومان ئەم "دوژمنایەتی"یە، پتر لەسەر کوردەکانی دانیشتووی سنوورو لەناو ئەمانیشدا خەڵکی ناحیەی (چاڵدێران)ی سەر بە (ئۆزاڵپ)، کاریگەر دەبێ[3].

با ئەوەش بڵێین کە (خەسرەو گەرەدە) لە ساڵی 1919 بەدواوە یەکێك بووە لە ئەندامانی بارەگای مستەفا کەمال و کاروباری سیاسی ناوبراوی بەڕێوە بردووەو یەکێك بووە لە نزیکترین پیاوەکانی. (شەوکەت سورەییا ئایدەمیر، تاکە کەس، بەرگی2، ئەستەمووڵ 1946، ل 24). دیسان بە سوود دەبێ ڕاییگەیەنین کە خەسرەو گەرەدە لە ساڵانی جەنگی جیهانی دووەمدا، بە گەرمی پشتیوانی لە (هتلەر) کردووە. لەو سەردەمەدا کە لە بەرلین گەورە باڵیۆز بووە، لە 5ی ئابی 1941دا چۆتە وەزارەتی دەرەوەی ئەڵەمانیاو پێشنیاری کردووە چەرکەس و تورکەکانی ڕوسیا لە پڕوپاگەندە کردن دژی یەکێتی سۆڤێتدا بەکاربهێنرێن، ڕایشیگەیاندووە کە لە پێناوی بڵاوبوونەوەی (نازیسم) بە ڕووسیادا، ئامادەیە خۆیشی بکەوێتەکار (دۆغان ئاڤجی ئۆغلو، مێژووی ڕزگاری نەتەوەیی، بەرگی3، ئەستەمووڵ 1974، ل 1519—1920).

لەو سەردەمەدا کەسانی وەك فەرماندەی سوپا سەرلەشکر (عەلی فوئاد ئەردەن)، نووسەرو جەنەراڵی خانەنشین (حسەین حوسنی ئەرکیلەت)، گەورە باڵیۆزی بەرلین (خەسرەو گەرەدە)، فەرماندەی ئەرکانی گشتی (مارشال فەوزی چەکماك) کە دەسەڵاتی دابوو بە د. گراون)ی سیخوڕی ئەڵمانیا بە نوێنەرایەتی خۆی گفتوگۆ لەگەڵ ئەڵەمانەکاندا بکات، جەنەراڵ (عەلی ئیحسان سابیس)، نوری گیللیگیل)ی برای (ئەنوەر پاشا)، پڕۆفیسۆر (زەلی وەلید تۆگان)، پڕۆفیسۆر (ئەحمەد جەعفەر ئۆغلو)، سکرتێری گشتی (پ گ ك) (مەحمود شەوکەت ئەسندال)، (ئەمین ڕەسلوزادە)، سەرەك وەزیر (شوکری سەراج ئۆغلو) و پەرلەمانتار (ئەمین باخچە)، بێ چەندو چوون لایەنگری نازیەکان بوون و چاوەڕێی سەرکەوتنی نازیەکانیان دەکرد (بەڵگەنامە نهێنییەکان، پەیوەندییەکانی تورك-ئەڵمان لە شەڕی دووەمی جیهانیداو دۆستە تورکەکانی هیتلەر، Istanbul 1968. May Yayinlari، ل 76—94).

2—فاکتی دووەم سی و سێ گوللەیە ئەم فاکتەشمان بە پشتبەستن بە تۆماری کۆنووسەکەی پەرلەمان و قسەی شایەتەکار بە درێژی باسکرد ڕوودانی ڕووداوی (سی و سێ گوللە) لە 1943داو، قسەکەی جەنەراڵ (موغلالی) کە بە موفەتیشی گوتبوو: "من فەرمانم لە شوێنی بەرزەوە وەرگرتوە، کە ڕێگربم بۆ گوندنیشنە نەدارو بێ تاوانەکانی کورد، کە لە نزیکەوە پەیوەندییان هەیە لەگەڵ دوژمن. لە قەڵەمدانی کورد لە لایەن (پ گ ك)[4] وە لە ساڵی 1930دا، ئەم دوو فاکتە، فاکتی لە یەك جیاو شتی جیاجیانین. لەناو ڕەهەندی کات و شوێندا (یەکێتی) یەك پێك دێنن و پەیوەندی یەکگرتن و تەواوکردنیان لە نێواندایە. وەکو دێتەوە یاد، گوللەبەرانەکە لە دۆڵی کۆکتۆ (چیللی)ی چاڵدێراندا جێبەجێکراوەو موفەتیشی گشتی باسکراویش (عەونی دۆغان) بووە.

3—فاکتی سێیەم پەیوەستە بە مانگەکانی هاوینی ساڵی (1945)ەوە. سەرەك کۆماری سەردەم و پێشەوای نەتەوەیی (عیسمەت ئینونو) قۆڵ دەکا بە قۆڵی سەرلەشکر (مستەفا موغلالی)دا کە بەرپرسیاری یەکەمی ڕووداوی (سیو سێ گوللە)یەو، دێت بۆ وان، گوتاربێژەکان لە گوتارەکانی خۆیاندا سەبارەت بە ڕووداوەکە باسی ئەمەیان کردووە. دیسان وەکو لەو گوتارانەدا باسکراوە، پێشەوای نەتەوەیی و سەرەك کۆمار (عیسمەت ئینونو) بۆ چاوترسێن کردنی کورد ئەمەی کردووە. بۆ ئەوەی بڵێن: "بکوژی ئێوە باشترین پیاوی منە من لەگەڵ ئەوانەدام کە کورد دەکوژن و ئاگاداری ئەم کارەشیانم". لەو بەشەدا کە تایبەتە بە ڕووداوی "سیو سێ گوللە"، گوتوومانە کە لەو سەردەمانەدا هاوتەریب لەگەڵ ڕەگەزپەرستی نازیدا، ڕەگەزپەرستی تورکیش پەرەسەندنێکی گەورەی بەخۆیەوە دیوەو حکومەتیش هانیداوە.

4—فاکتی چوارەم دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سەردەمەی بلند ئەجەویت سەرۆکی (پ گ ك) بووە. لە مانگی نیسانی ساڵی 1973دا، 13 ئەندامی (پ گ ك) بەو بیانووەی پەیوەندییان بە ڕێکخراوێکی نهێنییەوە هەبووە، براون بۆ فەرماندەیی ئیدارەی عەسکەری. لە کۆتایی لێکۆڵینەوەکانداو پاش ئەوەی (پ گ ك)یش بۆیان تێکەوتووە، هیچ بەڵگەیەکی تاوان لەسەر ئەو (13) کەسە دەستنەکەوتووەو لەلایەن دادگاوە ئازادکراون. بلند ئەجەویت لەسەر ئەمە قسەی وەکو "بڕوای بێپایانمان بە دادوەرە تورکە بەشەرەفەکان هەیە"، "دادگەری تورکی زیندوو لەسەر پێیە"ی کردووە بڕیاری ژمارە (68/1973)ی دادگای عەسکەری ژمارە (1)ی فەرماندەیی ئیدارەی عەسکەری شارەکانی دیاربەکر- سیعرت، کە ئەندامەکانی (پ گ ك)ی ئازادکردووە، لە ڕۆژنامەی (خەڵك Halk)دا بڵاوکراوەتەوە. لەگەڵ بڵاوکردنەوەی ئەم بەڵگەنامەیەدا بۆ ڕای گشتی ئەم هەواڵەش بڵاوکراوەتەوە:

".. نموونەیەکی هەڵبژاردە لە خەبەرلێدانی بێبەڵگەو بێدەلیل و بێئیمزا. ئەرکی ئاشکراکردنی تەنها یەکێك لەو (بەڵگنامە تازانە)ی لە دەستی ئەجەویتدایە کەوتە سەرشانی ڕۆژنامەکەتان، ڕۆژنامەی (خەڵك). بەڵگەنامەی پەیوەست بە دیوی ناوەوەی چیرۆکی لە ماڵ دەرهێنانی 13 هاونیشتمانیمان و ڕاپێچکردنیان بۆ دیاربەکر، کە یەکێکیان (بایهان بارلاس)ی بەڕێوەبەری ڕێکخراوی شاری (غازی عەنتەر)ی (پ گ ك)یە. دادوەرە بە شەرەف و دادپەروەرەکانی تورك، دیوی ناوەوەی مەسەلەکەیان ئاشکرا کردووە"[5].

هەڵسەنگاندنی بلند ئەجەویت و (پ گ ك) بۆ دادوەرەکانی فەرماندەیی ئیدارەی عەسکەری شارەکانیسیعرت- دیاربەکر بەو جۆرەیە. ئەمە لە کاتێکدایە کە ئەو دەسەڵاتدارانە، تایبەتمەندییەکی بێئەندازە گرنگیان هەیە کە هەرگیز نابێ لەبیر بکرێ. ئەو دادگایانە دادگای (کۆلۆنی)ن. لەو دادگایانەدا کوردایەتی نەتەوەی کورد دادگایی کراوە، نەك هیچ جۆرە تاوانێکی دیاریکراو. ئەوانە دادگایی کراون کە دژی تورکاندن وەستاون ویستوویانە تایبەتمەندییەکانی (کۆمەڵگەی کوردی بوون) بپارێزن و درێژەی پێبدەن. ئەم دادوەرە تورکە (بە شەرەف) و (دادپەروەر)انە، ویستوویانە کوردەکان نکۆڵی لە کەسێتی و شەرەفی خۆیان و کەسێتی و شەرەفی نەتەوەی کورد بکەن، درۆ بکەن و سوکایەتی بە نەتەوەی کورد بکەن. ئەوانەش کەسووکایەتی بە نەتەوەی کورد ناکەن و داکۆکی لە شەرەف و کەسێتی خۆیان و شەرەفی نەتەوەی کورد دەکەن، حوکمی سزای سەنگینیان بەسەردا داون کە دەگاتە 16 ساڵ زیندان. دادگایەك کە تیایدا ئەوەی دەڵی "کورد نییە، هەموو کەس تورکە" دەیباتەوەو ئەوەی دەڵێ "کوردم" حوکم دەدرێ، مانای وایە چەمکی وەك (دادپەروەری) و (بە شەرەف) بوون، بە پێی نەتەوەی چەوسێنەرو نەتەوەی چەوساوە دەگۆڕێن. بەلای کەسانی ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالیی سەر بە نەتەوەی چەوسێنەری وەك بلند ئەجەویتەوە، ئەو دادوەرە کۆلۆنیالیانەی نەتەوەی کورد خەڵتانی خوێن دەکەن، دەتوانن "دادپەروەری"ی تورك بەرزبکەنەوە. بەڵام نەتەوەی کورد زۆر چاك دەزانێ ئەو "دادپەروەری"یەی پتر لە 50 ساڵە لە کوردستاندا دژی نەتەوەی کورد پیادە دەکرێ، چ جۆرە دادپەروەرییەکە. ئەو (دادپەروەری)یە تورکییەیە کە لە کوڕەزاوە دەستیکردووە بە هەڵواسینی سێ نەوەی کوڕو باوك و کوڕەزا، بە بەرچاوی یەکتریەوە. هەر هەمان "دادپەروەری" تورکییە کە کوپە زێڕو خانوو و ئاپارتمان و ڤێللای بە خاوەنی ئەو بڕیاری لە سێدارەدانانە بەخشیوە. ڕاگواستنی بە کۆمەڵ و کۆکوژیەکانیش دیسان دەسکردی "دادپەروەری" تورکین. هۆی هەموو ئەوانە چییە؟ بۆ لەناوبردنی شەرەف و کەسێتی نەتەوەیی نەتەوەی کورد، بۆ کۆیلەکردنی کوردو سڕینەوەی ناوی کوردو ناوی کوردستانە، لە زمان و مێژوودا. ئا ئەمەیە پوختەیەکی کورتی پیادەکردنی "دادپەروەری"ی تورکی دژی نەتەوەی کوردو کوردستان.

هەڵوێستی ساڵی (1973)ی بلند ئەجەویت کە ستایشی "بە شەرەفی" و "دادپەروەری"ی ئەو دادوەرانە دەکات کە سزای قورسی کوردەکان دەدەن هەر

لەبەرئەوەی کوردن، هیچ جیاوازییەکی نیە لەگەڵ هەڵوێستی ساڵی (1945)ی پێشەوای نەتەوەیی و سەرەك کۆمار (عیسمەت ئینونو)دا، کە قوڵ لە قوڵی جەنەراڵی پیاکوژدا دێت بۆ وان. پێشەوای نەتەوەیی و سەرەك کۆمار عیسمەت ئینونو، بەم هەڵوێستەی هەوڵ دەدا کوردەکان چاوترسێن بکاو نیشانیان بدات لایەنی پیاکوژان دەگرێت. هەڵوێستی ساڵی 1973ی سەرۆکی (پ گ ك) (بلند ئەجەویت)یش هەر ئەمەیە. سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بە ئاشکرا لایەنی ئیدارەی عەسکەری شارەکانی سیعرت-دیاربەکرو ئەو دادوەرو داواکارە گشتییانە دەگرێ، کە هەوڵدەدەن بڕیارە سیاسییەکانی ئیدارەی عەسکەری لە ڕێی چەمکە (یاسایی)یەکانەوە ڕابگەیەنن. یەکێتییەکی دیالەکتیك لە نێوان ئەم دوو فاکتەی 1945[*] و 1973[*]دا هەیە . (پ گ ك)، هەمان (پ گ ك)یەو ناوەڕۆکی بیروبۆچوونی سەرۆکە گشتییەکانیشی لە مەسەلەی کێشەی نەتەوەی کورددا، وەکو خۆیەتی. با هەوڵبدەین زیاتر فاکتەکانی ساڵی 1973 ڕوون بکەینەوە:

لە سەرەتاکانی ساڵی 1973، فەرماندەیی ئیدارەی عەسکەری شارەکانی سیعرت- دیاربکر، قوتابیانی ئامادەیی لە ناوچەی وەك سیڤەرەك، تونجەلی، ئەرگانی، سیلڤان، تاتڤان، قزل تەپەو موش و.. هتد دەسگیر دەکرد. قوتابیان زوو زوو دەبران بۆ ڕێکخراوی ئیستخباراتی میللی (میت) و لەوێ ئەشکەنجە دەدران. ڕۆژی 1ی مارتی 1973، دیسانەوە ویستیان قوتابیەکان لە ژوورەکانی بەندیخانە دەربێنن. دەیانگوت "داواکاری گشتی داوایان دەکات". لە ڕاستیدا دەیانبردن بۆ (میت). زیندانییەکانی تر لەبەر ئەوەی بە باشی لەمە گەیشتبوون، ئەم هاوڕێ گەنجانەیان تەسلیمی بەڕێوەبەرانی ئیدارەی عەسکەری گرتووخانە نەکرد. مشتومڕی دوورو درێژ لە نێوان گیراوەکان و بەڕێوەبەرانی گرتووخانەی ئیدارەی عەسکەریدا ڕوویدا.. گفتوگۆکان تا نیوە شەویان خایاند. قوتابییەکان تەسلیم نەکران. دۆخەکە جۆرێك لە هێمنی بەخۆیەوە دی ماوەی دوو سێ سەعات تێپەڕی. کتوپڕ بارودۆخەکە شێوا. بە فەرمانی (فەرماندەیی ئیدارەی عەسکەری)، هێرشێکی چەکدارانەی بەهێز بۆ سەر گرتووخانەکە دەستپێکرد. گوللەی ڕاستەقینەو بۆمبای گاز دژی ژوورەکانی بەندیخانە بەکارهێنران. لەگەڵ ئەم هێرشەدا کە بەرەبەیان دەستپێکرد گیراوەکان ئاگادار دەکرانەوە کە دەبێ لە ماوەی پێنج خولەکدا لە ژوورەکانیان بێنە دەرێو بچنە ناو باخچەکە، ئەگینا ژوورەکان تەخت دەکرێن. پێش ئەوەی پێنج خولەکەکە تەواو بێت، هێرشەکە دەستپێکرد. ئەوانەی لەژێر کاریگەری گوللەو گازدا بە هەزار زەحمەت خۆیان فڕێدەدایە دەرێ، بەر شەق و لێدانی پیاوانی داربەدەست، قامچی بەدەست، شەق وەشێن و تفەنگ بەدەست دەکەوتن. لەم ڕووداوانەدا گەلێك کەس بریندار بوون. لەبەرئەوەش کە لە تاریکیدا ڕوویاندەدا، نەدەزانرا کێ لە کێی داوە. پاش ڕووداوەکان، 34 کەس لە ژوورە تەنهاکان توندکراون و چەندی مانگ لەوێ هێڵرانەوە.

لە کاتێکدا کە ئەم کردەوە تیرۆریستییانە دژی گیراوەکان بەڕێوە دەچوو، لە ژووری تەنیا توند دەکران، فەرمانبەرانی بەندیخانە خۆیان کرد بە ژوورەکانی زینداندا کاغەز، ڕۆژنامە، کتێب، تایپ، بە کورتی هەرچی پەیوەندی بە قەڵەم و نووسینەوە هەبوو، کۆیان کردەوەو پێچایانەوەو بە شێوەیەکی تێکەڵ و پێکەڵ بردیاننە دەرەوە. بەشێکیان سووتاند، بەشێکیشیان لە بەفرو قوڕ هەڵکێشا. ئەوەی بە دڵی خۆشیان بوو بۆ خۆیان جیایان دەکردەوە.

پارێزەر (شەرەفەدین کایا) و پارێزەر (روشەن ئاسلان) کەوتنە پەیجوری ڕێگەی گەیاندنی ئەم پەلامارە دژی مرۆڤانەیە بە سەرچاوە پەیوەندیدارەکانی ئەنقەرە سەرەڕای هەموو گوشارو ڕێگرییەك گەیاندیان. فەرماندەیی ئیدارەی عەسکەری بەرامبەر بە گەیاندنی ئەم کارە تیرۆریستی و پەلامارانە بە ئەنقەرە، کاردانەوەیەکی گەورەی نیشانداو پارێزەرەکانی دەسگیر کرد.

هەرچەندە هەموو لایەك بەم کردەوە تیرۆریستانەیان زانی، بەلام نە چاپەمەنی هیچ کاردانەوەیەکی هەبوو، نە ڕێکخراوە دیموکراتییەکان" و نە سەرکردەی حیزبەکان و نە دەزگاکانی تریش، هەر هەموو بێدەنگ بووبوون. چونکە ئەم پەلامارانە دەکرانە سەر کوردو بیرو بۆچوونە سیاسیەکانیان[6].

هەواڵی ئەم ڕووداوانە، لە نێوان کەس و دەزگای جیاجیادا، بە بلند ئەجەویت و (پ گ ك)یش گەیەنرا. کەس دەنگی لێوە نەهات. نزیکەی دوو مانگ پاش ئەم ڕووداوانە، ڕووداوەکەی سەرەوەن واتە ڕووداوی ئەندامانی (پ گ ك)ی خەڵکی (غازی عەنتەب) هاتە کایەوە، بەم جۆرە بلند ئەجەویت لە ڕێی ڕووداوەکانی (2)ی مارتی (1973)وە هەڵوێست و ڕەفتاری خۆی بەرامبەر بە کورد ئاشکرا کرد. چۆن؟ بەوەی کە بە ئەندامانی دادگاو ئەوانەی ڕۆژی (2)ی مارتی (1973) هێرشی چەکداریان کردە سەر ژوورەکانی بەندیخانە، یاخود لانی کەم بە هاندانی هێرشەکە دەڵێت: "بە شەرەف" و "دادپەروەر". بۆ کێ "دادوەر" و "بە شەرەف"؟ بێگومان بۆ کۆلۆنیالیزمی تورکی.

بە هەمان شێوە دادوەرێکی کۆلۆنیاڵی لە ڕۆژنامەی (جمهورییەت)دا باسی یاساو دادپەروەری و یەکسانی دەکاو چەندین وتار لەسەر مەسەلەی بەڕێوەبردنی کۆمەڵ بە پێی یاسا دەنووسێ. دەڵێت قازی "دادوەر" لە تورکیادا، بە هیچ جۆرێك ئازادی بیرورا تەسك ناکاتەوە. بەلام بە تایبەت جەخت لەوەش دەکات کە ئەمە مانای "ئازادی بۆکوردیش" ناگەیەنێ و پێویستە کورد بەردەوام لە ژێر باری ستەمی کەمالیستەکاندا بژی. شیعرو شانامە بەشان و باڵی مستەفا کەمالێکدا هەڵدەڵێت کە کوردستان و نەتەوەی کوردی دابەش و پارچە پارچەو کۆیلە کردووە[7]. ئەم قازییە کۆلۆنیالییە ئەوەندە شەیدای چەمکی مافەکانی مرۆڤە کە لە ساڵڕۆژی جاڕی گەردونی مافەکانی مرۆڤدا (10ی کانوونی یەکەمی 1971)، دادگایی کردنی خانەی کولتوری شۆڕشگێڕی خۆرهەلات (DOKO)ی دەستپێکردووە. لەسەر بیروڕاش، ژمارەیەکی زۆر لە شۆڕشگێڕو دیموکراتەکانی بە نزیکەی (16) ساڵ زیندان سزاداوە. دووبارە ویستوێتی دەرچوونی حوکمەکە بکەوێتە ڕۆژی (10ی کانوونی یەکەم)ەوە، بەلام لەبەرئەوەی 10ی کانوونی یەکەم بەر ڕژی یەك شەممە کەوتووە، لە 11ی کانوونی یەکەمی 1972)دا ڕاگەیانراوە.

دادوەری "دادپەروەر"ی تورکی ناوبراون سەرباری ئەوەی کوردە دیموکرات و شۆڕشگێڕو نیشتمانپەروەرەکان، تەنها لەبەر کورد بوون و داکۆکی کردنیان لە شەرەفی نەتەوەی کورد، بە نزیکەی 16 ساڵ زیندان سزا دەدات، هێشتا داکۆکی کردن لەوەی کە نەتەوەیەك نییە ناوی کورد بێ و کوردەکان تورکن، لەبیرناکات بۆ نموونە ئەو وتارەی لە ڕۆژنامەی (میللیەت)ی بەرواری 27ی ئەیلولی 1978دا بە ناونیشانی "دادپەروەرو ڕیشەی تیرۆر لە تورکیادا" نووسیوێتی، نمونەیەکی ئەمەیە. لەم وتارەدا بە تەواوی وەك نووسەری ڕاپۆرتی پۆلیس بڕیاری دادگا (ڕزگاری، ژ-2، ل 13) هەوڵدەدا بیسەلمێنێ کوردەکان تورکن. دیسان لە هەمان نووسیندا، دادوەری "دادپەروەر" ئیدیعا دەکات ئەتاتورك "ڕێگەی بۆ هەموو مرۆڤە چەوساوەو ژێردەستەکان هەموار کردووە، تا هەرچی زووتر هۆشیار ببنەوەو ببنە خاوەنی مافەکانیان "واتە" ڕێگەی بۆ نەتەوە کۆیلەکانی خۆرهەلات ڕووناك کردۆتەوە". ئەم دادوەر "دادپەروەر"ەی بلند ئەجەویت، لە وەلامی پرسیاری وەك ئەمانەی خوارەوەدا، چی لە دەست دێ بیکات؟ ئەگەر مستەفا کەمال "نەتەوە کۆیلەکانی خۆرهەلاتی هۆشیار کردۆتەوە" و ڕێگەی بۆ ڕزگار بوونیان "ڕووناك کردۆتەوە"، بۆچی لە پێناوی دابەش و پارچە پارچەکردنی کوردستان و بە تالان بردنی سەرچاوە سروشتییەکانیدا، هاوکاری ئیمپریالیزمی ئینگلیزی کردووە؟ بۆچی هەموو توانایەکی ئایدیۆلۆجی و سیاسیی لە پێناوی دابەش و کۆنترۆڵ کردنی نەتەوەی کورددا خستۆتە گەڕ؟ بۆچی مافە نەتەوەیی و دیموکراتییەکانی نەتەوەی کوردی زەوت کردووەو

ژێرپێی خستوون؟.. بێگومان هیچ شتێك. خۆی لەم پرسیارانە دەکاتە کەڕو کوێر. یاخود بە پێی شوێن و کاتی خۆی بە ناوی ئەوەوە کە "یەکپارچەیی دەوڵەت لەگەڵ وڵات و میللەتدا تێکدەدەن"، سزای خەڵکی دەدات. چونکە ئەو دادوەرێکی ((دادپەروەر)ە. لەگەڵ خۆیدا لێکی دەداتەوە. ئەرکی سزادانی ئەو کەسانەیە کە دەڵێن "کوردم و مافە نەتەوەییەکانی خۆمم دەوێ". ئەرکی ئەو ئەوەیە لەگەڵ گوتنی "کورد بوونی نیە، هەموو کەس تورکە"دا، "دادپەروەری" ببەشێتەوە. سەرەڕای هەموو ئەمانە، ناتوانین لەوە نەپرسین: ئایا ئێستاش ڕێکخراوی ئیستخباراتی میللی (میت)، پێویستی بەو نووسینە پۆلیسییانە ماوە کە هەوڵدەدەن تورك بوونی کورد بسەلمێنن؟ هێشتا هەستدەکات پێویستی بەو دادوەرانە هەیە کە لەگەڵ گوتنی "دادپەروەری دەبەشمەوە"دا کاری پۆلیسی دەکەن و، ڕاپۆرتی پۆلیسی دەنووسن و ناوی "بڕیاری دادگا"ی لێدەنێن؟

5–فاکتی پێنجەم، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سەردەمەی کە سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بلند ئەجەویت، سەرۆك وەزیر بووە.

هەردوو ڕۆژنامەی (یەنی ئۆرتام Yani Ortam) و (میللیەت)ی بەرواری 1ی تەمووزی 1974، ئەم هەواڵەیان بڵاوکردەوە:

".. فڕۆکەیەك کە نازانرێ هی چ وڵاتێك بوە، گوندە سنورەیەکانمانی بۆردومان کرد. ڕۆژی ڕابردوو، دەوربەری سەعات سێی پاش نیوەڕۆ فڕۆکەیەکی نەناسراو لە ئاسمانی (هەکاری)دا بینراوەو گوندی (بەیت شەباب)ی بۆردومان کردووە. فڕۆکەکە چیای (سوومبوول)ی نزیك هەکاری بۆردومان کردووەو بەرەو گوندی (ئولتوجا) فڕیوە پاش بۆردومانی ئەوێش ڕاستەوخۆ بەرەو (شەمدینلی) فڕیوە. گوندی (گیرانە)ی بۆردومان کردووە کە یەکێکە لە گوندە سنوورییەکانی شەمدینلی و پاشان گوندی (هیلالی)ی سەر بە (ئولودەرە)یشی بۆردومان کردووە کە دەکەوێتە سەر سنووری عێراق و دیار نەماوە. پەیوەندیدارەکان کەوتوونەتە گەڕان بە دوای پێناسەی فڕۆکەکەدا. بۆی هەیە فڕۆکەکە هی هێزی ئاسمانی عێراق بێت".

ڕۆژنامەکانی هەمان ڕۆژ ئەو هەواڵەش بڵاودەکەنەوە کە سەرەك وەزیر ئەجەویت لەگەڵ یاریدەدەری سەرۆکی ئەنجومەنی سەرکردایەتی و سەرەك وەزیری عێراق (سەدام حسین)دا، لە فڕۆکەخانەی (ئەستەنبۆڵ) دیدارو گفتوگۆ دەکات. ڕایدەگەیەنن لەم دیدارەدا بە تایەبتی باسی کێشەی نەتەوەی کورد دەکرێ. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ گفتوگۆ لەسەر ئەو ڕێو شوێنانە دەکرێ کە بۆ تێکۆشانی هاوبەش دژی کورد پێویستن.

دیداری نەخشە بۆ کێشراو، لە بەرواری 1ی تەمووزی 1974دا سازکرا. ڕۆژنامەکانی ڕۆژی 2ی تەمووزی 1974 باسی ئەوەیان دەکرد کە گفتوگۆکان جارێك دوو و جارێکیش پێنج سەعاتی خایاندووەو لە کەش و هەوایەکی بێئەندازە دۆستانەو گەرمدا بەڕێوە چوون. لە ڕێو ڕەسمی پێشوازی و بەڕێکردنیشدا، هەردوو سەرۆك وەزیر یەکیان لە ئامێز گرتووە. ئا لێرەدا پرسیارێك هەیە کە بێ چەندو چوون پێویستی بە وەڵامدانەوە هەیە. ئەو فڕۆکە (نەناسراو)ەی گوندە کوردنشینەکانی ناو سنووری تورکیای بۆردومان کرد، هی کێ بوو؟ بۆچی لە کۆتایی گفتوگۆکاندا ئەم مەسەلەیە ڕوون نەکراوەتەوە؟ یاخود ئەم هەواڵە بە درۆ نەخراوەتەوە؟ ئەگەر هەمان ڕووداو لە سەر سنووری بولگاریا یاخود لەسەر سنووری یۆنانیش ڕوویدات ئایا ئەو کەسەی لەسەر کورسی سەرۆك وەزیران دادەنیشێ، بە تایبەتی لە ڕۆژگارێکی وەکو ئەوسادا، پاش گفتوگۆیەکی گەرم و دۆستانە لەگەڵ سەرۆك وەزیری بولگاریا یاخود یۆناندا، نابێ ڕوونکردنەوەیەك لەسەر مەسەلەیەکی ئاوا بە ڕای گشتی ڕابگەیەنێ؟

سەرۆك وەزیر بلند ئەجەویت بە پێویستی نازانێ هیچ ڕوونکردنەوەیەك لەسەر ئەم مەسەلەیە، واتە بۆردومان کردنی گوندە کوردییەکانی ناو تورکیا لە لایەن (فڕۆکە نەناسراوەکانەوە)، بڵاوبکاتەوە (ئاشکرایە فڕۆکەکە یا هی عێراقە یا هی تورکیایە، ڕۆژنامەکان ئاماژەیان بەوە کردووە کە پێیان وایە هی عێراق بووە). بەڵام ئەوە بڵاودەکاتەوە کە هەمان ڕۆژ، لەگەڵ سەرۆك وەزیری عێراقدا گفتوگۆیەکی گەرم و گوڕو دۆستانەی کردووە. سەرۆك وەزیر بلند ئەجەیت بەم هەڵوێستەی، بە ڕوونی هەڵوێستی دوژمنانەی خۆی بەرامبەر کورد ئاشکرا دەکات. هەڵوێستی پێشەوای نەتەوەیی و سەرەك کۆمار عیسمەت ئینونو کە لە 1943دا قۆڵ دەکات بە قۆڵی سەرلەشکری پیاوکوژدا، هیچ جیاوازیەکی نییە لەگەڵ هەڵوێستی ئەجەویتدا کە سەدام حسین لە ئامێز دەگرێت، ئەو کەسەی قەسابی کوردەو بە وەحشیترین شێوە سیاسەتێکی ڕەگەزپەرست و کۆکوژی و کۆڵۆنیالی لە باشووری کوردستاندا پیادە دەکات. کەسێك کە چەپڵە بۆ سەدام حسین لێدەدات و هیچ لێکۆڵینەوەیەك لەسەر (فڕۆکە نەناسراوەکان) ناکات، هەر بەم هەڵوێستەی خۆی بە ئاشکرا ڕایگەیاندووە هەڵوێستی دوژمنانەی بەرامبەر بە نەتەوەی کورد هەیە. ئیتر ئەمە پێویستی بەوە نییە جارێکی تر بە قسە یاخود بە نووسین ڕابگەیەنرێ. لە ڕاستیدا دەستی بلند ئەجەویت هەر ئەو کاتە بە خوێنی کورد سوور بوە. ئەوکاتەی بەعسیە ڕەگەزپەرست و کۆڵۆنیالییەکان بەردەوام بوون لەسەر کۆکوژیەکانیان لە کوردستاندا، منداڵانی کوردیان بە بۆمبای ناپاڵم و گازی ژەهراوی و بۆمبای فۆسفۆری بە کۆمەڵ دەکوشت، دارستانەکانی کوردستانیان دەسوتاند، سەرچاوەی ئاوەکانیان ژەهراوی دەکرد، گوندەکانی کوردیان وێران دەکرد، هەموو ئەو کردەوانەیان بە هاوکاری ئەو حکومەتەی تورکیا ئەنجام دەدا، کە بلند ئەجەویت سەرەك وەزیرانی بوو. پاشان هەمان ئەو کردەوانە لەگەڵ (سلیمان دمیریل)دا پێکەوە ئەنجامدەدرا. سەرەك وەزیر بلند ئەجەیت زۆر چاك ئەوانە دەزانێ. بەڵام باش دەزانێ کە چاپەمەنی تورکی، "چەپ"ی تورك و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی تورکی و تورکە دیموکراتەکان لەم ڕووداوانە ناپرسنەوە. هەر لەبەر ئەم نەپرسینەوەیەشە زۆر بە ئاسوودەیی بەردەوامە لەسەر ئەو کردەوانە[8].

کوردەکان بە تورك لە قەڵەم دەدران. ئەم تێکدانی ئاسوودەییەی "تورکەکان" لە لایەن گروپە کوردیەکانەوە، بەڕێوەبەرانی کۆڵۆنی و حیزبە سیاسیەکان و چاپەمەنی و ڕادیۆو تەلەفزیۆنی (TRT) و.. هتد زۆر ناڕەحەت دەکرد. ئەدەبیاتێکی چڕو فراوانی "جیابوونەوە خوازی" دەستپێکرد. لەبەرئەوەی حکومەت نەیتوانی بوو بە باشی "تورکەکان" بەرامبەر ئەم گروپە کوردە شەڕکەرانە بپارێزێ، بەر ڕەخنەی چڕوپڕ کەوت.

لەم ماوەیەدا حکومەت دەستیکرد بە جێبەجێکردنی بەناو "پرۆژەی گەیاندن بە گوند". هەمیشە لەو ساتانەدا کە بزووتنەوەی نەتەوەی کورد لە بەرزبوونەوەدا بووە، حکومەتەکان دەستیان داوەتە جێبەجێکردنی ئەم جۆرە پرۆژانە، بەو ناوەی گوایە "خزمەت" دەگەیەنێ. لە لایەکەوە بۆ ئەوەی ئاسانترو باشتر عەسکەر، تەقەمەنی، تۆپ و تفەنگ بۆ گوندەکان بنێرن، پەلەیان لە دروستکردنی ڕێگاکان کردووە، لە لایەکی تریشەوە وەکو "خزمەت بە گوند" پێشکەشیان کردووە. ئەمەیە بە بەردێك دوو نیشانە شکاندن.

سەرەك وەزیر بلند ئەجەویت بۆ "خستنەکار"ی پرۆژەیەکی ئاوا لە 18ی حوزەیرانی 1974دا چوو بۆ (شەمدینلی)، ژمارەیەکی زۆر ڕۆژنامەوانیش لەگەڵ سەرەك وەزیردا بوون. ڕۆژی دواتر نووسەری وەك (مەتین تۆکەر)، (جونەیت ئارجایورەك)، (ئۆرسان ئۆرمان) و (حوسامەدین چەلەبی)، پێشنیاری جۆربەجۆریان پێشکەشی حکومەت دەکرد بۆ باشتر پاراستنی "تورکەکان" و دابینکردنی ئاسوودەیی. ئەو ڕۆژانە نوسەری وەك (ئیلهان سەلجوق) و (یلماز چەتینەر)یش ئەم بابەتەیان بەکاردەهێنا. لە ڕاستیدا مەبەست پاراستنی "تورك" و "گوندنشینە تورکەکان" و دابینکردنی ئاسودەیی نەبوو. بەڵکو مەبەست ڕێگەگرتن بوو لە پەرەسەندنی بزوتنەوەی نەتەوەی کورد. لە ڕاستیدا

ئەو ڕۆژانە کوردستانی باشوور لە لایەن ڕژێمی ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالی بەعسەوە بە بۆمبای ناپاڵم خاپوور دەکرا. گوندو دارستان و کشتوکاڵ و ئاژەڵەکانی دەسووتێنران و گەورەو بچووك ناچار دەکران بە کۆمەڵ خاك و وڵاتی خۆیان بەجێبێڵن. ئەم بۆمبا ناپاڵمانە. هۆشیارانەو بە ئەنقەست بەسەر ئەو بەشەی کوردستانیشدا دەپارێنران کە درابووە دەست ڕژێمی کۆلۆنیالی تورکیا. بە تایەبتی گوندەکانی سەر بە (شەمدینلی). ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالیستە تورکەکان لە کاتێکدا کە هەوڵێکی زۆریان دەدا بۆ هەژاندنی ڕای گشتی بۆ پاراستنی ئاسوودەیی "تورك" و دابینکردنی ئاسایش بۆ "گوندنشینە تورکەکان" لە دەس گروپە کوردیە شەڕکەرەکان، کەچی لە بەرامبەر بۆمبا ناپاڵمەکاندا بێدەنگییەکی قووڵ دای دەگرتن. چونکە

مەبەستیان لەناوبردنی خەباتی پەرەسەندووی نەتەوەیی دیموکراتی بوو، نەك دابینکردنی – لە 24ی تشرینی 1976دا، بوومەلەرزەیەکی گەورە لە ناوچەکانی (مورادیە، چاڵدێران، ئەرجیش و ئۆزالپ)دا ڕوویدا. بە پێی ئامارە ڕەسمییەکان، 3800 کەس گیانیان لە دەستدا. ڕوودانی بوومەلەرزەکە لە ناوەڕاستی زستاندا، ئەوەندەی تر زیانە گیانی و ماڵییەکانی زیادکرد. ئەو خاڵەی جێگەی سەرنجەو پێویستی بە لەسەر وەستان هەیە، ئەمەیە: خەڵکی

ناوچەکە، کە لە سییەکاندا بە دوژمن ناودێر دەکران و لە 1943دا بە فەرمانی ئیداری و عەسکەری گوللەباران دەکران، ئێستا وەکو "برا"و "ئەو دۆستەی ئازارەکانی دەگاتە دڵ" ناودێر دەکران. هەموو کەس و دەزگاکان کەوتنە پێشبڕکێ لە یارمەتی دانیاندا. ئا لێرەدا جارێکی تر جیاوازی ئەو کۆلۆنیالیزمیەی لە کوردستاندا پیادە دەکرێ لەگەڵ کۆلۆنیالیزمی کلاسیکدا، دەبینین.

بۆ نموونە با ئەفریقا وەرگرین، لە سەدەی حەڤدەهەمدا، خەڵکی ڕەسەنی ئەفریقا بەلای ئەوروپاییەکانەوە کێوی و وەحشی بوون. لە سەدەی هەژدەهەمدا ئەم تێڕوانینە بڕێك گۆڕاوە. پێیان وتراوە (کێوییە ئازیزەکە). تەنانەت هەندێ لە بیریارە ئەوروپاییەکان شەرمەزاری خۆیان دەربڕیوە لەو سیاسەتە کۆلۆنیالییەی کە دەوڵەتەکانیان لە ئەفریقادا پەیڕەوی لێدەکەن. وەسفکردووە. واتە لە لایەن ئەوروپاییە (شارستانی)یەکانەوە، وەکومرۆڤێك وەرگیران کە پێویستە "بە شارستانی بکرێن و بکرێنە خاوەنی کولتوورو شارستانێتی". ئەفەریقای سەدەی بیستەمیش یەکێکە لە گرنگترین ئەندامەکانی "جیهانی سێهەم". وەکو بینرا، تێڕوانینی دوڵەتە کۆلۆنیالە ئەوروپاییەکان بۆ گەلانی ئەفەریقا لەناو پرۆسەیەکی مێژوویدا، بەردەوام لە

گۆڕاندا بووە. بەم شێوەیە گەلانی ئەفەریقا یەك لە دوای یەك سەربەخۆییان بە دەستهێناوە دەولـەتی خۆیـان دامـەزراندووە. وەکـو ئـەوە وایـە کۆمەڵگـەی کۆڵۆنی لە ئەفریقادا نەمابێ.

هـەرچی بارودۆخی کوردستانیشـە، گـەلێك جیاوازە. بە ناردنی لەشکر بۆ سـەر کوردستان و جینۆسایدی نەتـەوەی کورد، ئەوە ڕاگەیەندراوە کە کـورد قەومێکە لە تورك جیایە، ئەم قەومە لە هیچ ڕوویەکەوە لە مرۆڤ ناچێ و چۆن ڕەفتار لەگەڵ گیانەوەراندا دەکرێ، دەبێ ئاواش لەگەڵ ئەم قەومـەدا بکـرێ. داکۆکیشـی لێکراوە. لـە ئەفریقاشـدا ئـەم ئەندازەیە هەیـە. لە کاتی پێکدادانـە چەکدارییەکاندا ئەم ڕێگەیە دەگیرێتەبەر، بۆ بەرگرتن لە پرسیاری وەك "ئەگـەر ئەمانـەش تورکـن، کەواتـە بۆچـی دەیـانکوژین؟" لـە لێکۆڵینـەوەی (یاسـای تونجەلی)دا ئەم بابەتە بە ئەندازەی پێویست باسکراوە. بەڵام پاش لە خوێندا خنکـاندنی بەرخۆدانـەکانی کـوردو گـەورەبوونی کاریگـەری گوشـارە ئایدیۆلۆجی و سیاسی و ئابووریەکان لەسەر کۆمەڵگەی کوردی دەڵێن هـەموو ئەوانەی لـە تورکیادا دەژین تورکن و هەست بـە بـەختیاری دەکـەن لـە تـورك بوونی خۆیان. داکۆکیشـی لێدەکـەن. دەڵێن نەتەوەیـەك نییە ناوی کورد بێ‌و زمانێکیش نییـە پێـی بگوتـرێ کـوردی. تەنانـەت بـە وانـەی لـە ناوەڕاسـت و خۆرئـاوای ئانـادۆڵدا دەژیـن دەڵێـن تـورك، کـەچی بـە کـورد دەڵێـن "تورکـی ڕەسەن". کەواتە وەك کورد ڕەفتارکردن یاخود وەك (تورك) ڕەفتارکردن لەگەڵ نەتەوەی کورددا، بە پێی سیاسەتی سەردەمە جیاجیاکان دەگۆڕێ. هەموو ئەم سیاسـەتانە تاکـە یـەك ئامـانجی نـەگۆڕیان هەیـە: کۆیلـەکردنی تـەواوەتی نەتەوەی کورد، لـە نـاوبردنی کەسێتی و شـەرەفی کـورد، سڕینەوەی نـاوی کوردو ناوی کوردستان لە زمان و مێژوودا. ئا ئەمەیە کەلە ئەفەریقادا، واتە لە کۆڵۆنیـالیزمی کلاسـیکدا نییـە، لـە هندسـتان و خۆرهەڵاتیشـدا نییـە. ئـەوە حۆرێکە لە پەیوەندی کە تەنها لـە کوردستاندا پـەیڕەوی لێدەکرێ. ئـەنجامی ئـەوەش کـە کۆڵۆنییـەکی کلاسـیك نییـەو، ڕوبـەڕووی گوشـارێك بۆتـەوە زۆر سەختترە لەوەی لە کۆڵۆنی‌یە کلاسیکیەکاندا هەیە، ئەمەیە:

ئەگـەر کوردسـتان یـەکێك بوایـە لـە کۆڵۆنی‌یـە کلاسیکیەکان و، بـۆ نموونـە وەکـو عـێراق، سـوریا، لوبنـان و ئـوردون لـە بیسـتەکاندا وەك دەوڵـەتێکی (ئینتیدابی) دابمەزرایە، ئەگەر بڵێین ئەمڕۆ "لەمێژ بوو بە سەربەخۆیی خۆی گەیشتبوو"، نابێ بـە فاڵگرتنـەوەو ڕەمڵ لێـدان حسـاب بکـرێ یـاخود ئەگـەر کوردستان بە یەکپارچەیی بدرایە بە حوکمی هەر دەوڵەتێك، تورکیا، یا عێراق (حوکمی ئینتیدابی ئینگلیزی)، یـا سـوریا (حوکمـی ئینتیدابـی فەرەنسـی)، یـاخود ئـێران، ئەگـەر بڵێـین ئـەمڕۆ "لـەمێژ بـوو بـە سـەربەخۆیی خـۆی گەیشتبوو". دیسان نابێ بە فاڵگرتنەوە و ڕەمڵ لێدان حساب بکرێ. چونکە ئەوکاتە نەتەوەی کورد یەك دوژمنی دەبوو و چواردەوری بە دوژمن نەدەگیرا. بـەڵام کوردسـتان پارچـە پارچـە کـراوە. سیاسـەتی پەرتکـە- زاڵ بـەو دابەشـکردنی ئیمپریـالی کوردسـتان لـە لایـەن بـەهێزترین دەوڵەتـە ئیمپریالییەکانی ئەم چەرخەوە واتە ئینگلتەراو فەرەنسا، بەکاری ئایدیۆلۆجی و سیاسـی عەسـکەری هاوبـەش لەگـەڵ هاوکارەکانیـان لـە خۆرهـەڵاتی ناوەڕاسـتدا، واتـە کەمالیسـتەکان و دەوڵـەتی پاشـایەتی ڕەزا شـا، جێبەجێکراوە. ئەو دەوڵەتانەش کە کوردستانیان بە خۆیانەوە بەستۆتەوە، بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی باشتر کاری بە کۆڵۆنیکردن بەڕێوەبەرن، لـەناوبردن و کۆیلەکردنی خودێتی نەتەوەی کوردیان کردۆتە ئامانجی بنەڕەتی هاوبەش. لە ئەنجامی ئەم پارچە پارچەکردنـەدا، لانی کـەم چوار دوژمـن بـۆ خـەباتی نەتەوەیی دیموکراتی نەتەوەی کورد هاتونەتە ئاراوە. هەموو داوا نەتەوەیی و دیموکراتـی و تێکۆشـانەکانی نەتـەوەی کـورد کـە دژی ئـەم دابەشـکردنە وەستاوە، خەڵتانی خوێن کراون. دیسانەوە بە کاری ئایدیۆلۆجی سیاسی ئابووری و عەسکەری هاوبەش لێیاندراوە.

کۆڵۆنیـالیزمی کلاسـیکی، هیـچ یـەکێك لەمانـەی تێـدا نییـە. کۆڵۆنـی کلاسیکی، کۆڵۆنیی تەنها یەك دەوڵەتە. لە کاتێکدا کوردستان لایـەنی کـەم کۆڵۆنی چوار دەوڵەتە. لە کۆڵۆنییە کلاسیکەکاندا کەسێتی ناوچەو نەتەوەی کۆڵۆنـی کـراو ڕەت نەکراونەتـەوە. لـە کـاتێکدا لـە کوردستـاندا هـەموو کـارو کردەوەیەك لە پێنـاوی سڕینەوەی نـاوی کوردو نـاوی کوردسـتان لـە زمـان و مێـژوو بەشیاو حسـاب دەکرێـن. بـەم شێوەیە لـە خۆرهـەڵاتی ناوەڕاسـتدا، کوردستان لە لایـەن لەشـکری سـەرتاپا چـەکداری 4 دەوڵەتـەوە داگیرکراوەو وەکـو بەندیخانـەی لێکـراوە. هـەموو ئەمانـەش جیـاوازی چۆنایـەتین نـەك چەندایەتی. ئەمە نیشانی دەدات کە ئەو کۆڵۆنیەی درێژکراوەی خاکی وڵاتی کۆڵۆنیالی بێت، لەژێر باری هەلومەرجێکی گەلێك سەخت تردایە لە کۆڵۆنـی ئەوپەڕی دەریا (ماوراء البحر). بە تایبەت ئەگەر وەکو کوردستان لە دۆخی کۆڵۆنییـەکی نێودەوڵـەتیدا بێت، باردودۆخەکە ئەوەندەی تر سەخت دەبێـت. خۆ ئەگەر ئایینی کۆڵۆنی و کۆڵۆنیالیش هەمان ئایین بێت، هەلومەرجی گەلێك سەخت تـر دێنـەئاراوە. لـە لیکۆڵینـەوەی (ململانێـی دابەشـکردنی ئیمپریـالی لەسەر کوردستان 1915–1925)دا، بە درێژی لەسەر ئەم بابەتە ڕادەوەستین

(بلند ئەجەویت) و (ڕەخشان ئەجەویت) لەو کەسانەن کە لە 1976دا خۆیـان بە دۆستی ئەو خەڵکە نیشاندەدا کە (کۆمەڵەی گەلی کۆماری)ی ساڵانی سی بە دوژمن ناوێدری کردبوون و لە 1943دا گوللەباران دەکران.

ئەو بلند ئەجەویتـەی بە توندی پەلاماری کەسێتی و شـەرەفی نەتـەوەی نەتەوەیی کوردی داوەو هەر دەرفەتێکی بۆ هەڵکەوتبێ درێژەی بەو پەلامارە داوە، لەو گەشتەیدا کە لە سەرەتای مانگی کانوونی یەکەمی 1976دا، واتە لە جەژنی ڕەمـەزاندا کردی بۆ ناوچەی بوومەلەرزە لێدراو، بەو زمانە لووسـەی خـۆی نموونـەی "مـرۆڤ دۆسـتییەکی کۆڵۆنیالییانـە"ی نیشـاندا. بلنـد ئەجەویتێك کە لەو کۆڕو کۆبوونەوانەدا کە حیزبەکەی لەژێر ناوی "ئاشتی و ئازادی"دا سازیدەکرد. شان بـە شـانی پۆلیسـە پارێزەرەکـانی، پارلـەمانتارە دەمانچـە هـەڵگرەکانی و میلیتانـە قـامچی و زنجـیر بەدەسـتەکانی وەکـو میلیتانێکی حیزبی پەلاماری ئەو کەسانەی دەدا کە هاواریان دەکرد "ئازادی بۆ گەلان"، باسـی ڕێـزو شـەیدایی خـۆی دەکـرد بەرامبـەر بـەو خەڵکـەی کـە سیاسـەتێکی ئیمپریالییانـەی دژی کەسـێتی، زمـان، کولتـوورو شـەرەفیان پەیڕەو دەکرد. ئەمە هەست بە شەیدایی کردنێك بوو بەرامبەر ئازارو مەینەتی کۆیلەیەتی و بێچارەیی. لە بەرنامـەی هـەواڵی تەلـەفزیۆنیدا، قسـەی لووس و ڕەفتاری پڕ لە مرۆڤ دۆستی ساختەی (ڕەخشان ئەجەویت)ێك نمایشدەکرا کە لای پۆلیس و میلیتانە زنجیرو قامچی بە دەستەکانی حیزب خەبەری لەو کەسانە دەدا کە لە کۆبوونـەوەکاندا هاواریـان دەوکـرد "ئـازادی بـۆ گـەلان". ڕەخشـان ئەجەویت دەستی ئەو پیرەژنە کوردانەی دەگرت کە یـەك وشـە لـە زمانیـان تێنەدەگەیشـت، هیـچ ڕێزێکـی لـە زمـان و کولتووریـان نـەدەگرت و نمایشـی (بـەزەیی) دەنوانـد: وێرانـی دەکـردن و خـۆی لـەژێر بـاری دارو پەردوویان قوتار دەکرد. دیارە دەبێ ناشرینترین شێوەی بەزەیی ئەمە بێت، واتە بەزەیی کۆلۆنیالی.

هـۆی ئـەم نمایشـی بەزەییـەی (پ گ ك) چییـە، لـە کـاتێکدا (پ گ ك) لـە سییەکاندا کوردی بە دوژمن داناوە (دوژمنی هاوبەشـی ئـێران، ئینگلتـەرەا، فەرەنساو تورکیا). پێش ئەو بەروارەو پاش ئەویش هەموو پێویستیەکانی ئەم دوژمنایەتیەی بە جێهێناوە، لە ساڵی 1943داو لە ڕووداوی "سی و سێ گوللـە"دا دیـارترین نموونـەی ئـەو سیاسـەتەی بەدەسـتەوە داوەو، ئـەم هەڵوێستەی لـە مەسـەلەی کێشـەی نەتـەوەی کـورددا قـەت نـەگۆڕاوەو لـە (1976)یشدا هەروەکو خۆی بەردەوام بووە؟ لە سەرەوە هەوڵماندا هۆکانی ئەمە ڕوون بکەینەوە. ئەمە پەیوەندی بەوەوە هەیە کە لە سـەردەمە جیاجیاکـاندا چۆن ڕەفتـار لەگـەڵ کـورددا بکرێـت. ئەوکاتـەی لـە زیندانـەکانی ئیـدارەی

عەسکەریدا بە بۆمبای گازو تفەنگی ئۆتۆماتیکی پەلاماری کوردەکان دەدرێت دەنگی لێوە نایەت. ستایشی خاوەنی ئەم پەلامارانە دەکات کە گوایە "بە شەرەف" و "دادپەروەرن". بەڵام کە بوومەلەرزە دەبێ، بەزەیی کۆلۆنیالی حازرە. نابێ ئەوەش لەبیر بکرێ کە ئەم "ڕێز" و "بەزەیی" و "مرۆڤ دۆستییە کۆلۆنیالیانە"یە، پەیوەستە بەوەوە کە کوردەکان کەسێتی و کەرامەتی خۆیان ڕەتبکەنەوە، یاخود ڕەتکرانەوەی قبوڵ دەکەن، ئەوانەی داکۆکی لە کەرامەتی خۆیان و نەتەوەکەیان بکەن بە دوژمن حساب دەکرێن. هەست بە شەیدایی بۆ بە کۆیلەبوون دەکرێ.

سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ئومێد Umut) ڕەخشان ئەجەویت، لە ژمارەی یەکەم و دووەمی ڕۆژنامەکەدا، بیرەوەریەکانی خۆی سەبارەت بە گەشتەکەی بۆ ناوچەی بوومەلەرزەکە، گێڕایەوە. بەم شێوەیە باسی ئەو هۆیانە دەکات کە بووبوونە هۆی خەم و پەژارەی خۆی:

".. هەندێ لە گەنجەکانی دەرەوەی ناوچەکەش، واتە هی شارەکانی تر، هەندێکی شارە گەورەکانی خۆرئاوا، هاتبوون بۆ ئەوێ. هەندێکیان بە نیەتێکی پاکەوە، سەرکەوتووتر لەوەی دەوڵەت توانیبووی بیکات، هەوڵیان دەدا ئەو کەلوپەلانەی لێرەولەوێ کۆیانکردبوونەوە بەسەر خەڵکدا دابەشیکەن و بگەنە ئەو کەسانەی لە گوندەکاندا مابوونەوە. بەڵام هەندێکیش وتاری تێکدەرو هاندەرانەیان دەدا. کە ئێمە هاودەردیمان لەگەڵ خەڵکدا نیشاندەدا، ئەوان بە کۆمەڵ هاواریان دەکرد (کوردا را ئازادی)".

وەکو بینرا ڕەخشان ئەجەویت لە دروشمی "کوردا را ئازادی" ناڕەحەت دەبێ. ترس و مەراقەکەی ئەمەیە. ئازادبوونی نەتەوەی کوردو ژیانی وەکو کۆمەڵێکی هاوچەرخ. گەیشتنی بە کەسێتی ڕەسەن و کەرامەتی خۆی. درێژەدانی بە تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵگەی کوردی بوون. بەڵام دیارە ئاساییە ڕەخشان ئەجەویت لە خەباتی دژە کۆلۆنیالی نەتەوەی کورد بترسێ و تووشی مەراقی بکات. وەکو هەموو کۆلۆنیالییەکی تر[10].

ڕەخشان ئەجەویت، سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ئومێد) پاشتر ئەوەش ڕادەگەیەنێ کە میلیتانەکانی پارتی بزووتنەوەی نەتەوەیی (M H P) و ئەوانەی هاوار دەکەن "کوردا را ئازادی"، کارێکی هاوبەش دەکەن. وەك بلند ئەجەویت لە کۆبوونەوەی (تاندوغان)دا گوتبووی: لەناو ئەوانەدا کە هاوار دەکەن "ئازادی بۆ گەلان"، کەسانێك دەبینم کە دروشمی "بۆ کورد"یان هەڵگرتووە. ئەمە تێڕوانینێکی بێ ئەندازە هەڵەیە، تێگەیشتنێکی هەڵەیە. بەڵام بە هەڵە بینین و بە هەڵە تێگەیشتنێکی بە ئەنقەست و هۆشیارانەیە. ئەمە لە کاتێکدایە کە هیچ جۆرە لێکچوونێك نییە لە نێوان میلیتانەکانی (M H P) و ئەوانەدا کە هاواردەکەن (کوردا را ئازادی). بەڵکو دژایەتی نێوانیان ئەوەندە گەورەیە کە هیچ سازشێك هەڵناگرێ. بەڵام لە مەسەلەی کێشەی نەتەوەی کورددا، جیاوازی نێوان (پ گ ك) و (M H P) تا ڕادەی نەبوون کەمە. هەردوو حیزب بە توندی پەلاماری کەسێتی و کەرامەتی کورد دەدەن. هەردوو حیزب هەوڵدەدەن بۆ ئەوەی نەتەوەی کورد بخەنە ژێر باری ستەمی دەوڵەتی تورکەوە، یاخود کۆشش دەکەن ئەو باری ستەمەی خۆی لە بنەڕەتدا بوونی هەیە، درێژەی پێبدەن. هەردوو حیزب هەموو توانایەك بەکاردێنن بۆ ئەوەی ناوی کوردو ناوی کوردستان لە زمان و مێژوودا بسڕنەوە. هەردووکیشیان بەرزترین پلەی حیزبی دەدەن بەو کەسانەی خودو کەسێتی و کەرامەتی خۆیان ڕەتدەکەنەوەو، دەبن بە تورك و بە تورکایەتی خۆیاندا هەڵدەڵێن و سووکایەتی بە نەتەوەی کورد دەکەن. هەموو کۆششێك دەکەن بۆ بەهێزکردنی ئابووری و سیاسی تورك‌و دژایەتی نەتەوەی کورد دەکەن. هەموو کۆششێك دەکەن بۆ بەهێزکردنی ئابووری و سیاسی و ئایدیۆلۆجی ئەو جۆرە کەسانە. کە بارودۆخی بابەتی‌و کردەگی و ژیانی واقیعی بەم شێوەیە بێت، نمایشی مرۆڤ دۆستانەی سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ئومێد) ڕەخشان ئەجەویت کە بەو زمانە لووسەی خۆی قسە دەکات، بە هیچ جۆرێك بیروبۆچوون و کارە ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالییەکانی بەرامبەر بە نەتەوەی کورد ناشارێتەوە. ئەو دژایەتیەی لە نێوان ئەم جۆرە بیرکردنەوەیەو نەتەوەی کورددا هەیە، سازش هەڵناگرێ. بەڵام دژایەتی نێوان (پ گ ك) و (M H P) لە مەسەلەی کێشەی نەتەوەی کورددا، بە هیچ جۆرێك شازش هەڵنەگر نییە. لە هەموو ساتێکدا دەتوانن یەکبگرن و دژی کورد ڕێکبکەون. بە هەمان شێوەش سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بلند ئەجەویت و سەرۆکی گشتی (M H P)، (ئالپ ئاسلان تورکەش)، لە بابەت فاکتی نەتەوەی کوردەوە هیچ جیاوازییەکیان لە نێواندا نییە بیروبۆچوون و کردەوەکانیان وەك یەکن. نابێ بڵێن: "چۆن ئەجەویتی ئازادیخواز لەگەڵ‌ئالپ ئاسلان دەبێ؟"، بەڵکو دەبێ لە ژیانی واقیعیدا سەرنجی ئەم تێڕوانینە بدەن. هەردوو سەرکردە لەم مەسەلەیەدا چی دەڵێن، چۆن ڕەفتار دەکەن، لە مەسەلەی تورکەکانی دەرەوەی تورکیاشدا چی دەڵێن و.. هتد:

".. خەڵکی ناوچەکە، لەگەڵ ئەوەشدا کە دەوڵەت و ڕوناکبیرەکان ئە و زەحمەتەیان بەخۆیان نەداوە فێری تورکییەکی ڕاست و ڕەوانیان بکەن. بەڵام تەنانەت لەو ڕۆژە پڕ لە ئازارانەشدا پەیوەست بوونی خۆیان بە میللەت و دەوڵەت و نیشتمانەوە ئاشکرا دەکرد. ئەو ڕۆژە هەموو خەڵك پشتیان دەکردە ئەوانەی لە (مورادیە) بە کۆمەڵ هاواریان دەکرد (کوردا را ئازادی).

خەڵکی ئەو ناوچەیەش، لە شەڕی ڕزگاریدا شەهیدیان داوە، لە هەڵمەتی ئاشتی قوبروسدا (مەبەست داگیرکردنی باکووری قوبروسە لە لایەن لەشکری تورکەوە –20ی تەمووزی 1974) شەهیدیان داوە. هەر ئۆتۆمبێلێکی ئاڵای سوور* هەڵگر بە ڕێگاکانی خۆرهەڵاتدا بڕۆیشتایە، خەڵکی ناوچەکە، کە لەبەر نەبوونی خوێندن و فێرکردن زۆربەیان هێشتا فێری تورکی نەبوون، وەکو منداڵ بە پێوە ڕادەوەستان و سەلامیان بۆ دەکرد.

هەمیشە خزمەتی دەوڵەتیان کردووە. بەڵام سەدان ساڵە ژیانیان نەگۆڕاوە. ئێستاش هەر تەنها هیوایان بە دەوڵەتەکەیان بوو. یەکەم قسەیان ئەمە بوو (خوا لە دەوڵەت و میللەت ڕازی بێت).. لە ڕقی ئەوانەی خۆیان سەر بە میللەت نازانن، دووبارە خۆیان دەخزاندەوە باوەشی میللەت"[11].

سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ئومێد) بە ڕوونی و بە شانازییەوە، گەوهەر (جەوهەر)ی کۆلۆنیالی و ڕەگەزپەرستانەی خۆی ئاشکرا دەکات. هەر لە بنەڕەتدا هەوڵی شاردنەوەی لە ئارادا نییە. بۆچی دەبێ نەتەوەی کورد فێری تورکی بکرێت؟ بۆچی گەشە بە زمانی کوردی نادرێت؟ مانای وایە ئێوە دەبێ لە لایەکەوە ببنە ڕووناکبیر، لە لایەکی تریشەوە نابێ دژی پەلاماری ڕەگەزپەرستە کۆلۆنیالییە ئیمپریالییەکان بۆ سەر نەتەوەی کوردو زمان و کولتووری کوردی، ڕاوەستن، تەنها بۆ خزمەتی ئەم سیاسەتە دەبێ فێری تورکی ببن. ئایا سەرنووسەری (ئومێد) لەو جۆرە "ڕووناکبیر"انەوە فێری تورکی بووە؟ بۆچی دەیەوێ ئەم دۆخە (فێربوونی تورکی) کە مافی سروشتی خۆیەتی وەك ئیمتیازێك لە قەڵەم بداو بەسەر نەتەوەی کوردیدا بسەپێنێ؟ ئەو قسەیەی ڕەخشان ئەجەویت کە دەڵی نەتەوەی کورد لە دروشمی "کوردا را ئازادی" ناڕەحەت دەبوو، تێبینی کردنێکی هەڵەو تێگەشتنێکی هەڵەیە. ئەمە ئاواتی خاوەنەکانی سیاسەتی ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالی و ئیمپریالییە. دەمێنێتەوە سەر ئەوەی کە تەنانەت ئەگەر بۆ ساتێکیش ئەم دۆخە بە ڕاست وەربگرین، ئەرکی کەسێکی دیموکرات و ڕۆشنبیر ئەوەیە بڵێت ئازادی شتێکی باشەو نابێ دژی ڕابوەستین. ئەرکی هاندانی داواکارییەکانە بۆ ئازادی. ئەو کەسەی بە ڕاستی دیموکرات بە ڕاستی ڕۆشنبیربێ، تەنها بەوەندە وازناهێنێ لە پێناوی ئازادی نەتەوەی خۆیدا خەبات بکات. پێویستە لە سەری هاوڕێی خەباتی ئەو نەتەوەیەش بێت کە هەوڵی بە کۆیلەکردنی دەدرێ‌و، ڕووبەڕووی گوشاری ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالی و ئیمپریالیستانە بۆتەوەو، زمان و کولتوورو کەسێتی و کەرامەت و شەرەفی زەوتکراوە. لە گەوهەری دیموکرات

بووندا ئەم ڕەخنەیە هەیە. کەسێك کە بە ڕاستی دیموکرات و بە ڕاستی ڕۆشنبیر بێت هەست بە شەرمەزاری دەکات بەرامبەر بەو گوشارانەی بورجوزای خۆی دەیانخاتە سەر نەتەوەکانی تر. پیاهەڵدانی ئەوانەو هاندانی ئەو جۆرە گوشارو پەلامارانە، ئیشی خاوەن گوشارەکان. دەمامکی (ئازادی)، (یەکسانی)، (دیموکراسی ئادیخواز) و (چەپی دیموکراتی) کردن بۆ ئەو بیرۆبۆچوون و کردارانە، ڕەفتارێکی ناشیرین و شوورەییە.

ڕەخشان ئەجەویت "ئازایەتی دەنوێنێ"، دان بە ڕاستیەکدا دەنێ‌و ئەو سیاسەتە بەرامبەر بە کورد دووبارە دەکاتەوە کە ماوەی پتر لە (50) ساڵە دەوڵەتی تورك بەرامبەر کوردستان و نەتەوەی کورد درێژەی پێدەدا. ڕاستە کوردەکان لە شەڕی سەربەخۆییدا نێردراون بۆ بەرە جۆربەجۆرەکان و لە داگیرکردنی قوبرسدا بەکارهێنراون. بەڵام گرنگ ئەوەیە دەستنیشانی بکەین پاش ئەو ڕووداوانە چییان دەسکەوتووە؟ پێشتر گوتوویانە کە (ئیتحادو تەرەقی) و (قوای میللیەچی) و کەمالیستەکان، بە دروشمی "ئەگەر شەڕی ئەرمەن و فەرەنسییەکان نەکەن، کوردستان دەبێتە ئەرمەنستان"، هەستی نەتەوایەتی کوردیان لە بەرژەوەندی خۆیان بەکارهێناوە. لە کۆتاییدا چی ڕوویدا؟ نەتەوەی کورد هەڵخەڵەتێنرا. زمانی دایك و کەسێتی و شەرەفی زەوتکرا. بە هاوکاریکردن لەگەڵ ئینگلتەرەی ئیمپریالی و فەرەنسای ئیمپریالیدا، کوردستان پارچە پارچە کرا. بە وەحشی ترین شێوە، سیاسەتی "پەرتکە-زاڵ بە" دژی نەتەوەی کورد پیادەکرا. ناموسی نەتەوەی کورد زەوتکرا.

دیارە ئەوەش ڕاستییەکی زانراوە کە لە شەڕی نەتەوەی چەوسێنەردا، نەتەوە کۆلۆنی کراوو کۆیلەکراوەکان دەنێردرێن بۆ ڕیزی هەرە پێشەوەی بەرەکانی شەڕ یەکێك لە گرنگترین ئەو سیاسەتانەی سوڵتان عەبدولحەمید بۆ درێژەپێدانی دەسەڵاتی ئیمپراتۆری عوسمانی بەکاری دەهێنا، بریتی بوو لە پێکدادانی کوردو ئەرمەن. بەم شێوەیە باڵادەستی عوسمانیەکان بەسەر ئەم نەتەوانەدا دەستەبەر دەکرا. زۆر سروشتییە سەرەك وەزیر بلند ئەجەویتیش لە داگیرکردنی قوبرسدا، کورد بنێرێتە ریزی هەرە پێشەوەی شەڕو شەڕەکە بخاتە نێوان کوردو ڕۆمەوە. جیاوازی نێوان ئەو سیاسەتەی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم و سیاسەتی بلند ئەجەویت، زۆر کەمترە لەوەی بە بیردا دێت. بەڵام چۆن ئەرمەنیەکان زۆر چاك بەم سیاسەتەی عوسمانییەکانیان دەزانی، ئاواش ڕۆمەکان بەم سیاسەتە بە ناوەڕۆك ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالی و ئیمپریالییەی بلند ئەجەویت دەزانن. زۆر بە باشی سیفەتی کۆنەپەرست، کۆلۆنیالی، ڕەگەزپەرست و داگیرکەرانەی ئەو هێزە دەناسن کە لە داگیرکردنی قوبرسدا، کوردی دەنارده ریزی هەرە پێشەوەی شەڕو لە گەڵیاندا بە شەڕی دەدان.

پێشتر گوتوومانە ئەگەر شێوەکانی پیادەکردنی کۆلۆنیالیزم لە جیهاندا پلەبەندی بکرێت کۆلۆنیالیزمی تورکی لە کوردستاندا دەچێتە پلەی یەکەمەوە. سەرەڕای هەموو ئەوە هەوڵەکانی دەوڵەت بۆ سەپاندنی زمان و کولتووری و تورکی بەسەر نەتەوەی کورددا، سەرەڕای سیاسەتەکانی پەروەردەو فێرکردنی نیشتمانیو، ئەو قوتابخانە سەرەتاییە ناوخۆییانەی دەوڵەت کە ناوەندەکانی لەشکری ئینکیشاری* بە بیردێننەوە، سەرەڕای جەندرمەو تانك و بۆمباو قامچی و تفەنگ بە دەستەکان و، هۆکانی ڕاگەیاندنی گشتی کە هەموو ڕۆژێك برێك زیاتر بەرفراوان دەبن، هێشتا دەڵێن "..

لەبەرئەوەش که کەس نەبووە فێری تورکییان کات..". بە ڕاستی کۆلۆنیالیزم سیستەمێکە گەورەترین دوژمنی بەهاو نرخی مرۆڤە. نمایشکردنی مرۆڤدۆستی و بەزەیی کۆلۆنیالیانەش دەمامکێکن بۆ ئەم دوژمنایەتیە.

ڕۆژنامەی (ئومێد) کە ڕەخشان ئەجەویت سەرنووسەری بووە، پڕە لە ریکلامەکانی بانکی ئیش. ژمارە دووی بەرواری 15ی کانوونی یەکەمی 1976ی ڕۆژنامەی ناوبراو ئاگادارێکی بەم شێوەیەی تێدایە:

"بێ هودە نی‌یە
بێ‌هودە نی‌یە
کۆبونەوەی پتر لە پێنج ملیۆن هاووڵاتی
لەژێر چەتری بانکی ئیشدا
بەو حسابەکراوانەی
کردوویانەتەوە
..ڕاکردنی زیاتر لە پێنج ملیۆن خاوەنی حساب
بەرەو بانکی ئیش بێ هوودە نی‌یە.
بێ‌هودە نی‌یە
ئەوەندە متمانە.. ئەوەندە خۆشەویستی
ئێوەش
خۆتان بەوان بگەیەنن
بۆ دڵنیابوونتان
بۆ سبەینێی دڵنیاتان
بانکی ئیشی تورکیا"

..ڕونکردنەوەیەکیش سەبارەت بە (پ گ ك)
"ئەمڕۆ سەرمایەی بانکی ئیشی تورکیا
11.61٪ ی بۆ خەزێنەیە
27.57٪ی بەو شێوەیەی لە سەرەوە باسکراوە بۆ (پ گ ك)یە.
32.85٪ی وەقفی خانەشین کردن و یارمەتیدانی فەرمانبەرانی بانکی ئیشکراوە.
27.97٪یشی هی کەسانی تایبەتی و یاساییە"[12].

"ئەم حەقیقەتەی (پ گ ك)یش کە لە سەرەوە باسکرا، بەم جۆرە ڕووندەکرێتەوە: وەکو زانراوە (وەك چۆن ڕاستی مەسەلەکە تەواو نەزانراوە)، پاش کۆچکردنی ئاتاتورك، بە پێی وەسێتنامەکەی خۆی سەهمەکانی دراوە بە پارتی گەلی کۆماری و زێدە (فائض) کانیشی دراوە بە دەزگای مێژووی تورك کە هەر خۆی دایمەزراندووە"[13].

"..کەواتە بۆ تێگەیشتن لە (پ گ ك)ی ئەمڕۆ، تەنها بینینی ئاگاداری و ئیعلانەکانی (ئۆزگورئینسان Ozgur Insan) کافی نیە. بەڵکو مێژووی کۆمەڵایەتی (پ گ ك)یش بریتییە لە مێژووی گەیاندنی بۆرجوازی خۆماڵی تورکی بە سیاسەتی پارەی سەرمایەداری لە ڕێگەی (دەوڵەت)ەوەو سەرەڕای هەموو ئەو گۆڕانانەی دەڵێن بەسەر (پ گ ك)دا هاتووە (پ گ ك)ی ئەمڕۆش تا ئەبەد جێپەنجەی ئەم (گوناهی یەکەم)ەی هەر پێوە دەمێنێ"[14].

Turk Hava Yollari (هێڵی ئاسمانی تورکیا) Gima. Hayat Mutfak Nabati Margarin.
Cukobirlik Sigorta, Taris. Toz.
Deterjan, Mikki Piyango. Emek Otelleri. Turizm Bankasi, A.S.Sport Toto (Sizde Oynarin.
Umit Edin, Kazanin). Petrol Ofisti. Tarakiua Birlik Gemel Mudurlugu, Tansa Tanzim Satislari.
Anadolu Sigorta..

گومانی تێدا نییە ئەم ئاگاداری و ئیعلانانە لە بەرامبەر کرێیەکی دیاریکراودا لە ڕۆژنامەی (ئومێد)دا دابەزێنراون. پەیوەندیەکانی (ڕەخشان ئەجەویت)ی خاوەنی ڕۆژنامەی ئومێد لەگەڵ بانکەکان و بەڕێوەبەرە گشتیەکاندا، بەهۆی ئەم ئاگاداریانەوە، بووە بە هۆی دەنگدانێکی پەرلەمان لەسەر سەندنەوەی متمانە لە حکومەت. لەو داوانامەیەدا کە لەلایەن (ئەرۆل یاشیل پنار)ی پەرلەمانتاری سەر بە (پارتی عەدالەت AP) و نۆ هاوڕێی تریەوە پێشکەشکراوە، ئیدیعا دەکرێ کە ڕەخشان ئەجەویت بە بەکارهێنانی کاریگەری سیاسی و ئیداری سەرۆك وەزیر بلند ئەجەویت، بانکەکان و بەڕێوەبەرێتییە گشتیەکانی ناچار کردووە بایی ملیۆنەها لیرە ئاگاداری و پڕوپاگەندەو کرێی ئابوونە بدەن بە ڕۆژنامەی ئومێد.

لەو عەریزەیەدا ڕادەیەگەیەنرێ کە ڕۆژنامەی ئومێد لە ساڵی 1977دا (91000) لیرەی تورکی پارەی ئاگاداری و ریکلامی وەرگرتووە. لە ساڵی 1978دا ئەم پارەیە گەیشتۆتە (1875000) لیرەی تورکی. هەروەها دەگوترێ ئەگەر سەرنجی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی 1978یش بدرێ، ئەم ژمارەیە گەیشتۆتە دوو ملیۆن لیرەی تورکی. ئەگەر ئابوونەی دەزگا ڕەسمییەکانیشی بچێتە سەر، کرێیەکی (2600000) دوو ملیۆن و شەش سەد هەزار لیرەیی دەردەچێت، بۆ ئاگاداری و ڕێکلام و ئابوونە. لە عەریزەکەدا بەرزبوونەوەی ئەو پارەیەی لە ئاگاداری و ریکلام و ئابوونەوە دەستکەوتووە بەستراوەتەوە بە دەسەڵات گرتنە دەستی (پ گ ك) وە. (بڕوانە: میللیەت و ڕۆژنامەکانی تر، 21ی کانوونی یەکەمی 1978. هەروەها بڕوانە: دەڵەوت Devlet، ژ – 9 کانوونی دووەمی 1979، ل 38039).

لەکاتی پێشکەشکردنی ئەم عەریزەیەدا، ڕۆژنامەی ئومێد ژمارەی (56)ی بەرواری 15ی کانوونی یەکەمی 1978 خۆی دەرکردووە. پاش ئەمە بینرا کە دەرچوونی ڕۆژنامەکە وەستێنرا.

سەرەڕای هەموو ئەمانە، جێگەی سەرنجە ئەو دەزگایانەی کە ئاگاداری و ڕێکلامەکانیان وەرگیراوەو ئابوونە کراون، بریتین لە بانکە جۆبەجۆرەکانی دەوڵەت و بە ڕێوەبەرێتییە گشتییەکانی سەر بە وەزارەتەکان.

سیاسەتمەدارانی (پ گ ك) ڕەخشان ئە جەویت و بلند ئەجەویت، کە ڕۆژنامەکانیان پڕە لە ریکلامی بانکی ئیش و پەیوەندییەکی ئاوا بەرفراوانیان لەگەڵ بۆرجوازی گەورەدا هەیە، گوایە هاودەردی لەگەڵ ئەو کوردە هەژارانەدا دەکەن، کە ماڵەکانیان بە سەریاندا ڕووخاوە.

بلند ئەجەویت سەرۆکی گشتی (پ گ ك) لە نێوان 5–8ی کانوونی دووەمی 1977دا، سەردانی بولگارستانی کرد. یەکێك لە گرنگگترین هۆکانی سەردانەکەیشی بریتی بوو لە گرنگیدان بە کێشەکانی ئەو تورکانەی لە بولگارستان دەژین. بلند ئەجەویت لە کۆنگرە ڕۆژنامەوانیو وتارە جۆربەجۆرەکانیدا لە پەرلەمان، بە دوورو درێژی باسی ئەو کێشانەی کرد. لە هەواڵەکانی بەرواری (13ی کانوونی دووەمی 977)ی ڕادیۆو تەلەفزیۆندا، بەشی زۆری ئەو وتارانە بڵاوکراونەتەوە، لە چاپەمەنیدا دەرچوون. بۆ نموونە هەواڵی ڕۆژنامەی (ئومێد) بەم شێوەیەیە:

".. گرنگترین کێشەی تورك ڕەگەزەکان بریتییە لەو مەسەلانەی پەیوەستن بە زمان و کولتوری تورکییەوەو لەم مەسەلانەشدا باسی هەموو وردەکارییەکان کرا.

ئەجەویت بەم جۆرە ئەنجامەکەی ئاشکرا کرد:

ڕامانگەیاند کە بە خۆشحاڵییەوە پێشوازی دەکەین لە ئەگەری یارمەتیدانی ڕەوتی زیاتر سوودوەرگرتنی تورکەکان لە یەکسانی و بەو شێوەیەش بوونیان بە هاووڵاتی لە بولگارستاندا. بەڵام لە پاڵ ئەمەشدا ئەو ئاسانکاریانەی بۆ نەوەی نوێ دەکرێن بۆ فێربوونی زمانی تورکی بە ئەندازەی پێویست، پەیوەندیە دۆستایەتیەکانی نێوان دوو وڵات زۆر بەهێز دەکەنو، میراتی کولتوری هاوبەشیان تەندروست ترین بناغەیە بۆ پەیوەندیەکانی نێوانمان. بە پێی ئەوەی خۆم چاودێریم کردووە، باسی هەندێ کەموکوڕی و کرداری خواروخێچم کرد."[15].

بلند ئەجەویت سەرۆکی گشتی (پ گ ك) لەکاتی پڕوپاگەندەکانی هەڵبژاردنی 1977دا، لە وتارێکدا لە (ئەدرنە) دیسانەوە بە حەماسەتێکی زۆرەوە ئەم مەسەلەی دووبارە کردۆتەوە:

".. لەم بارودۆخەدا تورکیا وایلێهاتووە چیتر لە هیچ مەسەلەیەکدا هەست بە قورسایی خۆی ناکات. نەتەوەی تورکیش ناتوانێ داکۆکی لە تورکەکانی ناو وڵاتانی تر بکات.

لەبەرەئەوەیە کە ئەم حکومەتەی خۆی بە (نەتەوەیی) نیشاندەدا، گوێی خۆی لە مەسەلەی تورکەکانی بولگارستاندا خستووە.

لە بەرامبەر کێشەکانی تورکەکانی یۆنان و عێراقدا، بێخەمە (لامبالات). ئەوانەی خەیاڵ لە ئاسیای ناوەڕاست دەکەنەوە، خۆیان لە دەنگی تورکەکانی پەناگوێمان کەڕدەکەن. ئەوانەی باسی تورکیای گەورە دەکەن. بچووکترین یارمەتی ئەو تورکانە نادەن کە بۆ مافە ئینسانیەکانی خۆیان، چاوی هیوایان بڕیوەتە تورکیا.

(پ گ ك) لە ئۆپۆزسیۆنیشدا بووبێت داکۆکی لە مافی تورکەکانی وڵاتانی تر کردووە. ئاشتی و ئازادی بۆ تورکەکانی قوبرس هێناوە"[16].

ئەم وتارانە نیشانیدەدەن کە سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بلند ئەجەویت، لە نزیکەوە گرنگیدەدات بە بارودۆخ و کێشەی تورکەکانی ناو بولگاریا. سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بلند ئەجەویت، هەوڵدەدات بەم هەڵوێستەی، سۆزی ڕای گشتی تورکی بۆ خۆی کۆبکاتەوە. هەوڵدەدات لە ڕێگەی گرنگیدان بە کێشەی کۆمەڵە تورکییەکانی دەرەوەی تورکیاوە، نەتەوەیی بوونی حیزبەکەی بسەلمێنێو بەم شێوەیەش لە هەڵبژاردنەکاندا زیادبوونی دەنگی بۆ مسۆگەر بکات؛ ئا لێرەدا دەگەینە خاڵێکی گرنگی تر. وەکو لە لێکۆڵینەوەی (میتۆدی زانستی و پیادەکردنی لە تورکیادا ا– بە زۆر نیشتەجێکردنی کورد)دا نیشانماندا، سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بۆ بەدەستهێنانی دەنگی تر لە هەڵبژاردنەکاندا، ڕێگەیەکی تریشی دەگرتە بەر ئەویش ئەو ڕێگەیەیە کە لە (خۆرهەڵات)دا بەکاریهێناوە، سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بلند ئەجەویت. ئاوا دەڵێت:

"بە ئیرادەو بە گوڕێکی پۆڵاینەوە بەرامبەر ئەو کەسانە ڕاوەستاین کە دەڵێن ئازادی بۆ گەلان. چەندین جار بێئەوەی بێزارو ماندوو بین، گوتمان لە تورکیادا تەنیاو تەنیا نەتەوەی تورك دەژی، ئەوانەش کە دەڵێن (ئازادی بۆ گەلان) سیخوڕی دەستی بێگانەن. لە هەموو جێیەك دەنگەکانمان زیادیکرد".

سەرۆکی گشتی (پ گ ك) بلند ئەجەویت، زۆر بە ڕوونی قسە دەکات. لە کاتێکدا کە داکۆکی لە مافەکانی (کۆمەڵەی تورکی بوون) بۆ تورکەکانی دەرەوەی تورکیا دەکات، مافەکانی (کۆمەڵگەی کوردی بوون) بۆ کوردەکانی ناو تورکیا، بێ چەندوچوون ڕەتدەکاتەوە. وتاری (ئۆرهان ئەیوب ئوغلو)ی سکرتێری گشتی (پ گ ك)، کە لە بەرنامەی هەواڵی هەڵبژاردنی ڕادیۆو تەلەفزیۆندا لە 17ی نیسانی 1977دا داوێتی لەو ڕووەوە کە لەگەڵ بیرو کردەوەی سەرۆکی گشتیدا یەك دەگرێتەوە، زۆر سەرنجڕاکێشە. ئەیوب ئوغلو ئاوای دەگوت:

".. حیزبی عەدالەت (AP)، لەبەرئەوەی متمانەی بە ڕێکخستنەکانی خۆی نییە، لە گەلێك شاردا ناوەندەکانی خۆی دەخاتە ژێر چاودێری و پشکنینەوە".

ئورهان ئەیوب ئۆغلو، سکرتێری گشتی (پ گ ك) پاش ئەوەی یەك هەزار کەس مەیدانی (تەقسیم)یان پڕکردبوو، بە دەنگی بەرز دروشمی جۆربەجۆریان دەگوت، ئەو هاووڵاتی و کرێکارانەی بەشداری کۆبوونەوەکەیان دەکرد، لە

شێوەی چەند قۆڵی ڕێپێوانێکدا دەهاتنە مەیدانەکە، کە هاواریان دەکرد "ئازادی بۆ کورد" و گوتی: (لەو جێگەیەی باسی ئازادی تورك هاتە پێشەوە، باسکردنی ئازادی کەسێکی تر جێگەی نابێتەوە. هەر ئێستا بێدەنگ بن. ئەگەر بێدەنگ نەبن، بە یارمەتی هێزەکانی ئاسایش لە مەیدانەکە دەرتاندەکەین".

وەکو بینرا قسەکانی عەلی تۆپز لە ساڵی 1978دا، لە ڕووی چۆنایەتییەوە هیچ جیاوازیەکی نییە لەگەڵ قسەی (مەحمود ئەسعەد بۆزکورت)ی وەزیری داد، لە ساڵی 1930دا: کورد هەرگیز ئازاد نابێت هەمیشە دیلی دەستی تورك دەبێ. کورد تەنها بۆی هەیە لە پێناوی ئازادی تورکدا شەڕبکات.

ئەو ڕێگایانەی (پ گ ك) بۆ زیادکردنی دەنگەکانی لە "خۆرهەڵات"دا دۆزیونیەوە ئەمانەن. لە کات و شوێنێکدا کە زانکۆ تورکییەکان ئاوا "نازانستی" و "چەپ"ی تورك و بزووتنەوەی "سۆسیالیست"ی تورکی ئاوا کەمالیست و، ئەوانەش کە پێیان دەڵێن "نوێنەرانی خۆرهەڵات" ئەوەندە بێکەرامەت و بێ کەسێتی (بێ شەخسیەت) بن زۆر سروشتییە ناوی ئەو بیروبۆچوون و کردەوانەی (پ گ ك) بکرێت بە "چەپی دیموکراتی"، "یەکسانی"، "ئازادی"، "دیموکراسی ئازادیخواز"، "سۆسیالیست ئەنتەرناسیونال".. هتد. بەڵام هۆشیاری سیاسی ڕۆژبەڕۆژ لە زیادبوون و پەرەسەندنی نەتەوەی کورد، بێگومان ئەم دژایەتیە شیکار دەکات. هەموو چەپەڵی، نازانستی، دوژمنایەتییەکانی ئازادی، یەك لە دوای یەك ئاشکرا دەکات.

بەم جۆرە هەڵبژاردنی گشتی 1977، وەڵامێکی گرنگ بوو بۆ ئەو بێباکییانەی (پ گ ك). هەرچەندە کە (پ گ ك) لە ئۆپۆزیسیۆندا بووە، بەڵام لە خۆرهەڵاتدا دەنگی لە دەستداوە. با سەرنجێکی ئەم ژمارانە بدەین.

	هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پیران 1973	هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نوێنەران 1977
بینگۆلۆ	27.5	25.4
دیاربەکر	40.00	38.4
ئەلازیغ	29.7	28.8
تۆنجەلی	84.3	66.3
ئۆرفە	36.0	33.7

(سەرچاوە: ئەنجامەکانی هەڵبژاردنی نوێنەران و پیرانی کۆمار، D I E، ئەنقەرە 1974، ل 6–25 بۆ هەڵبژاردنەکانی 1977 بڕوانە: ئەو ژمارانەی لە ئەنجومەنی باڵای هەڵبژاردنەوە وەرگیراون. Resmi Gezete، 1977/6/19، ژ 15971)

جگە لەوە لە شارەکانی (ئاگری و موش)یش کەمبوونەوەی دەنگ هەیە.

	هەڵبژاردنی نوێنەران 1973	هەڵبژاردنی نوێنەران 1977
ئاگری	15.5	12.4
موش	17.3	16.5

(سەرچاوە: بڵاوکراوەکانی سەرەوە)

پەراوێزەکان:

1–سەبارەت بە دیدارو گفتوگۆکانی وەزیری دەرەوەی تورکیاو چین–یش، دەتوانین کەم تا زۆر هەمان شت بڵێین. (واتە میللیەت. 1978/6/13).

2-Yeni Ulus, 3 Ocal 1977, 5.3.

3–گەوورە بالیۆز (ریدقان بەی ئوغلو خەسرەو گەرەدە)، پاش ئەوەی ئەم ئەرکەی خۆی بە سەرکەوتوویی بە ئەنجامگەیاندووە، لە ساڵی 1935دا، لە لایەن پێشەوای مەزن (غازی مستەفا کەمال)ەوە، کراوە بە نوێنەری (سیواس).

لە سەرەتای بەشی دووەمی کتێبی سی و سێ گوللەدا، زانیاری چڕوپڕمان سەبارەت بە کەسێتی سیاسی و ئایدیۆلۆجی (خەسرەو گەرەدە) پێشکەشکردووە.

4–نابێ ئەوە لەبیر بکرێت کە گەورە باڵیۆزەکان نوێنەری دەوڵەتن لە پەیوەندییەکانی دەرەوەداو بە نوێنەرایەتی دەڵەت و سەرەك کۆمار کاردەکەن، لە ساڵانی 1930یشدا، دەوڵەت بریتییە لە (پ گ ك).

5-Halk, Iste Belge, Sayi. 3,25 Haziran 1973, S. 1-18, Ayrica bk. Cumhuriyet, Yeni Ortam. Milliye Haziran 1973.

6–ئەم ڕووداوە کە لە (2)ی مارتی 1973دا ڕوویداوە، بە خۆی و هۆو ئەنجامەکانیەوە، لە هەندی عەریزەدا بە درێژی باسکراوە. لە دوا نامەی تەمیزی هەندێ لە هاوڕێیاندا کە (510) لاپەڕە دەبێت و نێردراوە بۆ دادگای تەمیزی عەسکەری (ل 39 و دوایی) هەروەها لە دوا نامەی (ڕاستکردنەوەی بڕیاری) خۆمدا کە ڕۆژی (1977/3/26) ناردووەمە بۆ دادگای تەمیزی عەسکەری، زانیاری چڕوپڕ سەبارەت بەو ڕووداوە هەیە. هەروەها بڕوانە:

Mehmet Emin Bozarslan, Icerdekiler. Disardekiler, Koral Yayin Evi, Istanbul 1974, S. 9-91.

7-BK, Hamdi Sevinc (Hakim Albay). Toplim Hukule yonetilir, Cumhuriyet. 10 cak 197. Hamdi Scvinc (Hakim Albay), Onderin Gosterdigi yol, Cumhuriyet, 3 Mart 1978.

ئاسایش و ئاسوودەیی. جێگەی سەرنجە کە بۆردومانکردنی کوردستانی باشوورو ناوچەکانی شەمدینلی بە بۆمبای ناپاڵم لەلایەن ڕژێمی ڕەگەزپەرست و کۆلۆنیالی بەعسەوە، لەو ساتەوەختەدا ڕوویداوە کە سەرەك وەزیر بلند ئەجەویت پێشنیاری دۆستایەتی نوێی پێشکەشی ئێران و عێراق کردووە، بۆ چارەسەرکردنی کێشە هاوبەشەکانی (کێشەی کورد).

بڕوانە:

YENI Asir, Tuzak, Doguyu Koparmak Istiyorlar, 2-12 Temmaz 1978, Milliyet, 18 Temmuz 1978 Aydilik. 26 Haziran 1978.

10–لێرەدا باس لەوە نییە کە ئایا بەرزکردنەوەی دروشمی "کوردا را ئازادی" لە شوێنی خۆیدا بووە یان نە. دەمانەوێ ئەو مەراق و نائاسوودەیی و ترسە دەربخەین، کە سەرنووسەری ڕۆژنامەی (ئومێد) ڕەخشان ئەجەویت بەرامبەر بەم دروشمە هەستی پێدەکات.

*(MHP): واتە حیزبی بزووتنەوەی نەتەوەیی.

*ئاڵای سوور: مەبەست ئاڵای تورکیایە.

11-Rahsan Ecevit. ayni yazi.

*ئینکیشار: سەربازی پیادەی لەشکری عوسمانی کە لە ساڵی (1362ز)دا لە لایەن (ئورهان غازی)یەوە دامەزرا. منداڵان کۆدەکرانەوەو لە ناوەندێکی تایبەتیدا پەروەردە دەکران بۆ ئەوەی ببنە سەربازی پیادەی لەشکری عوسمانی.

12-Turkye Is Bankasi. 50 Yill. S. 84. Sozeden. Sedat Ozkol. Programi: Ak Gunlerin ((Safagi)). Ozguluk yolu. Sayi 20. Ocak 1977. S. 40.

13-Turkiye Is Bankasi. 50, yil. S. 84, Sozeden Sedat Ozkol. a.g yazi, S. 40.

14-Sedat Ozkol, a,g,y. S. 40-41.

ژمارەکانی دواتری ڕۆژنامەی (ئومێد) پڕن لە ئاگادارییەکانی ئەم دەزگایانەی خوارەوە:

Tukiye Is Bankas (بانکی ئیشی تورکیا), Denizcilik Bankasi (بانکی دەریاوانی) Ziraat Bankasi (بانکی کشتوکاڵی) , Tukiye Halk Bankasi (بانکی گەلی تورکیا) Vakiflar Bankasi.

15-Umut, Sayi 4, 15 Ocal 1977. S3.

16-Hurriyet, 18 Nisan 1977.

سەرچاوە: سی و س گوللە.

وەرگێڕانی: ئاسۆس هەردی

بزوتنه‌وه‌ی پێشكه‌وتنخوازی كوردو چه‌پی عێراقی

وه‌رگێرانی: شه‌یدا

ده‌رباره‌ی بزوتنه‌وه‌ی كورد له‌ عێراقدا، د.تاریق زیاء ئه‌كنجی نووسیویه:ئه‌و بزووتنه‌وه‌ كوردییه‌ عێراقییه‌ له‌جه‌وهه‌ردا دیموكراسی و دژه‌ ئیمپریالیزمه‌و پشتیوانی له‌ برایه‌تی گه‌لان ده‌كا (1) له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌م

بزوتنه‌وه‌یه‌ دژه‌ ئیمپریال و دیموكراسییه‌ بۆیه‌ خاوه‌ن سیماو پێناسه‌ی پێشكه‌وتنخوازانه‌یه‌ هه‌روه‌ها له‌ ناوه‌رۆك و جه‌وهه‌ریشدا. گه‌لێك مافه‌ نه‌ته‌وه‌ییه‌كانی پێشێل كرابن به‌شێوه‌یه‌كی تر نابێ بێده‌نگ بێت.

تاماوه‌یه‌كی درێژ چه‌پی عێراقی له‌ سروشتی پێشكه‌وتنخوازانه‌ی بزوتنه‌وه‌ی كورد حالی نه‌ده‌بوون، به‌ڵكو هه‌ر نه‌ده‌ویسترا لێی حاڵی بن ئه‌وه‌ش بووه‌ مایه‌ی خولقاندنی كه‌شێكی ئاڵۆز چ بۆ چه‌پی عێراقی به‌گشتی و چ بۆ بزوتنه‌وه‌ی كورد.

لێره‌دا ئه‌وه‌ی گرنگه‌ زانستیانه‌ مه‌سه‌له‌كان تاووتوێ بكرێن، ڕوانین و هه‌ڵوێستی زانستیانه‌ش به‌ر له‌ هه‌رشتێك لێكدانه‌وه‌ی زانستی باره‌ بابه‌تیه‌ دیاریكراوه‌كان ده‌خوازێ. به‌ڵام باره‌ بابه‌تیه‌كه‌ ده‌كاته‌ ته‌واوی ئه‌و بونیاده‌ جودایانه‌ی كۆمه‌ڵگه‌ پێك ده‌هێنن و پاشان په‌یوه‌ندی نێوان ئه‌و بونیادانه‌و ڕه‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌و په‌یوه‌ندییانه‌ له‌سه‌ر یه‌كه‌ یه‌كه‌ هه‌بووه‌كان. به‌ڵام لێكدانه‌وه‌ی ئه‌و دۆخه‌ بابه‌تیه‌ دیاریكراوانه‌ ده‌كاته‌ چی؟ ده‌كاته‌وه‌ گه‌ڕان به‌نێو په‌یوه‌ندییه‌ دینامیكیه‌ ناوه‌كیه‌كانی كۆمه‌ڵگه‌. به‌واتایه‌كی تر هه‌بوونی په‌یوه‌ندی ته‌واو له‌ نێو بونیاده‌ كۆمه‌ڵایه‌تیه‌كاندا، ئه‌گه‌ر له‌و گۆشه‌نیگایه‌وه‌ بۆ دیارده‌كه‌ بڕوانرێ ئه‌وكاته‌ له‌ناو جۆراو جۆری هۆكاره‌كاندا ده‌رئه‌كه‌وێ بزوتنه‌وه‌یه‌كی نه‌ته‌وه‌یی له‌ پێشكه‌وتندایه‌ به‌تایبه‌تی له‌ژێر فشارو چه‌وساندنه‌وه‌ی شۆڤێنی ناو عه‌ره‌بدا هه‌ر بۆیه‌ ئه‌و بزوتنه‌وه‌یه‌ پاڵپشت به‌كۆمه‌ڵێ داخوازی كه‌ پشتیوانیان لێده‌كا ڕۆژ له‌دوای ڕۆژ، چڕده‌بێته‌وه‌و گه‌شه‌ ده‌كا چونكه‌ له‌جه‌وهه‌ردا پێشكه‌وتنخوازه‌.

به‌ڵام ناوه‌ندێتی ده‌سه‌ڵات له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی لافی چه‌پڕه‌وێتی لێئه‌دا، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ زۆر بێهوده‌ ده‌توانێ كۆنترۆڵی ئه‌و بزوتنه‌وه‌ له‌ په‌رتی بكا. به‌ڵام هێزی دینامیكی ناوه‌وه‌ی كۆمه‌ڵگه‌ی كوردی له‌ باكوری عێراق بایی ئه‌وه‌نده‌یه‌ بتوانێ له‌و هێزو گوشارانه‌ تێپه‌ڕێنێ كه‌ له‌ نێوه‌ندی ده‌سه‌ڵاته‌وه‌ ڕووی تێده‌كه‌ن.

له‌به‌ر ئه‌و هۆیانه‌ له‌ناوه‌وه‌ی بونیادی ناوه‌ندی ده‌سه‌ڵاتدا كوده‌تای حكومه‌تی سه‌رهه‌ڵئه‌دا هه‌ر وه‌ك شیاوی ئاماژه‌یه‌ كوده‌تا به‌رو دواسه‌ربازییه‌كانی نێو حكومه‌ت له‌دوای ساڵی 1958- وه‌ ئاكامی ڕێكه‌وتێك نه‌بوون به‌ڵكو بۆماوه‌یی و پیاده‌كردنی چه‌په‌ شۆڤێنیه‌ ته‌قلیدیه‌كانی عێراق بووه‌، ئه‌وه‌ له‌ سروشتیدا زه‌مینه‌ی خوڵقاندووه‌ كه‌ عێراق كاربكاو گوشاربخاته‌ سه‌ر مافی گه‌لی كورد. ئه‌و كاره‌ش بووه‌ مایه‌ی كۆكردنه‌وه‌ی هێزه‌كانی سه‌ربازی حكومه‌تی عێراق دژی كورد. هه‌ر بۆ نمونه‌و له‌ كه‌مترین پێوانه‌و لێكدانه‌وه‌دا سه‌د هه‌زار شه‌ڕكه‌ر دژی ڕاپه‌ڕینی كورد به‌كار بهێنێ.

به‌ته‌نها تێچوی ئه‌و جه‌نگه‌ بووه‌ ئاكامی دابه‌زینی ئاستی ئابوری كه‌ ئه‌وه‌ش بووه‌ مایه‌ی هه‌وڵی كوده‌تای ده‌سته‌یه‌كی چاو له‌ دوبۆده‌سه‌ڵات. له‌ژێر كاریگه‌ری ئه‌وانه‌و بارودۆخه‌كه‌دا ده‌سه‌ڵاتی ناوه‌ندی لاواز بوو.. ده‌سته‌ی تازه‌ ده‌سه‌ڵات به‌ده‌ست گرتووش جارێكی دی هه‌وڵیدا ڕێگا چاره‌یه‌ك بۆ مه‌سه‌له‌ی كورد بدۆزێته‌وه‌ له‌وێوه‌ زنجیره‌یه‌ك له‌ وتوێژو پێگه‌یشتن ئه‌نجامدرا، به‌ڵام ته‌قلیدی شۆڤێنی وایكرد له‌بنچینه‌وه‌ كێشه‌كه‌ وه‌ك خۆی بمێنێته‌وه‌ بۆیه‌ تێكۆشان و خه‌بات سه‌ری هه‌ڵدایه‌وه‌ ئیتر له‌و ئاكامه‌شدا زه‌مینه‌ خۆشبوو بۆ كوده‌تایه‌كی نوێ به‌و جۆره‌ ئه‌و هه‌ڵوێسته‌ی چه‌پ له‌و ماوه‌یه‌دا وه‌ریگرت زۆر گرنگه‌. دوای ڕوخانی قاسم، بارزانی به‌چه‌په‌كان ده‌ڵێ: (ئێوه‌ ناچارن بۆ پشتیوانی كردن له‌ بزوتنه‌وه‌كه‌مان ئه‌گه‌ر به‌هاوسۆزی یاهاتنه‌ ناو ریزی پێشمه‌رگه‌ بێ. ئه‌وه‌ش مه‌رجێكه‌ بۆ گه‌شه‌كردنی بزوتنه‌وه‌ی چه‌پ له‌ عێراق و هه‌روه‌ها كورت بونه‌وه‌ی

ماوەی سەرکەوتن لەلایەن بزوتنەوەی کوردایەتیەوە خۆ ئەگەر ڕەدی ئەم پشتیوانیەتان داینەوە ئەوا ئێوەش بەرهێرش دەکەون و بەهۆیەوە دوبارە دۆزی کورد دوا دەکەوێ، بەڵام چەپی عێراقی لەئاست ئەو وریاکردنەوەو داوایەدا چ بایەخێکیان نەداو نزیک نەکەوتنەوە بارزانی گوتەنی (خراپترین لێدانیان تێ سرەوێنراو چەشتیان)

مارکسیەکان لەسەردەمی دەسەڵاتی عارفدا ژیاون ئەویش کە دەسەڵاتی گرتە دەست. وەك چەپێك خۆی ئاشکرا کرد، ئەوان سەری دنیایان لێ هاتەوەیەك خۆ ئەگەر بیانتوانیایە بەرەیەکی هاوبەش لەگەڵ بزوتنەوەی پێشکەوتنخوازی پێك بهێنن بەواتایەکی تر ئەگەر تەقلیدی شۆڤێنی نەوەستاباو یەك ریزنەبان ئەوابەر ئەو لێدانە نەدەکەوتن و دۆزی پێشکەوتنخوازی بزوتنەوەی کوردیش دوانەدەکەوت. هەر لەبنەمای بەیانی یانزەی ئازاری 1970دا دیارە کە بزوتنەوەی پێشکەوتنخوازی کورد بەهیچ جۆرێك لەگەڵ دەسەڵاتی ناوەندیدا هاتنە پێشەوەو دانوسانی قەبوڵ نەکردووە. ئەو مافانەش کە گەلی کورد بەدەستی هێنا ئاکامی ئەو بەرەنگاربونەوە بێ پشوو بێ پسانەوەیە بوو کە نەرمی نواندنی قبوڵ نەکردووە بۆیە ئەوە بەخشینێك نییە لە دەسەڵاتی مەرکەزیەوە بێگومان بزوتنەوەی کورد، وەك لێرەدا هەوڵ ئەدەین ڕوونی بکەینەوە.. ئەو بزوتنەوەیە چ ئاقاری پێشکەتن و هەروەها لەجەوهەردا بزوتنەوەیەکی پێشکەوتنخوازانەیە گەشەکردن و پێشکەوتنیشی لە ئاکامی پەیوەندییان بووە بەتەواوی بزوتنەوە شۆڕشگێڕیەکانی دژ بە ئیمپریالیستی جیهانی. لەهەمان کاتدا لەو جەنگەیاندا دوورو سەربەخۆبون لە کاریگەریتی و دەستێوەردانی وولاتانی گەورە، کورد یاریدەی ئەمریکایان پێنەگەیشتووە، وەکو نوسەرە پێشەوتنخوازەکانی ئیدعای دەکەن هەروەها لە سۆڤیتیەکانیش وەك نووسەرە بۆرژواکان دەڵێن.

ئەو چەکانەی بەکارهێنراون لە چەکی سوك و زیاتر بەپێی پێداویستیەکانی شەڕی پارتیزانی لەناوخۆدا پەیداکراون، لەو چەکانەی کە سەربازانی سوپای عێراقی لەدوی خۆیان جیٚ ی هێشتوون، یا ئەوسەربازە کوردانەی بەچەکی خۆیانەوە پەیوەندییان بە بزووتنەوەکەوە کردووە، ئەوی کراویشە بەپێی توانای دارایی ڕەخساوی بزوتنەکەبووە پاشان گەلێکی دەست کورت لە هەموو توانایەکی بەرەنگاربونەوە دژی دەسەڵاتێکی کە هەر ئەو بزووتنەوەیە بەرەنگار بونەوەی لە ئەستۆ گرتووە.

بۆیە قبوڵ کرنی پشتیوانی لەهەر ولاتێك مایەی خۆ بەهەڵەدا بردن و نامۆبوون نییە. دوای ڕێکەوتنی ئازاری 1970 ڕۆشنتر جەوهەری پێشکەوتنخوازانەی بزوتنەوەی کورد دەرکەوت و وەك پێشتر نەمایەوە ئەو دەربڕینەی بارزانی و تەواوی سەرکردەکانی کورد ((سەبارەت بە هەڵوێستی دژ بە چەوساندنەوەی دەرەبەگی)). هەروەها لەگەڵ حکومەتە عێراقیەکاندا لە هێڵی هاوتەریب دابوو بۆ دژایەتی کردنی ئیمپریالیزم و ناردنی دەستەیەك کە لە (1500) پێشمەرگە پێك هاتبوون بۆ روسیا تا لەبواری زانستی پزیشکی و ئەندازیاریدا زانیاری وەریگرن.

هەروەها پاڵپشتی کردنی بەرەی رزگاریخوازی فەلەستینی بە هەزار پشتیوانی پێشمەرگە ئەوانە لەبەرچاوە بابەتیەکانن بۆ ئەو پێشکەوتنە.

سەرچاوە:

النظام في الاناضول الشرقية، ص 177-180

شێوازە دژێوەکانی دەسەڵاتی مەرکەزیی بەرامبەر بە گەلی کورد

ڕۆڤار کردویەتی بە کوردی

شۆڕش واتە ڕاپەڕین بۆ گۆڕانکاری لە نێو بونیادی پەیوەندی کۆمەڵایەتی و بەرهەمهیناندا. ئیتر ئەوە لە هەر کۆمەڵگەیەکدا بێ دەبێ بۆ بەرژەوەندی جەماوەر بێ و گۆڕانکاریش لەو ڕیتمانەدا بکا کە هێزی سیاسی بەپێی دەسەڵاتدارێتی حوکم پشتی پێ بەستووە. شۆڕشی 1923 بڕگەی یەکەمی نەسەلماند، بەڵام بڕگەی دووی گەیاندە ئەنجام ئەمە لە کاتێکدا هیچ جوداییەك لە نێوان سەردەمی کۆماری و سەردەمی عوسمانیدا بەدیارنەکەوت سەبارەت بە گۆڕانکاریی لە پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانا، ئەگەر دامەزراوێکی سەرخانی کۆمەڵ بەرەو ڕوی گۆڕانی ڕیشەیی بێتەوە وەك ئەوە لە سەرچاوەی سەرەکی توانای سیاسیەوە هاتەپێش، ئەمە لە کاتێکا نوێنەری دەسەڵاتی سیاسی دەوڵەتی عوسمانی کە مەبەستم پادشایە دەسەڵاتی حوکمی لە (خوا، قورئان، خیلافەت) وەردەگرت.

سەرۆکی کۆماری تورکیا ڕاستەوخۆ توانای دەسەڵاتی لە گەلەوە بوو نەك لە سەرچاوە ئاینییەکانەوە ئەم عیلمانیەتەش لە دیندا شۆڕشە، بەڵام لەبەرئەوەی ئەو شۆڕشە دەسکەوتی پوختەی گۆڕانکاری نەبوو لە پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان کە بنەماو دەسەڵاتی خۆی دەچەسپێنێ، ئەمە بووە مایەی خولقاندنی تەنگژەی زۆرو گەورە[1].

لە مادەی 38ی پەیمانی لۆزاندا بە مێژوی 23ی تەموزی ساڵی 1923 ئەمە هاتووە "حکومەتی تورکیا بەڵێنی پاراستنی سەربەستی بێ کەموکوڕی هەموو هاوولاتیانی تورکیا دەدا ئەمە بە چاوپۆشیکردن لە ڕەگەزو زمان و شوێنی لە دایك بوون و ئایین" بەڵام لە مادەی (39)ی بەندەکانی هەمان پەیماندا هاتووە: (نابێ هیچ ئاستەنگێك لە بەردەم پاشکۆ تورکەکان دابنرێ لە پەیوەندییە تایبەتی و ئایینییەکاندا هەروەها ئەم بڕیارەش بێ سانۆر هەموو جۆری چاپکراوو پەخشنامەو کۆبوونەوەو دیمانەکان دەگرێتەوە ئیتر بەهەر زمانێك بێت لەگەڵ ئەوەی زمانی تورکی زمانی ئاخاوتنی ڕەسمییە بەڵام پاشکۆ تورکەکان لەوانەی بە زمانی دایك ئەدوێن بۆیان هەیە لە بەرزکردنەوەی داواکانیاندا بە زمانی خۆیان بپەیڤن هەروەکو بەپێی تواناش کار ئاسانییان بۆ دەکرێ)[3]. هەروەك لە بەندی (40)ی پەیماننامەی ناوبراودا هاتووە (پاشکۆ تورکەکان سود لە کەمایەتیەکانی تر وەردەگرن سەبارەت بە پرۆسەی بیمەو مامەڵە وەك مافە چەسپێنراوەکان، پاشکۆ تورکەکان هەمان مافیان هەیە لە پیادەکردنی پرۆسە دینی و کۆمەڵایەتیەکاندا ئیتر سەر بەهەر ڕێکخراوێکی خێرخوازی بن بە مەرجێ و بە تایبەت کە ئەوان بەرپرسی کارگێڕی و خەرجی و چاودێریان لەسەر هەر بوارێکی فێربوون و فێرکردن هەبێ ئیتر تەواوی سەربەستیان هەیە لە زمان و بۆنە ئاینیەکاندا)[2] وەك ئاشکراو لەبەرچاوە چ لەو مێزگردانەی کاتی بەستنی کۆنگرەی (لۆزان) یا دۆکۆمێنتەکانی کۆنگرەی پێشوتر، کۆمار (جمهوریت) لەسەرەتای ساڵەکانی حوکمدارێتیدا سیاسەتی بەرچاوو ڕونی هەبوو بە وشەی (کورد) و (کوردستان). لە کۆبوونەوە ڕەسمیەکاندا بیرۆکەی دەرکردن و ترساندن تەنانەت لە پێکهاتەی نەتەوەیی تورکیادا وەك لە بەشی پێشوتری باسەکەی (ئەحمەد ئوغلو) داهاتووە

سەبارەت بە ئاقارە سیاسییەکانی ئیمپراتۆرێتی تورکی کە مافەکانی نەتەوەکانی تری پێشێل نەکردووەو لەبەرئەوەی باوەڕی بە یەکسانی نەتەوەکان هەبوو بەڵام ئەو هەڵوێستە دوای هاتنە پێشی حوکمی کۆماری زۆری نەخایاند بە تایبەت بزوتنەوەکانی یاخیبون و شاڵاوی دورخستنەوەو ئاوارەبوون لە سایەی ئەو سیاسەتەوە گەشەی کردو سەریهەڵدا یان ئاشکراتر بڵێین بەهۆی ئەو بزوتنەوانەوە ڕەوتی سیاسی تۆختر مایەوە. ئیدی قسەو باسێك سەبارەت بە کوردو مافە نەتەوەییەکانی نەما، بەڵکو شاڵاوی پڕوپاگەندە وایان ڕادەگەیاند "کوردان تورکن" ئەوجا هەوڵی گوشار درا بۆ سەر زمان و داب و کەلتوری کورد. لە کاتێکا وەك لە پەیماننامەی (لۆزان)دا هاتووە و پێشتر باسی لێوە کرا، لەوێدا ئەوان دانیان بە مافی نەتەوەیی کوردا ناوە وەك کەمینەیەك. بەڵام ڕۆم و ئەرمەن و یەهود سودمەندتر بون لەو مافانە هەتا کوردان لە تورکیا بگرە کوردان بە چەوساوەیی مانەوەو کەسێ دانی بە مافی نەتەوەییاندا نەئەناو لە زۆر لاوە دەچەوسێنرایەوەو پەنا دەبرایە بەر جۆرەها شێوازی گوشار بە تایبەتی زانکۆ.. ئەو سیاسەتە توندە پیادە دەکا وەك ڕەوایی دانێك بە گوشارو چەوساندنەوە.

لەو کۆبوونەوانە لە پارێزگاکانی خۆرهەڵاتی ڕێکدەخران. زانست و فێربوون دەکرانە بەهانەو هۆیەك بە دەست و قاچێکەوە پێڕەو دەکرا، پڕۆفیسۆر (بەسیم دارکوت) کە لە سێ هەفتانە کۆڕی زانکۆییدا لە نێوان ماوەی 23–30 ئەیلولی 1942دا لە (ئەزیخ) قسەی کردووە، دەڵێ: (کە لە دەرسیمیەك دەپرسن لە کوێوە هاتووە؟ دەڵێ لە (خۆراسان) هەموو خەڵکێکی دەرسیم شانازی بە ڕەچەڵەکی خۆیانەوە دەکەن کەسێکیان دودڵ نیە لەوەی کە سەر بە (ئەحمەد ئەلبەسەوی) بێ لە کاتێکدا (خۆراسان) ڕۆڵێکی لە بەرچاوی گێڕاوە لە مێژوی تورکا بە تایبەت بۆ ئەوانەی لە خۆرهەڵاتەوە دەچوونە خۆرئاوا[4]. ئەحمەد ئەلبەسەوی لە سۆفیەکی گەورە زیاتر نیە. لە تورکستانی خۆرئاوا لە دایکبووە ئیتر هەموو ئەوانەی لەوێبون لە سەردەمی عوسمانیدا بە کورد نێوزەدە کراون. بەڵام دەرسیمیەکان نەبونەتە کورد لەبەرئەوەی کوردن وەلێ لەبەر زۆری نێوزەدەکردنیان بە کورد، وایلێهات ڕونبێتەوە کوردن ئێستاش با لەم کۆڕەداو بۆ یەکەمجار دەستەواژەی کورد وەربگرین و ئیستێکی بۆ دەکەین، لە ئاماری ڕەسمی ساڵی 1935دا ملیۆن و نیوێك لەو هاووڵاتیانەی بە زمانی کوردی ئەدوێن تۆمارکراون. لەبەرئەوەی زمانی کوردی زمانی دایکە، بڕوانە ئەوە چییە کە پێی دەگوترێ کورد؟ ئەمە دەکاتە چی، ملیۆن و نیوێك بەو ناوەوە تۆمار کراون؟ داخۆ لەوەدا کفرێك هەیە؟ لە کاتێکا ئەوەمان قبوڵ بووە ملیۆن و نیوێك خەڵك بە پێشچاومانەوە وا ناونووس بکرێن، بەڵام با جارێ ئیستێك بکەین و پەلەمان نەبێ، ئەوانەی بەو زمانە دەدوێن بەلاوەیان دەنێین، لە ڕاستیدا ئەم خاڵە توێژینەوەی زانستیانەی ڕاستەقینەی دەوێ، با چاوەڕوانی ئاکامی لێکۆڵینەوەکان بین بەڵام ناکاتە ئەوەی دودڵ بین لە ئاست هەندێ ئامارەدا کە هەن. ئەو حاڵی بوونە لەوەی بە زمانی یەکگرتوی کوردی ناسێنراون نەك بە کۆمارێکی کوردی، ئەوە چ زیانێك بە یەکێتی نەتەوەییمان ناگەیەنێ بەڵکو هەڵەیەو پوچەڵە، لە ئەنادۆڵی خۆرهەڵاتدا ئەو زمانە تاقانە نیە بگرە ئەوانەی بە شێوە زارە جیاجیاکان ئەدوێن کە هەریەکەیان لە زمانی تورکییەوە نزیکترە ئەوەندەی ئەو بەو بەوی تر نزیك دەبێ، ئەمە وا دەکا بوەستین و بە ڕۆشنی ڕونی بکەینەوە، ئەکادیمیای ڕوسیای قەیسەری فەرهەنگێکی کوردی بە (8000) هەشت هەزار وشە ئامادەکرد دەڵێین زیاتر لە 36٪ لە تورکیەوە هاتووە ئەوی ماوەتەوە بەشێکی بەر زمانی فارسی دەکەوێ پاش ئەوە 30٪ زمانی فارسی ڕۆڵی خۆی لە بوارەکەدا ئەبینێ ئەوی دەمێنێ لە نێوان ئەرمەنی و عەرەبدان پاش ئەوان زمانی تورکی لە بەرچاوو زاڵە لە کاتێکا زۆرینەی ئەو دەستەواژانەی بەکاری دێنن تێکەڵەیە لە بەکارهاتووەکانی زمانی عەرەبی و گەلێك لە دەستەواژەی فارسییە هەر ئەوانەن لە زمانی تورکیدا بەکاردەهێنرێن، ڕاستتر زمانی تورکی گوێزراوەتەوە بۆ کوردی.

ئەگەرچی ئەو فەرهەنگە بۆتە پشتیوانیەك بەڵام لە هەمان کاتدا متمانە کردن لەسەری کارێکی زۆر شیاو نیە، هەروەکو لە سەرەوە ڕونکرایەوە چونکە لە یەك ناوچەی جوگرافیدا تاکە زمانی چەسپاو ئەوە کارێکە گومانی لێدەکرێ.

ئەو گوتانە پوختەی هەڵوێست و ڕوانینی سیاسیانەی شۆڕشن بەرامبەر بە کورد، لەوە بگەڕێ کە پڕۆفیسۆر کورد نیە، وێڕای ئەوە دەیەوێ وای بخاتە بەرچاو کە هەر کەسێك کورد بوو ئیتر ئەوە بەشێکە لە خوێڕیتی و شەرەف شکێنی، پێم وایە پێویست بە هیچ بە دواداچونێك ناکا هەڵوێستی وا هەڵقوڵاوی باری سۆزن نەك بە زانست پشت بەستووبن.

بەر لە هەر شتێك ڕوانینی زانستیانە پشت بەستنە بە شیکردنەوەی زەرفە دەستنیشانکراوەکە. هەروەکو بەرەو ڕوبونەوەی ئەو زەرفە دەستنیشانکراوە بە تورەیی و بوقی پڕەپاگەندەو فوتێکردنی دەسەڵات ئەنجام نادات بە دەستەوە. ئەمانە تێکڕا مەسەلەیەکن پێچەوانەی کاری زانستی هەروەکو زەمینەیەکیش لەبەر دەم کۆمەڵگەدا خۆش دەکا کە ئاکامەکەی قورسە.

لە پاڵ زانکۆ دامەزراوەکاندا بۆقە تورکییەکان کاریان بۆ ئەوە دەکرد بیسەلمێنن کوردان تورکن هەروەکو کۆشش و هەوڵی بەردەوام دەدرا تا جەماوەری میللی پشتیوانی لێبکەن. ئەو بۆقە میللیانەی پاڵپشتە بە تواندنەوەی کوردو هەبونی نەتەوەییان لەوە نە دەسەڵەمینەوە ئەو کتێبانە تەرجەمە بکەن کە تایبەتن بە کورد ئەویش بە مەبەستی شێواندنی ڕەسەنێتی نەتەوەییان، ئەو کتێبانەی لەلایەن بۆقە تورکیەکانەوە دوای ساڵی (1925) تەرجەمە کراون بەڵام دواتر ڕێگەی دابەشکردنی نەدرا ئەمانەن:

1–هەواڵە هاتووەکان لە سەرچاوە عەرەبیەکانەوە دەربارەی کورد (شێواندنێکە لە لایەن قادری بەگ)

2–زانستە هاتووەکان لە دایەرەی مەعاریفی ڕوسی سەبارەت بە ئەرمەن و کوردو نیشتەجێکانی ڕۆژهەڵات بە گشتی و شارە کوردییەکان بە تایبەتی.

3–زانیاریە وەرگیراوەکان لە یەکەمی هەر دوو کتێبی ناونراو بە (ئەرمینیای کۆن و ئەمڕۆ) دەربارەی کورد.

4–زانیاریەکان لە کتێبی دووەمی ناونراو بە (ئەرمینیای کۆن و ئەمڕۆ) دەربارەی کورد.

5–بابەتی کوردستان لە دائیرەی مەعاریفی بەریتانیادا.

6–بابەتێکی ئەرمینی لە دائیرەی مەعاریفی Broknouz.

7–ئەو بەشەی کە تایبەتە بە سۆمەرییەکان لە کتێبی ناونراو بە (عەجەم) کە دوو بەرگە.

8–ئەو بەشەی کە تایبەتە بە کورد لە کتێبی ناونراو بە (نەتەوەکانی ئاسیاو ئەوروپا).

9–ئەو هەواڵانەی سەرچاوەیان دەگەڕێتەوە بۆ نیشتەجێ بووانی ڕۆژهەڵات لە کتێبی (ڕۆژهەڵاتی نزیك).

10–بەشێکی تایبەت بە کوردو ویلایەتی ڕۆژهەڵات لە کتێبی ناونراو بە (نیشتمانی تورك) لە Klinkard.

11–هەواڵە وەرگیراوەکان لە نامەکانی (نون فولتکە) کە تایبەتن بە کورد.

12–نەخشەی ڕێگەوبان لە ئەرمینیاو کوردستان.

13–کتێبی ناونراو بە (دوو ساڵ لە کوردستان).

14–بڵاوکراوەکانی (بوغوس نوبار پاشا) دەربارەی کوردو ئەرمەن و ویلایەتی ڕۆژهەڵات.

15–زانیاریە وەرگیراوەکان لە کتێبی (چاکسازی لە تورکیا)دا دەربارەی کوردو ئەرمەن.

17–بەشی یەکەم لە کتێبی ناونراو بە (لێکۆڵینەوە دەربارەی کورد) بە زمانی ئینگلیزی.

18–کتێبی ناونراو (بە جلوبەرگی ڕوپۆشەوە لە جزیرەو کوردستان).

19–ئەو کتێبەی نزیکەی زیاتر لە دوو سەد لاپەڕەیە زانیاری گرنگی تیایە سەبارەت بە ڕەچەڵەکی کوردو زمانەکەیان. لەوێدا کۆمەڵێك لێکۆڵینەوە کە لەلایەن پروفیسۆر (ئافت ئینان)ەوە نووسراون ئەوی شیاوی سەرنجە ئەوە دواڕاکردن و خۆ بە هەڵەدا بردنە سەبارەت بە شیکردنەوەی زەرفە دەستنیشانکراوەکان. ئەو لە کتێبەکەیدا تەواو پێچەوانەی بیرو ئایدۆلۆژیای دەسەڵاتی سیاسی کردووە، هەر بۆ نمونە لە کۆتایی توێژینەوەکەیدا لێکدانەوەیەکی زۆر بە پێچەوانەی ڕاستییەکانی کردووە: (لەوەی باسکرا ئەگەر هۆزەکانی تر بە تورك ناونرابن مەبەستمان لەوە بوو یەك ڕەگەزیی تورکان بخەینە ڕوو ئەو هۆزانەش لازو کوردن. ئێمەش ئەوەمان بە شێوەیەك نوسیوە کە پەیوەستە بە دەرکەوتی ناوچەی جوگرافیاییەوەوە لەو بەڵگانەی کە بەراورد کراون کە تورك یەك ڕەچەڵەك و ڕەگەزە)[5].

بێگومان ئافت ئینان یەکێکە لەو ئایدۆلۆژیستە بەرچاوانەی کە بە ئاشکرا نکۆڵی لە هەبوونی کورد دەکەن، ئەمەشی بەسەر زانکۆکاندا تێپەڕاندووە بەبێ هیچ ڕوویەکی ڕاستی و تەقسێکی زانستی[6]. جگە لەوە لۆردکینرۆز– ئەویش توێژینەوەیەکی دەربارەی ئەتاتورك هەیە بەڵام لە هاتنە پێشەوەی ناوی کورددا شتی زۆر دوور لە ڕاستی زانستییەوە درکاندووەو پڕیەتی لە ناکۆکی، کینرۆز دەڵێ: کوردەکان کەمینەیەکن لە سۆفیەکان وەك ڕەگەزو زمان لە تورکان جیاوازن بەڵکو ئەوان وابەستەی دەرەبەگەکانن و بە هەوای ئەوان هەڵدەسوڕێن پاشان سەریەشەو کێشە بۆ حکومەتی عوسمانی دروست ئەکەن(7).

پەراوێزەکان:

1–لەبەرئەوەی کەمالییەکان دوای جمهوریەت بەدوای گۆڕانی بونیادیی نەکەوتن وەك چارەسازی زەوی و شتی لەو بابەتە، لەبەر هۆکاری جیاواز، ئەڵبەت دەتوانین بەشێك لەوە لە یادداشتەکانی (صبیحە سرتل)دا بخوێنینەوە (بەرەو ڕۆمان) لە بڵاوکراوەکانی ئانت، ئەستەنبوڵ 1999 لە لاپەڕە (67) بە دواوە، لە لایەکی ترەوە دەبینین (مهری بللی) لەو نوسینەیدا کە بەناونیشانی (دژە شۆڕش لە تورکیادا) چەپی تورك ژمارە (64) (4) شوباتی 1969، لە لاپەڕە (67) بەدواوە، ئەم هۆکارانە دەهێنینە پێش:

–ئەو کاتانە دانیشتوان یانزە ملیۆن بوون لەناو تورکیادا ئێستا گەیشتۆتە سیو سێ ملیۆن، یانزە ملیۆن نەبۆتە مایەیەك بۆ داواکردنی زەوی و شتی وا لە ئارادا نەبووەو هەست بە بون نەکراوە.

2–بازاڕی جیهانی بۆ نرخی گەنم لە دابەزیندا بوو ئەمەش بۆ کڕیارانی بووە مایەی تێکشکان، ئالیەتی دادوەریش بە شێنەییەکی زۆر کارئاسانی دەکرد بۆ بەکارهێنانی زەوی، ئەمەش لە بەرژەوەندی گوندنشینان و دژی خاوەن زەویەکان بوو، ئەو داوایانەش سەبارەت بە بەکارهێنانی زەوی بەرز دەکرانەوە بایی ئەوەیە دوای ساڵانێکی دوورو درێژ ئەوە یەکلایی بکرێتەوە هەروەکو لەلایەکی ترەوە کتێبی (ئەمین تورك ئیلجی) کە بەناونیشانی (ئایدۆلۆژیەتی شۆڕشی کەمالیزم)، بڵاوکراوەکانی ئانت، ئەستەنبوڵ 1970) لەوەشدا چەند ڕوانینێکی سەرنج ڕاکێش خراوەتەڕوو.

2–جەمێل بیرسل، لۆزان بەرگی دوو، ئەستەنبوڵ 1933، لاپەڕەکانی 593–594.

3–بڕواننە جەلال بایار، منیش هەروەها پاشکۆیەکم بەناوی بەدواداچونێك بۆ تێکۆشانی نەتەوەیی نوسیوە بەسەرچاوەکانی بەرگی (2) ئەستەنبوڵ 1966 لاپەڕەی 31 بەرگی (3) 1980، 1982، بەرگی چوارەم ئەستەنبوڵ 1967 بەرگی پێنجەم ئەستەنبوڵ 1967 لاپەڕەکانی 1473، 1484، 1493، 1494، 1666، 1658، 1673، 1666، بەرگی شەش، ئەستەنبوڵ 1968 لاپەڕەی (1878)– 1994–5035) بەرگی حەوتەم ساڵێ 1969 لاپەڕە (2211).

4–چەند ڕوانینێکی جوگرافیاییانە بۆ تونچلی، سێ هەفتە گوتاری گزانکۆیی (بسیم دارکوت لە ئەلازیخ ئەنقەرە 1943 ل 119–120.

5–خیر الله صبحی، ڕێگای شاخ، دوو کتێب "لە زنجیرە کتێب"ە تایبەتەکان ژمارە دوو ئەنقەرە 1931، ل 24، 25.

6–ئافت ئینان سیفەتە ئەنترۆبۆلۆژیەکانی گەلی تورك و مێژوی تورکیا، ئەنادۆڵ نیشتمانی ڕەگەزی تورکانە، بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی مێژوویی تورك، ئەنقەرە 1947 ل 1881.

7–ئافت ئینان، زانیاریە مەدەنیەکان و دەستخەتەکانی کەمال ئەتاتورك، بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی مێژوویی تورکی؛ ئەنقەرە 1969، ل 18 و بەدوایدا 351 بە دویدا.

8–لوردکینۆز، ئەتاتورك لە دایکبوونی نەتەوەیەك سەرلەنوێ، دەزگای پەخشی سحاندار.

سەرچاوە:

النظام في الاناضول الشرقية، ص 177–180

نامەیەکی بێشکچی بۆ ڕێکخراوی (ڕای ئازادی) ئەمەریکایی

کۆمەڵناس و ڕۆشنبیری تورك ئیسماعیل بێشکچی کە ناسراوە بە دۆستایەتی و پشتگیری کردنی گەلی کورد بەهۆی ئەم هەڵوێستەوە گەلێك لە ساڵەکانی تەمەنی خۆی لە زینداندا بەسەر بردووە. لە ساڵی 1993 دا ئەم کۆمەڵناسە ڕاستگۆو مرۆڤ پەروەرە لاپەڕەیەکی تری سەروەری خستە سەر لاپەڕەی سەروەرییەکانی ژیانی. دوای ئەوەی کەوا خەڵاتی مادیی (ڕای ئازاد) کە بەهاکەی (10) هەزار دۆلارەو لەلایەن ڕێکخراوی ڕای ئازادی ئەمەریکییەوە دەدرێت بەو نووسەرو ڕۆشنفکرانەی کە بەهۆی دەربڕینی بیروڕای سەربەستی خۆیان دوچاری فشارو زوڵم و زۆری دەوڵەت دەبن ڕەت کردەوە، ئەویش تەنها لەبەر ئەوەی کەوا ئەم ڕێکخراوە ئەمەریکییەو ئەمەریکاش بەهەموو شێوەیەك هاریکاری و پشتگیری دەوڵەتی تورك دەکات و چاوپۆشی دەکات لەو هەموو قەتل و عام و زوڵم و زۆرو پێشێل کردنی مافی مرۆڤە کە دەرهەق بە گەلی کورد دەکرێت لەبەر ئەوە ڕازی نابێت ئەو مەبلەغە پارەیە وەربگرێت و بەنامەیەك هۆیەکانی ئەم ڕەتکردنەوەیە ڕوون دەکاتەوە.

بەشێك لە نامەکەی بێشکچی بۆ ڕەتکردنەوەی خەڵاتی ڕای ئازاد

کوردستان وڵاتێکە دوای شەڕی یەکەمی جیهانی و لە دەمی شەڕەکانی (ئەرمەن-تورك) و (یۆنان- تورك) دا پارچە پارچەکرا. هۆی ئەم پارچە کردنەی خاکی کوردستان و نەتەوەی کورد دەگەڕێتەوە بۆ سیاسەتی داگیرکەران و ئیمپریالیزم بەتایبەتی ساڵانی (1915-1925) کوردستانیان دوچاری شاڵاوێکی دڕندانەی پارچەکردن کردووە، ئەوەی گومانی تێدا نیە ئەم سیاسەتی (پەرتکەو زاڵبە) سیاسەتێکی کۆنی داگیرکەران و ئیمپریالیزمە. ڕۆڵی مەزنی پارچەکردنی کوردستان دەگەڕێتەوە بۆ ئیمپریالیزمی فەرەنسی و ئینگلیزی هەروەها لەم سیاسەتەیاندا دەوڵەتە بەکرێگیراوەکانی ناوچەکە یارمەتیان دان کە کەمالیستەکان بەپلەی یەکەمی ئەو بەکرێگیراوانە دێ و دوای ئەویش دەوڵەتی فارس و دەوڵەتە عەرەبییەکان دێن، هەوڵی داگیرکەران بۆ پارچەکردنی کوردستان بەگەورەترین ڕووداوی مێژوویی دەژمێردرێت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، کەمالیستەکان لە دەوروبەری ساڵانی 1919دا بەشێوەیەکی زۆر بەرفراوان لەم پێناوە واتە پارچەکردنی کوردستان یارمەتی دەوڵەتەکانی ئینگلیزو فەرەنسایان دا، ئەم پارچەبوونە هۆی چارەسەر نەکردن و مانەوەی کێشەی کوردە بە هەڵواسراوی تا ئێستا، دابەشکردنی کوردستان سەرچاوەی هەموو گیروگرفتەکانی کوردەو هۆی سەرەکی یە بۆ هەبوون و قووت بوونەوەی کێشەی کورد لە ڕۆژی ئەمڕۆماندا، دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان هەر شێوازێکی فشارکردن بەکاردێنن بۆ ڕێگەگرتن لە بەدواداچوون و شیکردنەوەی ئەم شێوازە داگیرکارییە بەڕێگاو پەیڕەوێکی زانستیانە هەر لەبەر ئەوەشە پارچەکردنی کوردستان و دواتریش دابەشکردنی لە نێوان ئەم دەوڵەتانە (عێراق، سوریا، تورکیا، ئێران) بەرەشترین و نارێکترین قۆناغەکانی مێژووی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست دادەنرێت.

بۆچی سیاسەتی (پەرتکەو زاڵبە) لەسەر گەلی کورد پیادەکرا؟ ئەنجامی پیادەکردنی ئەم سیاسەتە چی بوو؟ ئەو گەلەی کە دەبێتە جێگای پیادەکردنی ئەم سیاسەتە دەبێ خاڵی لاوازی فرە مەزنی هەبێ.. باشە ئەو خاڵە لاوازانە چی بوو؟ پێویستە ئەم خاڵانە ڕوون بکرێنەوە. سیاسەتی (پەرتکەو زاڵبە) مێشکی میللەت تێك دەدات و هەموو مێشکی داگیر دەکات. هەر میللەتێك ئەم سیاسەتەی بەسەردا بسەپێنرێت زەحمەتە لە داهاتوودا بتوانێ وا بە ئاسانی خۆی کۆ بکاتەوەو هێزی خۆی بکات بەیەك، بۆ ئەوەی جارێکی تر لەسەر پێیان ڕابوەستێ، بەڵێ! ڕەوشی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بەم شێوەیەیە.

سەرەڕای ئەوەی کە ژمارەی کورد لە 30 ملیۆن کەس زیاترە، کەچی تا ئێستا خاوەنی ناسنامەی سیاسی نین، دوای شەڕی جیهانی یەکەم، دوو پەیمان مۆرکران کە لە نزیکەوە پەیوەندییان بە مێژووی گەلی کوردەوە هەیە، یەکەمیان پەیمانی (سیڤەر)ە کە لە 20/ ئابی 1920 لەنێوان ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و ئینگلتەراو فەرەنسا مۆرکرا، ئەم پەیمانەش جۆرێك بوو لە سیاسەتی (پەرتکەو زاڵبە)، بە گوێرەی ئەم پەیمانە داگیرکاری کوردستان ئاوا کرا، سەرەڕای دیاری نەکردنی سنورو ناوچەکانی بەشێوەیەکی باش. لەم نێوەدا مرۆڤ دەتوانێ تێبینی گەلێك پەیمانی هاوشێوەی (سیڤەر) بکات لە ناوچەکانی تری دنیادا، بۆ نموونە بەهەمان شێوە لەلایەن دەوڵەتە ئەوروپییەکان لە ساڵی 1885 ئەفریقیا دابەش کرا، هەروەها لە ساڵی 1920 دەوڵەتە عەرەبییەکانیان پارچە کردو بەم چەشنەش دوای شەڕی یەکەمی جیهانی (هندستان)یان دابەش کرد، بەڵام نیشتمانی عەرەبیان لەژێر (ئینتداب) داو بەسەر چەند دەوڵەتێك دابەش و پارچە پارچە کرد، بەڵام کوردستانیان بەسەر ئەم دەوڵەتانە (عەرەبییەکان) و تورکیاو ئێران دابەش کرد.

دووەمینیان کە پەیوەندی بەچارەنووسی گەلی کوردەوە هەبوو پەیمانی (لۆزان) بوو، کە لە 24/ تەموزی 1923 مۆرکرا، لەم پەیمانەدا کوردستان پارچە کراو لێك هەڵوەشێنرایەوەو بەکردار پارچەکردن پیادەکرا، پەیمانێکی لەم شێوەیە لە کوردستاندا نەبێ لە هیچ دەوڵەتێکی دنیادا دروست نەبووە، پەیمانی (لۆزان) تەنها سیاسەتی (پەرتکەو زاڵبە)ی کلاسیکی نییە، بەڵکو پەیمانێکی تایبەت بە کوردە لە جۆری سیاسەتی (پەرتکەو زاڵبەو قڕکە). لەم پەیمانەداو بە مەبەستی سڕینەوەی ناوی کوردو نەخشەی کوردستان و دەرکردنی لە مێژوودا کوردستان و گەلی کوردیان پارچە پارچەو دابەش کرد، هەروەها هەموو مافێکی نەتەوایەتی گەلی کوردیان زەوت کرد، وە هەموو دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان بەدژە چالاکی سیاسی و فیکری و بەهاوبەشی، توانیان سەرجەم ڕاپەڕین و سەرهەڵدانەکانی کورد بخنکێنن کە لە پێناوی گەڕانەوەی مافی نەتەوایەتی و دیموکراتی خۆیان کردیان. هەروەها

هەموو نەخشەو پیلانێکی سەرکوتکەریان بۆ نەهێشتن و سڕینەوەی ناسنامەی کوردو نەخشەی کوردستان پیادە دەکرد، هەر ڕێگاو شێوازێکیان بۆ سوکایەتی پێکرنی کوردو کۆیلەکردنی مرۆڤی کورد گرتەبەر، وە بۆ پیادەکردنی ئەم شتانەش بەرژەوەندی دەوڵەتی تورکیا لە سەروی هەر بەرژەوەندی و ئیعتبارێك دانرا، بۆ نمونە کەمالیستەکان ویلایەتی موصل و کەرکوك (باشوری کوردستان)یان بە بەرتیل دا بە ئینگلیزو لەبەرامبەر ئەمەش ئینگلیز ڕێگای لەبەردەمی هەر تواناکاری و ئامادەکارییەکی دامەزراندنی گەلی کورد گرت بۆ گەیشتن بە هەر جۆرە ئۆتۆنۆمییەك یان شتێکی لەو بابەتەو هاوکارییەکی چڕوپڕ لە نێوان کەمالیستەکان و ئینگلیزو فەرەنسییەکاندا لەلایەك و لە نێوان کەمالیستەکان و داگیرکەرە عەرەب و فارسەکاندا لە ئارادابوو، ئەو هاریکاری و یەکگرتنەش لەسەر هەموو ئاستێکی سیاسی و فیکری و سەربازی دەکرا. تاکە سیاسەت کە دەوڵەتی تورکیا بەرامبەر گەلی کورد بەڕێی دەکا سیاسەتی تیرۆری ڕەسمییەو بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد تیرۆرو زوڵم پیادە دەکات، دەیەوێ بەقڕکردنی گەلی کوردو لەناوبردنی کۆتایی بەکێشەی گەلی کورد بهێنێت! لە ڕۆژی ئەمڕۆماندا لە تورکیا تەنانەت یەك گەرد مافی مرۆڤ نییە، کوردستان بەبڕیاری تایبەتی (قەرارنامە) بەڕێوەدەبرێت. ئایا داگیرکەران بەبڕیاری تایبەتی نابردرێن بەڕێوە؟ لە کوردستان لادێ و گوندەکان دەسوتێنرێن و کاول دەکرێن، ماڵ و خانووبەرە بەکەل و پەلی ناویشیانەوە لەگەڵ زەوی تەخت دەکرێت و دەکرێتە خۆڵەمێش، دارستان و کێڵگەو ڕەزوباخ دەسوتێنرێن و بگرە ئاژەڵیش لە کوردستان لە تیرۆری دەوڵەت ڕزگاری نابێ، خەڵکی ناچار دەکرێ کە ماڵ و لادێکانیان جێ بهێڵن.

لە سەردەمی کۆماری تورکیادا لە کوردستان ئەشکەنجەو تیرۆرو زوڵم و زۆرداری بەڕێوە دەچێت و حوکم دەکرێت، ئەمڕۆ لە کوردستان کۆڵەکەی سیاسی دەوڵەت ئەشکەنجەو تیرۆرەو بەشێوەیەکی بەرفراوانیش ئەو سیاسەتەی پیادە دەکات، تەنها بۆ ئەوەی ڕێگا لە ڕۆڵەکانی گەلی کورد بگرێت تا هاریکاری ڕاپەڕیوان نەکەن. باوك لەبەرچاوی خێزان و منداڵەکانی ئەشکەنجە دەدرێ لەپێش چاوی پیاوەکان ئافرەتەکان ئازارو ئەشکەنجە دەدرێن و منال و شیرە خۆر بەسەرەنێزەی چەك دەتۆقێنرێن و کچان بەقژ پەلکێش دەکرێن، هەر شتێك دەکەن تەنها بۆ سەرشۆڕکردن و سوکایەتی پێکردنی مرۆڤی کوردو سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەیی کورد، بەبیانووی پشکنین، ماڵەکان تاڵان دەکەن، زوڵم و زۆر لە کورد دەکەن و خێزانەکان سەرگەردان دەکەن، لە کاتێکیشدا تورکیا بەشێوەیەکی چڕو پڕ لەسەر مافی تورکەکانی بولگاریاو (تورکیای ڕۆژئاوا) لە یۆناندا بەدەنگ دێ و دەیەوێ سەرکەوتن لەسەر ئاستی دەوڵەتی فیدراڵی تورکی لە (قبرس) بەدەست بهێنێ، هەر لەو کاتەدا بە هەموو هێزو توانای خۆیەوە دێتە مەیدان بۆ ئەوەی نەهێڵێ 30 ملیۆن کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کوردستانێکی یەکگرتوو سەربەخۆو دیموکراتی ئاوا بکەن!!

بەڕێز: گارا لامارش

سیاسەتی تورکیا سیاسەتێکی ڕەگەزپەرستی داگیرکەری و ئیمپریالیزمییە، حکومەتی ئێوەش (USA) گەورەترین پشتگیرو لایەنگری ئەم سیاسەتە ناهاوچەرخی و نامرۆڤایەتییەیە، ئەمەریکا تا دوایی هانی تورکیا دەدات بۆ پیادەکردنی ڕەگەزپستی و سیاسەتی ئیمپریالیزمی، بۆ ئەوەی (واقیع)ی ئێستای کوردستان بپارێزێت واتە ڕژێمی کۆلۆنیالی نێودەوڵەتی. USA هەر شتێك دەکات بۆ جێبەجێ کردنی ئەم سیاسەتە، ئەمەش واتە پاراستنی سیاسەتی ڕەگەزپەرستی و چاوچنۆکی پیسی تورکیایە.

دوای ئەوەی بە زەبری هێز دەوڵەتی عێراق شکستی پێهێنراکە لە 20/ ئابی 1990 (کوێت)ی داگیرکرد، وشەی کوردو کوردستان لەو وشانە بوون کە زۆر بەبەردەوامی بەرگوێ دەکەوتن، هەروەها گوێمان کاس بوو بە بەیاننامەی ئەمەریکا کە ڕایدەگەیاند ڕێگانادات دەوڵەتێکی کوردی دابمەزرێ و ئۆزال و ڕەفسنجانی ڕێککەوتنیان کردوە کە ڕێگانادەن دەوڵەتێکی کوردی ئاوابێ و عێراق و تورکیاو ئێران حەزناکەن و نایانەوێت دەوڵەتی سەربەخۆی کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دا هەبێت و ئەمەریکاو یەکێتی سۆڤیەت ڕێگانادەن دەوڵەتی کوردی دروست ببێ و ئۆزال دەڵێت دروست کردنی دەوڵەتی کوردی شتێکی خەیاڵییە.

هەموو ئەو دەنگ و باسانەش تەنیا بۆ ئەوەن کە بویەری کوردستان هەروەکو خۆی بەژێردەستەیی بمێنێتەوە، لە کاتێکدا (تورك و عەرەب و فارس) لە ڕێگای زوڵم و زۆرو ئەشکەنجەوە حوکمی کورد دەکەن و کورد ناچار دەکەن کەوا پیسایی مرۆڤ بخوات، بۆچی دەبێ لەڕێگای (تورك و عەرەب و فارس)ەوە گەلی کورد حوکم بکرێ؟ بۆچی دەبێ کورد خۆیان بەڕێوەنەبەن؟

بە بۆچوونی من خراپترین بەڕێوەبەرایەتی کورد بۆ خۆیان لە باشترین بەڕێوە بردنی ئەو ڕژێمە دڕندانە باشترە. حکومەتی ئێوە (USA) پشتگیری سیاسەتی ڕەگەزپەرستی و داگیرکەری تورکیا دەکات لە کوردستان داو یارمەتی بێپایان و بەردەوامی لەهەر حکومەتێك زیاتر دەداتە چاوچنۆکی کۆلۆنیالیزمی تورکیا، ئەمە لە کاتێکدا کە گرنگترین ئەرکی نوسەرو ڕۆشنبیرانی ئەمەیکا لە ڕۆژی ئەمڕۆدا ڕەخنە گرتنە لەم سیاسەتە گەندەڵەی حکومەتەکەیان.

بەڕێز: گارا لامارش

لە سەرەوە سیاسەتی گەندەڵ و دژ بە مرۆڤایەتییەکەی حکومەتی ئێوەمان دەستنیشان کردو لەساڵانی هەشتاکاندا حکومەتەکەتان ڕاپۆرتی دەنووسی و دەیگوت: پێشکەوتنی بەرچاو لەباری مافی مرۆڤ لە تورکیادا هەیە، لە کاتێکیشدا لە هەموناوچەکانی تورکیادا سیاسەتی ئەشکەنجە بەشێوەیەکی فراوان لە لایەن پۆلیس و جەندرمە لەزیندانەکاندا پەیڕەو دەکرا، بۆ نموونە لەزیندانی سەربازی (دیاربەکر) دا هەموو ئەو کوردانەی کە ڕازی نەبوون بڵێن (من تورکم– من بەختەوەرم)، هەموو ئەوانەی ویستیان ناسنامەی نەتەوەیی خۆیان بپارێزن لەژێر ئەشکەنجەدا کوژران.

بەڵێ! (40) وڵاتپارێزی کورد بەم شێوەیەو لەڕێگای ئەشکەنجە کوژران، سەرەڕای ئەوەش حکومەتی ئێوە ڕاپۆرتێکی لەسەر مافی مرۆڤ لە کوردستاندا نوسیوەو لەو سەردەمەداو دەڵێت: (پەرەسەندن و پێشکەوتی ئیجابی و گرنگ لە پرسی مافی مرۆڤ لەتورکیادا بەدی دەکرێ، ئێمە لەبەر ئەم شتەو کارەی حکومەتەکەتان هەست بە شەرمەزاری دەکەین!).

لە ساڵی 1989 (نەقابەی پارێزەران) لە نیویۆرك دەربارەی ئەشکەنجە لە تورکیا ڕاپۆرتێکیان نوسیوەو دەڵێت: ((هەندێك لەو کەسانەی کە لە کوردستاندا شەڕی تایبەتی ئەوان لەسەر شێوازی ئەشکەنجەکردن پەروەردەیان بینیوە، هەڵسانی حکومەتەکەتان بە پەروەردەکردنی لەسەر ئەم شتە پیسانەو خەرج کردنی توانایەکی زۆر لە پێناوی پاراستنی چاوچنۆکی ئیمپریالیەت و ڕەگەزپەرستی تورکیا پڕ لە شەرمەزارییە، کە بەناوی مرۆڤایەتی و دیموکراتی و مافی مرۆڤ پیادە دەکرێت.

بەشێك لە چاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەنووسی گۆڤاری ' سەربەخۆیی بوون '

لەگەڵ دکتۆر ئیسماعیل بێشکچیدا

• **پەیامی ئێوە چییە بۆ گەلی کوردستان؟**

– ا/لەم خاڵەدا دەمەوێت دەستنیشانی فرمانێکی بناغەیی تر بکەم. ئەویش پێویستیەکی شیکردنەوەو توێژینەوە زانستییەکانە لەسەر کوردستان. ئەو کەسانە یا دەزگایانەی لێکۆڵینەوە لەسەر کوردستان ئەنجام دەدەن پێویستە خاوەن ئەقڵێکی سەربەخۆ بن. پێویستە لێکۆڵینەوەو تۆژینەوەی مەسەلەی کوردو مێژووی کوردو بنەمای کۆمەڵگای کوردەواری و زمان و فەرهەنگی کوردی و چەندەهای تر ئەنجام بدرێن، سەرەڕای ئەو مەترسیانەی کە لە ئەنجامی ئەو کارەوە دروستدەبن. چونکە زانیاری ئێمە دەربارەی کوردستان کەمە. ئەو زانیاریانەی کە هەمانە پڕە لە هەڵە، چونکە دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان ئەوەی لە دەستیان بێ کردوویانە لە پێناوی سەلماندنی نەبوونی کوردەکان و بزرکردنی هەموو شوێنەوارێکی مێژوویی و فەرهەنگییان.، ئەو بەڵگەنامانەی کە لەسەر کورد هەبوون هەموویان سەرنگوم کرد. لە لایەکەوە نکۆڵی لە بوونی کورد دەکەن و لە لایەکی تریشەوە ئەو بەڵگەنامانەی کە تایبەت بوون بە کوردەکان هەموویان سووتاند یا فەرامۆشیان کردووە. پاشماوە کۆنەکانیان دزی و لە ناو برد. هەموو هۆیەکیان بەکارهێنا بۆ سڕینەوەی مێژووی کوردو کوردستان و هێشتنەوەیان لە تاریکی. بۆ ئەم کارەش یەکتریان بێ یارمەتی نەکرد. ئەرکی کوردەکان لەم کاتەدا بێگومان هەستانە بە شیکردنەوەو لێکۆڵینەوەی زانستی لە هەموو بوارێکداو بە هەموو توانایانەوە. ئەو کەسەی پێویستی بە زانیاری دەبێت، هەر ئەوە کە زانیاری دروستدەکات و پێویستی کوردەکان بۆ زانیاری گەلێ زۆرە. لەبەرئەوە کوردەکان دەبێ خۆیان زانیاری تایبەت بە کوردستان بهێننە ئاراوەو پێویستە مێژووی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەرلەنوێ بنووسرێتەوە. پێویستە مێژووی تورکیاو ئێران و عێراق و سوریاو لوبنان و فەلەستین سەرلەنوێ بنووسرێنەوە. هەر کوردەکانن توانای ئەم کارەیان هەیە چونکە کوردەکان بە پێی ئەو سەرچاوانەی کە لەبەردەستدایە لە هەمووان زیاتر زەرەریان لێکەوتووە. نووسینەوەی سەرلەنوێ کێشی ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و بەرژەوەندی کوردەکانیش دەگرێتەخۆ. پێویستە لەسەر کوردەکان هەر لە ئێستاوە داموودەزگای خۆیان دابمەزرێنن. پێویستە پشتگیریان بکرێت تاکو بتوانن لێکۆڵینەوەو تۆژینەوە بە ئەقڵیەتێکی سەربەخۆ ئەنجامبدەن. سوور بوون لەسەر ئەقڵیەتی سەربەخۆ کارێکی زۆر گرنگە بۆ کوردەکان. لە دواییدا لە تواناداا نابێ کە نەبوونی هێزی سیاسی و سەربازی مەزنی کوردەکان پشتگوێ بخرێت. ئەو هێزەی کە ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر دەبێت. لە کاتی ئێستادا هەندێك دەوڵەت هەن کە یارمەتی هەندێ لە بزووتنەوە کوردییەکان دەدەن، پێویستە بە ئەقڵیەتێکی سەربەخۆ ڕەخنە لەم پەیوەندییانە بگرین. چونکە یاردەدانی دەوڵەتێك مانای ئەوە ناگەیەنێ کە نابێ ڕەخنەبگرین. پێویستی بۆ خەباتە زانستییەکان بە شێوەیەکی گشتی دێتە ئاراوەو بە تایبەتی کاتێ کە پێشکەوتن و دەرك کردنی مەسەلە کۆمەڵایەتی و ڕامیارییەکان دێنە مەیدانەوە. هەڵبەتە لێکۆڵینەوە ئەم دەرك کردنە دەوڵەمەند دەکات. پێویستە لەسەر بنکە سیاسییەکان لە کوردستان یارمەتی دەزگا هاوکارەکان بدەن تاکو بتوانن بە ئازادی لێکۆڵینەوەو وردبوونەوە ئەنجامبدەم.

ب/پێویستە کوردەکان خاوەن ڕای تایبەتی خۆیان بن دەربارەی مێژوو و کۆمەڵ و جیهان. پێویستە لەسەر کوردەکان بە تێڕوانینی تایبەتی خۆیان لە مێژوو و کۆمەڵ و جیهان بنۆڕن. تێگەیشتنی کوردەکان بۆ مێژوو و کۆمەڵ جیاوازی هەیە لەگەڵ تێگەیشتنی تورك و عەرەب و فارس. هەروەها تێڕوانینی کوردەکان جیاوازە لەگەڵ ئەوان بۆ مەسەلە ڕامیاری و کۆمەڵایەتییەکان بۆ نموونە پەیماننامەی لۆزان کۆیلەتیەکی تەواوە بۆ کوردەکان. بە پێی پەیماننامەی لۆزان کوردستان دابەش و پارچە پارچە کرا لە نێوان چەند وڵاتێکدا. هەر بە پێی ئەو ڕکەوتننامەیە کوردەکان بوونە کۆیلەو نموونەی ئەمەش لە هیچ شوێنێکی تری جیهاندا نابینرێت. بەڵام پەیماننامەی لۆزان بۆ تورکەکان مانایەکی تر دەبەخشێت. لۆزان بۆ ئەوان مانای سەربەخۆبوون و بنیاتنانەوەیە. واتا دروستکردنی دەوڵەتێکی بەهێز لەسەر پاشماوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. واتا دەرکردنی دەستدرێژکەران لە ئەنادۆڵ و گەڕانەوەی ئازادی و سەربەخۆیی بۆ تورکەکان. هەتا تورکە شۆڕشگێڕو مارکسییەکانیش هەر بەو مانایە لە لۆزان دەگەن. لێرەدا بایەخی ئەوەمان بۆ بەدیار دەکەوێت کە دەبێ کوردەکان خاوەن ڕای تایبەتی خۆیان بن. هەر بە هەمان پێوەر دەتوانین مەسەلەی قەسابخانەی ئەرمەنەکان بهێنینە گۆڕێ. تورکەکان و ئەرمەنەکان بە شێوەیەکی جیا لە یەکتر بیردەکەنەوە. هەروەها عەرەب و فارسەکان بە ڕێگای جیاواز. دەربارەی جەنگی عێراق–ئێران بیردەکەنەوە.

هەندێ کات ڕەخنە لە بیرۆکەی ناوبراو دەگرن و دەڵێن: (لەوکاتەی مێژوو نووسراوە کورد هیچ بوونێکی نەبووە. نکۆڵی لە بوونی کورد کراوە تا ئیمڕۆش. بەڵام ئێستا هەوڵدانێکی بە پێچەوانە لە گۆڕێدایە..) بێ شك ئەمە هەڵەیە. چونکە کوردەکان نکۆڵی لە بوونی کەسێك ناکەن. بوونی تورکەکان و عەرەبەکان و فارسەکان دەسەلمێنن و هەتا هەوڵی ئەوە دەدەن جێگای مێژوویی ئەوان بگرنەوە. دەیانەوێ ئەوە بڵێن کە نە سەلماندنی 30 ملیۆن کورد لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە کارێکی زانستی ناژمێردرێت لەبەرئەوە تێڕوانینی کوردەکان بۆ خۆیان و مێژوویان کۆمەڵگایان جیاوازی دەبێت لەگەڵ تێڕوانینی تورکەکان و عەرەبەکان و فارسەکان. خۆ چەکدارکردن بەم جۆرە تێڕوانینەو تێگەیشتنە هیچ مەترسیەکی نابێ بۆ سەر کەسێك. کاتێ مرۆڤ لە مێژووی کوردەکان ورد دەبێتەوە دەبینێ چۆن ئادەمیزادی کورد، گەلی کورد: بە درێژایی مێژوو بوونەتە کۆیلەو ئەم کۆیلەتیەش تا ڕۆژی ئەمڕۆ بەردەوامە. ئەم مێژووە مێژووی کۆیلایەتییە بەڵام ئیمڕۆ کوردەکان ئەم کۆیلایەتییە قاودەدەن و پێویستیەتی نەهێشتنی ئەم نەنگییە دەرك پێدەکەن و بەو هەست کردنە هەنگاو دەنێن بەرەو مێژوو و کۆمەڵگا. لێرەدا بە پلەی یەکەم ئازادی بیر دێت. پێویستە هەر مرۆڤێك ئازاد بێت لە دەربڕینی بیروڕای خۆی و ڕەخنەگرتن. بیرکردنەوە لەم بابەتە بەو جۆرە هیچ زیانێکی نابێت بۆ مەسەلەی کوردی. بوونی مەترسی ئازادی بیر لە مەیدان ڕادەکات. زانکۆکانی تورکیاو مامۆستا تورکەکان و ڕاگەیاندنی تورکی و لێکۆڵەرەوە تورکەکان لایەنگری تورکەکان دەگرن. کاتی دەڵێن: چەند شادە ئەو کەسەی کە تورکە، ئا بەم وتەیان بوونی کوردەکان ناسەلمێنن، ئەوان ئازادی بیریش ناپارێزن. بیری بەرهەڵست تووشی لێپرسینەوە دەبێت. هەتا بەرهەڵستی سزادانی بیریش ناکەن و مەترسیش لەم خاڵەدایە.

پێویستە کە شۆڕشگێڕە تورکەکان مێژووی کوردو کۆمەڵگای کوردەواری وەك کوردەکان سەیر بکەن. ئەم پێویستیەش ڕۆژ بە ڕۆژ لە زیادبووندایە.

کاتێ که کۆمۆنیستی تورکی (ئیبراهیم کایباککیا) له دابەشکردنی کوردستان بە پێی ڕێکەوتننامەی لۆزان دەکۆڵێتەوەو ئەم دابەشکردنە بە زوڵم دەزانێت و دەبێژێت: ئەم زۆرلێکردنە کۆن بووە ناتوانین ئەمڕۆ لێی بکۆڵینەوە). بەمە ڕێ لە بەردەم پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و کێشەی چینایەتی دەگرێت.

لەبەرئەوە کۆمۆنیستەکان نابێ لە بەرامبەر ئەم مەسەلەیەو نەهێشتنی ئەم دەستدرێژکارییە بوەستن. ئەمەش کارێکی ئاقڵانە نییە. بزووتنەوەی کۆمۆنیستی تورکی لێپرسراویەتی چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەیی تەنیا لە چوارچێوەی سنووری تورکیا دەگرێتە ئەستۆ. پارتە کۆمۆنیستییەکان لە عێراق و ئێران پێویستە بە پێی باری خۆیان چارەسەر بۆ ئەم مەسەلەیە بدۆزنەوە. تا لەم کاتەدا زوڵم نامێنێت). مختارات- هەڵبژاردەکان. ل: 215-217.

هەڵبەتە کوردەکان بەم شێوەیە بیرناکەنەوە. (باشترین چارەسەر بەپێی تێڕوانینی کوردی چارەسەر نییە. کوردەکان ئەوە دەزانن. نابێ ئەوەمان لەبیر بچێت کە ئیمپرالیزم کوردستانی دابەش و لەت لەت کردووە. بەرژەوەندیو داوای کوردەکان دەبێ لەبەرچاوبگیرێ. کوردستان لەسەر دەستی ئیمپریالیزمی فەڕەنسی و ئینگلیزی و کەمالیستەکان و میرنشینە عەرەبەکان و فارسەکان پارچە پارچە کراوە. کوردەکان بەم دابەشکردنە دەزانن و ڕەتی دەکەنەوە. شۆڕشگێڕە تورکەکان بەم کارە نازانن و تێی ناگەن لەبەرئەوە کارەکە پەسەند دەکەن. ئیبراهیم کایباککیا بە تەنێ بەم جۆرە بیرناکاتەوە بەڵکو زۆری تر هەن کە بە هەمان شێوە یا زیاد یا کەمتر بیردەکەنەوە بۆ نموونە: مەهری بللی، ماهر حایان، محمد علی ئەیبار، دنیز گزمیش، حیکمەت میفلجملی، دوغان اقجی اوغلوو بهیج بوارن. کارلێکردنی کەمالیەت لەسەر چەپی تورکی زۆر ڕوون و ئاشکرایەو پێویست بە گفتوگۆ کردن ناکات. ڕزگاربوون لەم کارلێکردنەش ئاسان نییە. بۆ نموونە کاتێ ئیبراهیم کایباککیا ڕەخنە لە مهری بللی دەگرێ دەربارەی مەسەلەی نەتەوەیی و بە کەمالیستی ناودەبات، بۆ خۆشی لەم کارلێکردنە بەدەر نییەو سەربەخۆ بیر ناکاتەوە. کەواتە پێویستە شۆڕشگێڕە کوردەکان بۆ هەر مەسەلەیەك کوردانە بیر بکەنەوەو ڕێگاو شێوازی خۆیان بە خۆیان هەڵبژێرن و توانای خۆیان بەرەو پێشەوە بەن.. دەتوانین ئەوەش بڵێین کە بیروڕای شۆڕشگڕە تورکەکان بۆ مەسەلەکان نازانستانەیە. لە هەمان کاتدا بیروڕای شۆڕشگێڕە کوردەکان زۆر زانستیانەیە. چونکە هەروەك وتمان ئەو کەسەی کە پێویستی بە زانست هەیە هەر خۆیەتی کەدروستی ئەکات و دەیهێنێتە مەیدانەوەو پێویستی کوردەکان بۆ زانین گەلێکە. کوردەکان زۆرتر زەرەرندن لەوەی کە نووسراوەو ڕوویداوە. شۆڕشگێڕە تورکەکان بە ئاسانی لە کەمالیەت ڕزگاریان نابێت. ئەو نوسراوانەی کە دەربارەی مێژوو و باری ئێستا دەردەچن ناڕەحەتی شۆڕشگێڕە تورکەکان ڕادەگەیەنن. لەبەرئەوە ساویلکەییە کە چاوەڕوانی تورکەکان بکرێت تا سەرلەنوێ مێژوو بنووسنەوە. ڕەخنەگرتنی سەرانی شۆڕشگێڕانی تورکیا لە کەمالیزم و قەبوڵکردنی چوارچێوەی گشتی کەمالیزم ئەم شتەی سەرەوە بەدیاردەخات، نەبوونی توانای چاوەڕوانی.

پێویستە کوردەکان لە هەندێ مەسەلە بنۆڕن و ڕیسوای بکەن. بۆ نموونە بۆنەی 23ی نیسانی میهرەجانی منالان و 29ی تشرینی یەکەمی دامەزراندنی کۆمارو 30ی ئەیلولی ڕۆژی سەرکەوتن بەسەر یۆنان و 19ی ئایاری جەژنی وەرزش و لاوان و بۆنەی تر کە بە بۆنە کوردییەکان ناژمێردرێن. بەهۆی یاساو فرمانەکان کوردەکان ناچاردەکەن کە ئاهەنگ بەم بۆنانەوە بگێڕن. کوردەکان ئەم ساڵ هەستیان بەم کارە کردووە هەوڵ دەدەن بەشداری بۆنە نەتەوەییەکانی ڕەسمی دەوڵەت نەبن. ئەمانە بۆ کوردەکان بۆنە نین. ئەوانە بۆنەی مێژوویین کە کوردەکانیان کردە کۆیلە. هەر بە هۆی ئەمانەوە کوردستان کرا بە موستەعمەرەی نێودەوڵەتان. جەژنی نەتەوەیی کوردی دەکەوێتە 21ی ئازار. کوردەکان سەرەڕای هەموو شێوەیەکی زۆرلێکردن و سەرکوتکردن و دامرکاندنەوە ئاهەنگ بەم بۆنەیەوە دەگێڕن.

لێرەدا خاسیەتێکی تریش لە کوردستان دەبینرێ. وەك ڕزگارکردنی ماردین، ڕزگارکردنی هەکاری لەژێر دەستی داگیرکەران، ڕزگارکردنی بەدلیس و وان لە دەست درێژکەران. ئەمە گەمە بەخۆ کردنە. گەمە بە خۆکردنی مێژووە. لەم ڕۆژانەی ئێستادا کوردستان لە بن دەستی دوژمنان ڕزگار نەکراوە. بە پێچەوانەوە کوردستان کەوتە ژێر دەستی دوژمنێکی نوێ و ئەویش دوژمنی تورکییە. بێجگە لەمانە دەژمنایەتی و داگیرکردنی نوێ زۆر لە جاران دڕندانەترو خوێناوی ترە. مرۆڤ لە هیچ شوێنێك ئەم دڕندانەیەتی و کۆنەپەرستییەی بەرچاو ناکەوێت. چونکە کوردستان و گەلی کوردیان داگیرکردو شوێنەواری ماددی و مەعنەوییان

نەهێشت. داگیرکردنێك کە ناویشیان لەسەر ڕووی جیهان سڕییەوە. داگیرکردن و دەستبەسەراگرتن و ئیمپریالیزم شان لە شانی یەکدان لە کوردستان. کوردستان لە ڕووی سەربازیو ڕامیارییەوە زەوت کراو ئێستاش نۆرەی ئیمپرالیزمی ئابوورییە، دەشڵێن: (لەژێر دەستی دوژمنان ڕزگارمان کرد)..

لە ڕاستیدا ئەگەر کوردستان لەژێر دەستی داگیرکەرێکی تردا بایە بۆ نموونە وەك ئیمپریالیزمی ئینگلیزی ئەوا لە مێژەوە ڕزگاری بوو بوو. هیچ هێزێکی ئیمپریالیزمی تر بەو تێکدانە هەڵنەدەستا کە دامودەزگای تورکی ئەنجامی داوە. چونکە ئیمپریالیزمی تورکی هێرشی کردۆتە سەر هەموو نرخ و بنەمایەکی مرۆڤی کورد. کەرامەت و ئابڕۆی کوردیان خستە ژێر پێی خۆیان. مرۆڤی کوردیان ڕووخاند. هیچ هێزێکی ئیمپریالیزمی لە چ شوێنێکی تری جیهان وەکوئەوانیان نەکردووە. لەگەڵ ئەوەشدا دەوڵەت سیاسەتی ئیمپرالیزمیانەی خۆی دەشارێتەوە لەژێر پەردەی ئاهەنگ گێڕان بە بۆنەو جەژنەکانی بەناو (سەربەخۆ بوون). هەرچەند زیاتر مێشکی کوردان بکرێتەوەو بنج و بناوانی ئەو مەسەلانە بزانن ئەوا پیسێتی ئیمپریالیزمی تورکی لە هەموو ڕوویەکەوە دەردەکەوێت.

داگیرکەران دەڵێن (جوداخوازەکان)، (ناپاکانی نیشتمان) ئای چەند تێگەیشتنێکی هەڵەیە. سەپاندنی وشە یا وەسفی جوداخوازی بەسەر کوردەکان هەڵەیەکی گەورەیە. چونکە کوردەکان نیشتمانی تورکەکان (تورکیا) پارچە پارچە ناکەن، بەڵکو بەرگری و پارێزگاری لە نیشتمانی خۆیان کوردستان دەکەن. ئەوان داوای ڕزگارکردنی خاکەکەیان دەکەن کە لەت لەت کراوەو بۆتە کۆلۆنی نێودەوڵەتان. لێرەدا ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە داگیرکەران جوداخوازی ڕاستەقینەن، یارمەتی یەکتریان داو کوردستانیان دابەشکرد. ئیمپریالیزمی تورکی کوردەکان بە جوداخوازی تاوانبار دەکات و بە خۆشی بە نهێنی هاوکاری لەگەڵ ئیمپریالیزم دەکات و دەیەوێت ڕاستی مێژوویی بشارێتەوە لەبەرچاوان. ئیتر دەوڵەت ناتوانێت سیاسەتی دوو ڕووانەی خۆ لە مەولا بەردەوام بکات.

پێویستە هەر لەم گۆشەنیگایەوە مەسەلەی (ناپاکی نیشتمان) هەڵسەنگێنین. کوردەکان بەرگری لە نیشتمانی خۆیان دەکەن و هەوڵی ڕزگارکردنیشی دەدەن لە بن دەستی ئیمپریالیزم، لەبەرئەوە ئەوان نیشتمانپەروەرن. هەڵبەتە لە کوردستان خۆفرۆشان و ناپاکان هەن و ئەوانیش ئەوانەن کە هاوکاری لەگەڵ ئیمپریالیزمی تورکی دەکەن لە دژی وڵات و گەلی خۆیان. دەزگای ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەو زانکۆکان و پارتە سیاسییەکان و ئیمپریالیزمی تورکی هەموو کارو کردەوەیەك ئەنجام دەدەن لە پێناوی شێواندنی ناوەڕۆکی ئەم چەمکانە، بەڵام سپی لە ڕەش جیادەبێتەوەو کێشەکەش ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر ڕوون دەبێتەوە. هێزە دەستدرێژکەرەکان، وە پاشان هێزە نیشتمانییەکان کە بەرەنگاری دوژمن دەبنەوە خاوەن تێڕوانینی تایبەتی و جیاوازن دەربارەی ناپاکی و فرۆشتنی نیشتمان.

ج-لێرەدا مەسەلەیەکی تر لە گۆڕێدایە کە پەیوەندیدارە بە جەوهەری کێشەی کوردی و پێویستە هەڵوەستەیەکی بۆ بکەین. کێشەی کوردی کێشەیەکی نێودەوڵەتانە. ئەمەش بەری ئەو بارەی ئێستای کوردستانە بەهۆی دابەشکردن و پارچە پارچە کردن. لە لایەکی تریشەوە چونکە وڵاتانی وەکو وڵاتە یەکگرتووەکان و یەکێتی سۆڤیەت و بەریتانیاو فەرەنساو ئەڵمانیا گفتوگۆو لێکۆڵینەوە لەسەر کێشەی کوردی دەکەن. ئەو کۆبوونەوانەو پێکگەیشتنانەی کە تا ئێستا ئەنجام دراون دوو قۆڵی و نهێنی بوونە: لە نێوان تورکیاو عێراق- تورکیاو ئێران- تورکیاو سوریا. لە نێوان ئێران و عێراقیشدا پێکگەیشتنی دوو قۆڵی و نهێنی ئەنجامدراوە. زۆر ڕوونە کە نوێنەرایەتی کوردەکان لەو بە یەکگەیشتنە دووقۆڵی و نهێنییانەدا نەبووە. بێجگە لە نەبوونی نوێنەری کوردەکان، لەم چاوپێکەوتنە دووقۆڵییانەدا نەخشەی زۆر پیلان و یاری تازە دژی کوردەکان ئەنجام ئەدرێت. لەبەرئەوە نێونەتەوەیی کردنی کێشەی کوردی و باسکردنی لە دامودەزگا دەوڵەتییەکان کارێکی بایەخدارە. ئەمە مەسەلەی کوردی لە ڕووی ئایدۆلۆژی و ڕامیاری پێشدەخات و پەرەی پێدەدات. پێویستە کوردەکان نوێنەریان هەبێت لەم دەزگایانەو ڕای خۆیان لەوێ دەرببڕن. بێگومان ئەم دەزگایانەش دۆستی کوردەکانی هەر تێدا دەبێت.

دەمەوێ جەخت بکەمەوە سەر قسەکەم: کێشەکە لە پەرلەمانی ئەورووپی، ئەنجومەنی ئاسایشی ئەورووپی، ڕێکەوتننامەی هێلسنکی ئەم دواییە، ڕێکخراوی لێبوردنی جیهانی و زۆر دامەزراوی تری نێودەوڵەتان باسدەکرێت. هەندێك کات ئەم کێشەیە لە هەندێ پارلەمانی وڵاتاندا گفتوگۆی لەسەر دەکرێت، کاتێ لێدوان و لێکۆڵینەوەی مەسەلەی کوردی لە کۆنگرێسی ئەمریکی، پەرلەمانی فەرەنسی و پەرلەمانی ئینگلیزی ئەنجام بدرێت، پێشنیار دەربارەی ئەم مەسەلەیە بێتە ئاراوە، ئەم شتە دەبێتە هۆی پرسیارکردنی خەڵك: دەوڵەتان دووبارە پیلان دژی کوردستان ئامادە دەکەن؟ ئایا بۆ تۆژینەوە لەسەر کێشەی کوردی دەکەن و چ گەمەیەکی نوێیان بەدەستەوەیە؟ بە بڕوای من پێویستە پیاو زۆر بە وردبینی لەم کارانە بڕوانێت.

بێگومان ئیمپریالیزم ڕۆڵی خۆی هەیە لەمەڕ کێشەی کوردی. ئەم ڕۆڵە لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم. نێوان ساڵانی 1915–1925 زۆر بە گورجی هاتە مەیدانەوە. دابەشکردن و پارچە پارچە کردنی کوردستان هەر لەم ساڵانەدا ڕوویداو بە یارمەتی و نەخشەکانی ئیمپریالیزمی ئینگلیزی و فەرەنسی و کەمالیستەکان و میرنشین و شێخ نشینە عەرەب و فارسەکان. ئەمەش گەورەترین نمونەیە لە مێژوو لە سیاسەتی ناکۆکی خستنەوەی ئیمپریالیزمی تیادا ئەنجام درابێت. بەرهەمی ئەم سیاسەتەش زۆر گران کەوت. ئەم سیاسەتی ناکۆکی نانەوە زۆر زۆر بوون. ئەو سیاستەی کە دوژمنانەکانی دڕندەترو دۆستەکانی گەلی کوردی بەرەو خراپی برد. کاریگەری ئیمپریالیزم لەسەر مەسەلەی کوردستان لەو ماوەیەدا ڕۆڵی خۆی گێڕا. پێویستە تۆژینەوەی مەسەلەی دابەشکردن و پارچە پارچە کردنی کوردستان و بارودۆخی کوردستانی ئەمڕۆ لەسەر بناغەی ڕاستییەکان بە درێژی ئەنجام بدەین. مەسەلەی گفتوگۆکردن لەسەر کێشەی کوردی و پێشنیاری پەرلەمانە دەوڵەتییەکان دژ بە بەرژەوەندی کوردەکان ناوەستێت. ئەم کردارە ئەو دەوڵەتانە بێزار دەکات کە کوردستانیان کردۆتە کۆلۆنی نێو وڵاتان و بە شێوەیەکی هاوبەش تێدەکۆشن تاکو کوردستان لەژێر دەسەڵاتیان بهێڵنەوە. بۆ نموونە دەگوترێ (وڵاتە یەکگرتووەکان، فەرەنساو بەرتیانیاو ئەڵمانیا باسی کێشەی کوردی دەکەن و هەوڵی خۆپاراستن و بەدەستهێنانی مەزنترین بەشی کێکی کوردی ئەدەن). ئەو وتانە دەبێتە هۆی بیرکردنەوە بەم شێوەیەی خوارەوە:

کوردەکان لە کێکی خۆیان بێبەش دەکەن و لە نێوان خۆیان دەیبەخشنەوە.. بەڵام هەلوومەرج بە تەواوی جیاوازە. چونکە یەکێکە کە ئێستا لەژێر ڕەحمەتی ئیمپریالیزمی تورکی و عێراقی و ئێرانیدا دەپلیشێتەوە. بۆ نموونە سەددام حسێن لە پارچەیەکی ئەم کێکە چەکی کیمیاوی دروست کردو فڕۆکەو مێك و سۆسلۆفی کڕی و بەم چەکانە هێرشی بردە سەر کوردەکان. تورکیاش پێویستی بەوە نییە کە ڕای کوردەکان بزانێت دەربارەی چۆنیەتی بەکارهێنانی ئاوی دیجلەو فورات. بە کورتی کوردەکان کێکێکی کوردی شك نابەن. بەڵام گەیشتنی مەسەلەی کوردی بۆ دامودەزگا جیهانییەکان و گفتوگۆ کردن و لێکۆڵینەوەی لەوێدا بە قازانجی کوردەکانە. لێرەدا جۆرە ناڕەحەتییەك بەدی دەکرێ دەربارەی گۆڕینی مەسەلەکە بۆ

مەسەلەیەکی کولتوری و گەیاندنی زیان بە خەبات لە پێناوی سەربەخۆیی یا دواخستنی، هەڵبەتەو پێویستیشە کە ئەم مەسەلەیە بە شێوەیەك گفتوگۆی لەسەر بکرێ لە بەردەم دامەزراوە دەوڵەتییەکان کە یەکبگرێتەوە لەگەڵ خەباتی چەکداری لە کوردستان و تێکۆشین لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆیی.

دابەشکردن و پارچە پارچە کردنی کوردستان بارودۆخێکی تایبەتی دروستکردووە هەر لەبەر ئەم بارە تایبەتیەشە کە سەربەخۆیی تەواوی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان و خەتی شۆڕشگێڕی بە زەحمەت ئەنجام ئەدرێت. چونکە سەرانسەری کوردستان لەژێر داری زۆردارو وابەستبووندا دەناڵێنێت. کوردستان بە دوژمن و هێزەکانییەوە چواردەورە دراوە. هەرچ کاتێك ئەو ڕێکخراوانەی، کە شەڕی ڕزگاری کوردستان دەکەن، میکانیزمی دابەشکردن و لەت لەتکردنیان دەرك پێکردو هەرچ کاتێك هەست و نەستی کۆمەڵایەتی و مێژووییان گەشەی کرد، ئەوکاتە زۆرتر توانایان دەبێت بۆ دروستکردنی خەت و ڕێبازێکی سەربەخۆ. بەرژەوەندی بناغەی هەر شتێکە لە پەیوەندی نێو دەوڵەتاندا. بەرژەوەندی فرمانێکی ناوەندییە لە پەیوەندییەکاندا. هیچ ڕێکخراوێك یا دەوڵەتێك نییە کە یارمەتی پێشکەش بەهێزەکانی بزووتنەوە ئازادیخوازانەکان بکات لە پێناوی دادپەروەری و بیروباوەڕدا، بەڵکو بە دڵنیاییەوە بیر لە بەرژەوەندی خۆشی دەکاتەوە. بێگومان ئەوان چاوەڕوانی کاردانەوەیەکن کاتێ کە هاریکاری و پشتگیری بزووتنەوەیەکی ڕزگاریخوازی دەکەن. پێویستە لەسەر بزووتنەوە ئازادیخوازەکان خەبات بکەن لە پێناوی دادپەروەری و بیروباوەڕدا، بەڵکو بە دڵنیاییەوە بیر لە بەرژەوەندی خۆشی دەکاتەوە. بێگومان ئەوان چاوەڕوانی کاردانەوەیەکن کاتێ کە هاریکاری و پشتگیری بزووتنەوەیەکی ڕزگاریخوازی دەکەن. پێویستە لەسەر بزووتنەوە ئازادیخوازی و شۆڕشگێڕییەکان کە بە وردی حیسابی ئەم پەیوەندییانە بکەن. پەیوەندییەکان بە حیساب کردنە. دەتوانرێت پەیوەندی سازبکرێت و ببەسترێت ئەگەر جۆرە هاوکێشییەك لە ئارادا بێت. لە توانادا نییە کە بەڕێوەبەرایەتی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوایەتی کوردستان لە ناوەندە ئەوروپییەکانەوە بەڕێوە ببردرێت. هەڵبەتە مانەوە لە ناوەندە ئەوروپییەکان و کردنەوەی نووسینگە لەوێ بەکاری گرنگ دەژمێردرێن بەڵام بە مەرجی بوونی بنکەکانیان لەنێو خودی کورستاندا. ئا لەم کاتەدا بەری خەبات وەدی دێت. لە هەمووی گرنگتر ئامادەبوونە بە چاکترین پلەو بە پێی توانا. هەروەك لە سەرەتاوە وتمان مەسەلەی پەیوەندییەکان بە حساب کردنە. پەیوەندییەکان مەترسییەك ناهێننە ئاراوە ئەگەر جۆرە کێش و پێوان و هاوکێشەییەك هەبێت.

د-چالاکی زانستی جیاوازە لەگەڵ چالاکی ڕامیاری. بە بێ دانوستاندن چالاکی سیاسی ئەنجام نادرێت. هەندێك جار دوژمن چۆك دەداو هەندێك جاریش تۆ بۆ دوژمن. سیاسەت بەم شێوەیە گەشە دەکات لە زانستدا چۆکدادان نییە. پێویستە چەمکەکان (سەبك) لە شوێنی ڕاستی خۆیاندا دابنرێن. پەیوەندی نێوان دیاردەکان بە شێوەیەکی ساغ بنیات دەنرێن. نابێ دیاردەکان نەبینرێن یا چاوپۆشییان لێبکرێ. پێویستە لەسەر ئەوانەی کە بە لێکۆڵینەوەو لێتۆژینەوە ڕادەبن بە تەواوی سەربەخۆو ئازادبن لە ڕووی ئەقڵی و بیرکردنەوەیان. نابێ هیچ چۆك دادانێك ئەنجامبدرێت لەم بوارەدا. لەبەرئەوە پێویستە جیاوازی بەدیار بخرێ لە نێوان ئەو کەسانەو دەزگایانەی کە بە چالاکی زانستی ڕادەبن و ئەو کەسانەو دەزگایانەی کە بە چالاکی ڕامیاری ڕادەبن. هەروەها پێویستە لەسەر ئەو کەسانەو دەزگایانەی کە بە چالاکی ڕامیاری ڕادەبن خۆ دوورەپەرێز بگرن لە سەرکردایەتی ئەو کەسانەو دەزگایانەی کە بە چالاکی زانستی ڕادەبن. ئەو کەسانەی کە بە چالاکی زانستی هەڵدەستن پێویستە سەربەخۆیەتی خۆیان بپارێزن لە بەردەم دامەزراوە سیاسییەکاندا. ئەم هەڵوێستە بۆ کوردەکان زۆر پێویستە.

هـ-پێویستە هەڵوەستەیەك لەسەر چەمکی (نەتەوە)ی کوردیش بکەین. نەتەوەی کورد جیاوازە لەگەڵ نەتەوەی تورك و عەرەب و فارس. ئەم جیاوازییەش زۆر گەورەیەو بە ڕادەیەك ناتوانرێ یەکێتی لە نێوانیاندا سازبکرێت. نەتەوە لە ئەورووپاو جیهانی ڕۆژئاوادا بووەتە (تەیار)ێکی ناهاوچەرخ. لە هەمان کاتدا نەتەوە هێشتا زۆر بەهێزە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئاسیاو ئەفریقاو شوێنە لە یەکچووەکانی تریش. هەر بۆ نموونە تا ئێستاش هەستی نەتەوەیی و بزووتنەوە نەتەوەییەکان گەلێ بە هێزن لای عەرەب و تورك و فارسەکان. ناوەڕۆکی ئەم بزووتنەوانەو ئایدیۆلۆژیانە جیاوازییەکی مەزنیان هەیە لەگەڵ ناوەڕۆکی نەتەوەی کورد.

کوردەکان بۆیان نییە هەستی نەتەوەیی خۆیان دەربڕن. کوردەکان لەژێر پاڵەپەستۆو زۆرلێکردندا دەناڵێنن. ناوەڕۆکی بزووتنەوەی کوردی بە تەواوی دیموکراتییە، چونکە بەرگری لە خۆی دەکات دژی ئیمپریالیزم و زۆلێکردنی تورکی و عەرەبی و فارسی. دیموکراتی و شۆڕشگێڕی بەم بەرەنگاربوونەوەیە بەستراونەتەوە. لەبەر ئەم هۆیە بەرگری کردن لە هەستی نەتەوەیی و خاسیەت و نرخە نەتەوەییەکان بە یەکێ لە مەرجە بناغەییەکانی دیموکراتی و شۆڕشگێڕی دادەنرێت بۆ کوردەکان. نەتەوەی کورد لە جەوهەرو ڕێبازدا دەستدرێژکاری تێدا نابینرێت. بەڵکو نەتەوەپەرستەکانی تورك و عەرەب و فارس دەستدرێژکارن. سروشتی بزووتنەوە نەتەوەییەکانی تورکی و عەرەبی و فارسی ناواخنەکەی ئیمپریالیزمانەیە. بە تەواوی و بە پێچەوانەوە نەتەوەی کورد هەوڵدەدات بۆ ڕزگاربوون لە ئیمپریالیزم و ئامانجی یەکسانی بوونە لەگەڵ تورکەکان و عەرەبەکان و فارسەکان وە هەوڵدەدان بۆ ڕزگارکردنی کوردەکان لە هێرشە دڕندەکان.

لێرەدا ڕایەکی هەڵە هەیە لای شۆڕگێڕە کوردەکان. کاتێ مرۆڤ باسی نەتەوەی کوردو هەستی نەتەوەیی دەکات، ئەوان وا تێدەگەن کە دەرەبەگ و هۆزەکان و شێخ و ئاغاو موڵکدارەکان دەگرێتەوە. وا تێدەگەن کە نەتەوەو خاسیەتەکانی نەتەوەیی تایبەتە بە وان. ئەمە هەڵەیەکی گەورەیە. نەتەوەی میللەتێکی ژێردەستەی زۆرلێکراو نابێتە بەرهەڵستی بەرژەوەندییەکانی چینە زەحمەتکێشەکان. ئەم نەتەوەیە لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی چینە زەحمەتکێشەکان یەکدەگرێتەوە. چونکە تا ئێستا دەرەبەگ بگۆڕێ بۆ چینێکی بۆرژوازی لە کوردستان. پێش ئەوەی کە دەرەبەگ نەگۆڕاوە بۆ چینێکی بۆرژوازی دەوڵەت کردی بە نۆکەر. لەبەرئەوە دەرەبەگ وەك چینێك پلەو پایەیەکی وەهای نییە تا بە نەتەوە بنازێ. تێگەیشتنی هەڵەی نەتەوەو هەستی نەتەوەیی لای شۆڕشگێڕە کوردەکان لەژێر کارتێکردنی چەپی تورکی لەدایك بووە. چەپی تورکی هەمیشە بزووتنەوە کوردییەکانی بە بزووتنەوەی نەتەوەیی ناو دەبردو بە نەتەوەیشی تاوانبار دەکرد. ئەم ڕەخنەگرتنەش لە بناغەوە بە گوێرەی ئایدیۆلۆژی ڕەسمی هاتۆتە کایەوە. بۆ نموونە شۆڕشی شێخ سەعید (1925) وەك بزووتنەوەی نەتەوەیی ڕەخنەی لێ نەگیرا بەڵکو وەك بزووتنەوەیەکی ئایینی. ئامانجی ئەم ڕەخنە گرتنەش نەهێشتن و لاوازکردنی هەستی نەتەوەیی کوردی بوو. چونکە کەمالیزم دژی هەموو شێوەکانی بزووتنەوە کوردییەکانە. چەپی تورکی لە شەستەکان و حەفتاکاندا بزووتنەوە کوردییەکانی بە نەتەوەیی لە قەڵەم دەداو بە شۆڕگێڕی نێونەتەوەیی نەدەژمارد. لە بنچینەدا ئەوانەی کە دروشمی نەتەوەیی بەرزدەکەنەوە چەپە تورکەکان خۆیانن. با ساڵەکانی شەستەکان و حەفتاکان بێنینەوە یادو ئەو دروشمانەی کە زۆر شۆڕشگێڕی باو بوو لە خۆپیشاندانەکان بریتی بوو لە دروشمی (تورکیای سەربەخۆ). ئەوان بیریان چۆتەوە کە چۆن (تورکیای سەربەخۆ) دامەزرا. ئیمپریالیزمی بەریتانی و فەرەنسی و کەمالیزم و میرنشین و شێخ نشینە عەرەب و فارسەکان لەگەڵ یەکدا کوردستانیان دابەش و پارچە پارچە کردو ئا لەم کاتەدا بەشێکی گەورەی کوردستان کەوتە نێو سنووری

دەوڵەتی تورکیای تازە. کەواتە تورکیا چۆن دەتوانێت سەربەخۆ بێت لەسەر بناغەی سیاسەتی ناکۆکی نانەوەی ئیمپریالیزم. چەپە تورکەکان هەرکات بانگەشەی ئەم دروشمەیان کردووە. لە کاتێکدا هەموو داوا کوردییەکانیان بە نەتەوەیی تاوانبار کردووە. بە ڕاستی ئەمە مەخسەرەیە. ئەم کارە لە شەستەکان و حەفتاکان نەدۆزرایەوە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ پێش نەکەوتنی هەستی کۆمەڵایەتی و مێژوویی کوردەکان لەوکاتەدا. (وەڵامی ئەوانیان نەداوە بەوەی کە هاوکاریان کرد لەگەڵ ئیمپرالیزم بە مەبەستی دابەشکردن و پارچە پارچە کردنی کوردستان). کەمالیزم هەتا ڕادەیەکی زۆر کاری کردە سەر چەپی تورکی.

لە لایەکی ترەوە چەپی تورکی هەر لەو ساڵانەدا بەرگری لە مافەکانی گەلی ڤێتنامی و فەلەستینی و نیکاراگوایی و ئەنگۆلی دەکرد لە مەسەلەی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆ بۆ خۆیان. بەڵام هەڵوێستیان بەرامبەر بە کوردەکان بە شێوەیەکی تر بوو نە تەنیا بەرگرییان لە مافی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆ نەدەکرد، بەڵکو هەتا قسەکردن بە زمانی کوردیشیان بە هەڵەیەکی گەورە دەزانی. هەتا شۆڕشگێڕە کوردەکانیش بۆ ئەوەی نەبنە ئامانجی بیانووەکانی چەپی تورکی وەك ئەوان پارێزگاریان لە زمانی کوردی و ئەدەبی کوردی و کاروبارەکانی گرێدراو بەم مەسەلەیە نەدەکرد. لە هەمان کاتدا خۆیان بە مارکسی و لینینی و نێونەتەوەیی دەژمارد.

لە ڕۆژی ئەمڕۆدا هەتا مافی خوێندنی قورئان و لە دایکبوونی پێغەمبەر (مەولود) بووەتە کارێکی شۆڕشگێڕی. دەوڵەتی کۆڵۆنیالیست و شۆڤێنی بەرهەڵستی و هێرشی هەر شتێکی کوردی دەکات. دەیەوێت هەر شتێك کە پەیوەندی هەیە بە کوردەکان لە ڕەگ و ڕیشەوە دەریکێشێت. هەموو شێوازێك دەگرێتەبەرو یاسا دێنێتە ئاراوە لە پێناوی لە بەین بردنی زمان و کەلەپوری میللی و مۆسیقای کوردی. نەدانی بایەخی پێویست بەم مەسەلانەی سەرەوە کە باسکران و جەخت نەکردن لە سەریان و هێنانەوەی بەهانەی (ئێمە شۆڕشگێڕو نێونەتەوەیین) تەنیا دەبێتە خزمەتکردنی ئیمپریالیزمی تورکی و بەس. بەرهەڵستی و ڕووبەڕووبوونەوەی ڕەگەزپەرستی و ئیمپریالیزمی تورکی دەگەیەنێت.

تێگەیشتنی کوردەکان بۆ نەتەوە پێویستە جیاوازی هەبێت لەگەڵ تێگەیشتنی تورکەکان و عەرەبەکان و فارسەکان بۆ هەمان مەسەلە. نەتەوەی عەرەبی و فارسی و تورکی دەست درێژکەرو ناحەزانەو تۆوی ئیمپریالیزمیان پێوە دیارە. نەتەوەی کوردی پارێزگاری میللەتی کورد دەکات لە پێناوی بەدەستهێنانی هەر هەمان ئەو مافانەی کە تورکەکان و عەرەبەکان و فارسەکان هەیانەو پاراستنی گەلی کورد لە بەرامبەر هێرشەکانی نەتەوەی دوژمن و ئیمپریالیزم و ڕەگەزپەرستی. نەتەوەی کوردی ناوەڕۆکێکی دیموکراتیانەی هەیە چونکە بەرەنگاری ئیمپریالیزم و داگیرکەری ڕەگەزپەرست دەبێتەوە.

کاتێ کە لە گۆڕانکارییە نوێکانی ئەوروپاو بازاڕی هاوبەشی ئەوروپا بڕوانین دەبینین کە نەتەوەو بزووتنەوە نەتەوەییەکان نا هاوچەرخن. ئەوروپا بەرەو یەکێتی هەنگاو دەنێت و ئەمەش کارێکی سروشتییە، ئەم کردارە شێوەیەکی تری هەیە لە کوردستان. لە کوردستان زۆر لێکردن و سەرکوتکردنەوەیەکی گەورە لە ئارادایە. پێویستە لەسەر کوردەکان چەمکی نەتەوە سەرلەنوێ هەڵبسەنگێنن. نابێ پێوانەی چەپی تورکی بۆ نەتەوە وەك پێوەر پەسند بکرێت. پێویستە تێگەیشتن و دەرك پێکردنی کوردەکان سەربەخۆو تایبەت بە خۆیان بێت. ئەوەی کە کوردەکان پێویستیان پێیەتی بیرو هەڵوێستی مارکسیزم لینینزم نییە بەڵکو هەستی نەتەوەییە. نموونەیەك لەسەر لاوازی هەستی نەتەوەیی دەخەمە بەرچاو. یەکێ لە هاوڕێیان بۆی گێڕامەوە: زانایەکی ئەرکیۆلۆژی چووە ئەفریقا. وێنەو نەخشەی کێشراوو هەڵکەنراوی سەر دارەکان سەرنجی ئەوی ڕاکێشا. کاتێ ئەم زانایە ویستی دەست بگرێ بە سەریاندا تووشی بەرهەڵستییەکی سەختی دانیشتوانی ناوخۆی ئەم شوێنە بوو: (دەست لە هیچ بەردێك و چڵ و لقی دارێك مەدە. ئەوانە موڵکی ئێمەن و میراتی باب و باپیرانمانە.) پاشان بە دارو بەردو تیرو کەوان هێرشیان کردە سەر زانای ناوبراو. دوای ماوەیەك هەر هەمان زانای فەرەنسی چەند لێکۆڵینەوەیەکی ئەنجامدا لە ناوچەکانی دەروبەری ڕووباری دیجلەو فورات، لەوێ دانیشتووە کوردەکان یارمەتی زۆریان دا. هەتا بەردی بەنرخ و فەخفوری وێنە لەسەر کێشراویان لە بەردەم دانا: (ئەم شتانەش لەگەڵ خۆت ببە)و بەبێ پارە. کاتی زانای فەرەنسی چەند لێکۆڵینەوەیەکی ئەنجامداو دوای ئەوە بیری ئەوە دەکاتەوە لە ئەفریقا چی بەسەر هاتووە دەڵێت: (هەستی نەتەوەیی و خۆبەستنەوە بە نیشتمان لای کوردەکان لاوازە. هەموو شتێك کە شکیان پێدەبرد دایان بە من. نەترسان و نەشیانزانی کە ئەم شتانە لە نیشتمانیان بزر دەبێت. نەیانزانی ئەم شتانە بەڵگەنامەن لەسەر مێژوو و ڕابردوویان). کاتێ باس دێتە سەر هەستی نەتەوەیی پێویستە ئەرمەنەکان و جووەکان یاد بکەینەوە. ئەم نەتەوانە گەلێ جار زۆرلێکردنیان دیوە لە مێژوودا. دەرهەقی ئەوان قەسابخانە بەرپاکراوەو لە نیشتمانی خۆیان وەدەرنراون، بەڵام ئەوان قەت قەت ئەم قەسابخانانەیان لەبیر نەچۆتەوە. بەهێزیی هەستی نەتەوەیی ماوەی ئەوەیانی نەداوە کە (نەتەوەیی)یان بزر بێت. لە کاتێکدا دەبینین کوردەکان زۆر بە ئاسانی ئەو زۆرلێکردن و قەسابخانانەی کە دژیان ئەنجامدراوە لەبیردەکەن. لاوازی هەستی نەتەوەیی لەم نموونەیەدا زۆر ئاشکرایە.

ژ- پێویستە بیر لە مەسەلەیەکی تریش بکەینەوە. تا ئێستا شۆڕشگێڕە تورکەکان گفتوگۆ لەسەر مەسەلەیەك دەکەن ئایا کوردستان کۆڵۆنی (موستەعمەرە)یە یان نا؟ گفتوگۆی ئەوە دەکەن ئایا پێویستە لەسەر کوردەکان بە شێوەیەکی سەربەخۆ خۆیان ڕێکبخەن یان نا؟ ئەم گفتوگۆیانە تا ڕۆژی ئەمڕۆش بەردەوامە.. بە ڕاستی جێگای داخە کە مقۆمقۆی ئاوەها لە گۆڕێدایە.. بەڵام بە بڕوای من پێویستە بە شێوەیەکی چاك لەم مەسەلانە بکۆڵینەوە.

ئایا کوردستان موستەعمەرەیە یان نا؟ نە بە تەنێ موستەعمەرەیەو بەس بەڵکو لەوەش زیاترەو تا دەگاتە پلەی دەستدرێژی کردنی سەر ئابڕوو ناموس. وشەی شەرەف وشەیەکی زانستی نییە بەڵکو ڕەوشتییە. باسکردنی ئازاری کۆمەڵگای کوردەواریی بە شێوەو چەمکی زانستی لە توانادا نیە. وشە زانستییەکان بەشی باسکردن ناکەن. لەم ساڵانەی دوایی‌دا زۆر وشە هاتۆتە ئاراوە کە باسی ڕاستی یا وەسفی دەکەن. بۆ نموونە وشەی (کەوتن) وشەیەکی لەم جۆرەیە کە هەڵبەتە کوردستان کۆڵۆنی تورکییە.

دەڵێن: (تورکیا بە خۆی نیو کۆڵۆنی ئیمپریالیزمە. دەوڵەتێکی نێوەداگیرکراو چۆن دەتوانێ ببێتە خاوەنی کۆڵۆنی و داگیرکەر). دیارە تورکیا تەنیا ئەوەی کەمە کە ببێتە داگیرکەر. سوپاو هێزی پۆلیس و بنکەی پۆلیس و دادگاو سازمانی ئاسایش زۆر دەزگای سەرکوتکەری تر لە تورکیا هەن. میکانیزمی بەڕێوەبردن و مووچەخۆران و کارمەندان هەن. ڕۆژنامەو گۆڤارو ڕادیۆو تەلەفزیۆن و گشت هۆیەکانی ڕاگەیاندن هەن. ئایا سەرکردایەتی دەوڵەتی بۆرژوازی ئەزموون و زانیاری لەبەردەستدا نییە لە بوارەکانی بازرگانی و پیشەسازی بە مەبەستی گۆڕینی کوردستان بۆ موستەعمەرە؟ ئایا سەرمایەی گردەوەبووی پێویستە؟.

ژمارەی لەشکری تورکی لە هەشت سەد هەزار سەرباز تێپەڕ دەکات و شوێنی دووەم دەگرێتەوە لە ناتۆ دوای سوپای ئەمریکی. پۆلیس و جەندرمەو هێزی تایبەتی و سازمانی ئاسایش و بەکرێگیراوو سیخوڕەکانیان زۆرو زەبەندن. بنکەکانی هێزی تایبەتی و زۆری تر. دەوڵەت خاوەنی نزیکەی هەزار زیندان و گرتووخانەیە. خاوەنی هێزی ئاسایشە. کاتێ کە ئەم بنکەو

بارەگایانە دروست دەکەن داوای مۆڵەت لە ئەمریکا ناکەن. دەوڵەتی تورکیا ئەم دامودەزگایانە دروستدەکات و سەرکردایەتیان دەکات. نابێت بەراوردی دەوڵەتی تورکی لەگەڵ دەوڵەتانی ئەفریقاو دەوڵەتانی ئەمریکای ناوەڕاست و ئەمریکای باشوور بکەین کە تەمەنیان ناگاتە زیاتر لە بیست سی ساڵێك یا پەنجا شەست ساڵێك یا هەتا سەد ساڵێك. دەوڵەتی تورکی بەردەوامی ئیمپراتۆری عوسمانییە. تەمەنی بە تەنێ لە ئەنادۆڵ و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەگاتە زیاتر لە هەزار ساڵ. دەزانین میکافیلی چی لە کتێبەکەی خۆی (میر) نووسیوە. لە پێش ئەویش وەزیری سەلجوقییەکان (نیزامولمەلیك) لە سەدەی یازدەهەم شتێکی وەك ئەوی (میکافیلی) نووسیوە لە کتێبەکەی خۆی (سیاسەتنامە).

بۆ ئەوەی کە تورکیا ببێتە دەوڵەتێکی ئیمپریالیزمی پێویستی بە مۆڵەت و خواستن و زانیاری لە ئەمریکایی و ئینگلیزەکان نییە.. زیندانەکانی تورکیا پڕن لە زیندانییە سیاسییەکان. لەبەرئەوە ئەو پێویستی بە زانیاری ئەمریکایی و ئینگلیز نییە. لەم بارەیەوە تورکیا خاوەنی ئەزموون و شارەزاییەکی دورو درێژە.

مەنتیقی (داگیرکردنی کۆلۆنی و داگیرکردنی نیوە کۆلۆنی) بۆش و بێ مانایە. بە کورتی باسی ئەوەمان کرد کە تورکیا نیوە موستەعمەرەشی هەیە. سوپاو هێزی پۆلیس و دادگاو هۆیەکانی ڕاگەیاندن و زانکۆکان و دەزگاکانی پەروەردەو بەڕێوەبەرایەتی ئەمن و ئاسایش و زۆری تر. ئایا کوردەکان لە بەرامبەر ئەمانە چ شك دەبەن؟ تورکیا هەرچەندە نیوە کۆلۆنییەو خاوەن ئەم هەموانەیە، ئاخۆ دەبێ چ دەربارەی کوردەکان بگوترێ کە هیچ شتێك شك نابەن. نابێ ئەوەشمان لەبیر بچێت کە تورکیا هەتا خاوەن گشت کارگەکان و پیشەسازگەکانە کە لە کوردستاندا هەن.

بێگومان کوردستان کۆلۆنی تورکییە. زۆرلێکردن و بڕینەوەی زۆرو شێوە هەرە دڕندەکانی ئیمپریالیزمی و قەسابخانە گشتییەکان کە لە کوردستان ئەنجام دران لە سەردەمی مستەفا کەمال بوو، لەو ماوەیەدا کە تورکیا لەژێر دەستی ئیمپرالیزم ڕزگاری بوو بوو.

بابەتێکی تر هەیە کە پەیوەندیدارە بە بابەتی ئایا کوردستان کۆلۆنییە، ئەویش بابەتی ڕێکخستنی کوردەکان و بەڕێوەبەرایەتی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی و شۆڕشگێڕی و ئەو مەسەلانەی کە تایبەتن بەم بابەتەوە. بابەتی (کوردستان کۆلۆنییە) چەپە کوردەکان لە چەپە تورکەکان جیادەکاتەوە. زۆربەی زۆری چەپە کوردەکان بیرۆکەی کوردستان کۆلۆنییە پەسند دەکەن. بەڵام بە پێچەوانەوە بەشێکی گەورەی فراوان بوونی جەنگی پارتیزانی و پێشکەوتنی بیروباوەڕی پارتیزانەکانیش بە خۆیان ئەم مەسەلەیە زیاتر میللی بوو و بەرز بووەوە لەنێو جەماوەردا. بەم شێوەیە ژمارەی ئەو کەسانەی کە بوونی ئیمپریالیزم دەسەلمێنن ڕۆژ بە ڕۆژ لە زیادبووندایە. وا بڕوا دەکەم کە بیرۆکەی (موستەعمەرە) چەمکێکی باشە بۆ ڕوونکردنەوەی بنیاتنانی کۆمەڵ و پێشکەوتنی مێژوو. چونکە چەپی تورکی خۆی بێبەش کردبوو لە وەرگرتنی ئەم چەمکەو تێگەیشتنی ڕاستی بۆ پێشکەوتن. بیرۆکەی کوردستان کۆلۆنییە، بەستراوە بە مەسەلەی چۆنیەتی ڕێکخستن. ئەوەی کە بیرۆکەی ئیمپریالیزم پەسند بکات ئەوا بیرۆکەی سەربەخۆیەتی ڕێکخستنیش پەسند دەکات. ئەم شتەش کتومت ئێستا ڕوودەدات. چەپی تورکی بە لاساری و گەرمییەوە هەوڵی ئەوەیداوە کە ڕێکخراوەکانی خۆی بسەپێنێت بەسەر کوردەکانداو شێوەی ئەم پەیوەندییەش بە تەنێ لە کوردستان هەیە. ئەم پەیوەندییە لە نێوان چەپی گەلی سەردەست و چەپی گەلی بندەستدا خۆی دەنوێنێت. مرۆڤ لە شوێنێکی تردا ئەم جۆرە پەیوەندییانەی بەرچاو ناکەوێت.

با لە پەیوەندی نێوان بزووتنەوەی ئازادیخوازی فەلەستین و ئیسرائیل وردببینەوە. هیچ شۆڕشگێڕێکی ئیسرائیلی و کۆمۆنیستی جوولەکە پێشنیاری ڕێکخستنی هاوبەش لەگەڵ فەلەستینییەکان ناکات. فەلەستینیەکانیش داوای ڕێکخستن ناکەن لەنێو چوارچێوەی پارتی کۆمۆنیستی ئیسرائیل، چونکە ڕێکخراوی فەلەستینی سەربەخۆ لەو زەوییانەی کە ئیسرائیل داگیری کردوون لە ئارادایەو لە لایەکی ترەوە ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنێت کە پارتی کۆمۆنیستی ئیسرائیل پارتێکە دەتوانرێ پشتی پێ ببەسترێ و بڕوای پێ بکرێ و چاکترە لەو پارتانەی کە لەو دەچن و لە تورکیا هەن. پارتی کۆمۆنیستی ئیسرائیل پەیوەندی لەگەڵ بزووتنەوە فەلەستینییەکان دروستدەکات و گفتوگۆیان لەگەڵ دەکات هەرچەندە کێشەی ئیسرائیل- فەلەستین لە گۆڕێدایە. ئەم پەیوەندییانەش بە ئاشکراو بە ئامادەبوونی هەموو هۆیەکانی ڕاگەیاندن ئەنجامدەدرێت، فەلەستینییەکان مافی ڕێکخراوەی سەربەخۆیان هەیە. ڕێکخراوەی سەربەخۆ بۆ کوردەکانی کوردستانی باشووروٚ ڕۆژهەڵات گیروگرفت بۆ چەپی تورکی دروستناکەن، لەگەڵ ئەوەشدا پرسیان پێدەکەن و پاڵەپەستۆی ئەوەیان لەسەر دەکەن کە ڕێکخراوی هاوبەش پێکبێنن و دەڵێن (نێونەتەوەیی و شۆڕشگێڕی پێویستیان بەم کارە هەیە). چەپی تورکی لە ساڵەکانی 1969–1970 ئەرکی نێونەتەوەیی خۆیان بەرامبەر بە فەلەستینییەکان ئەنجامداو بەشداریان کرد لە خەبات دژی ئیسرائیل و بۆیان هەبوو بە گوێرەی ئارەزووی خۆیان لەوێ بمێننەوە. هەندێك لەوان مەشقیشیان کردو بەشداری جەنگیشیان بە چاکی کرد لەوکاتەدا کەسێك لەوان باسی سەپاندنی پرۆگرام یا مەرج بۆ پێشکەشکردنی یارمەتی بۆ فەلەستینییەکان بە وشەیەك چییە نەکرد. تێڕوانینی چەپی تورکی بەرامبەر بە کوردستان و بەرەنگاربوونەوەی دیموکراتی و شۆڕشگێڕی بە هەمان شێوەو ڕێگای ئەوان بۆ فەلەستینییەکان نەبوو و جیاوازی هەبوو. لە لایەنی ڕێکخراوەییەوە چەپی تورکی هیچ سودێکیان نەبووە بۆ کوردستان. تەنیا ڕێگەپێدانی ئەندامە کوردەکان بۆ ئەوەی لە ڕێکخراوەکانی خۆیان جیاببنەوەو بە تەواوی لەگەڵ ئەوان کاربکەن. ئەمەیان بە باشترین خزمەت دەزانی.

کاتێ لە ئیمپریالیزم و ڕێکخراوەی هاوبەش دەدوێین نابێ ئەوەمان لەیاد بچێت کە کوردستان لە موستەعمەرەشی تێپەڕاندووە. کوردستان وڵاتێکی دابەشکراو و لەتلەتکراوە لە نێوان چەند دەوڵەتێکدا. کوردستان موستەعمەرەی نێودەوڵەتانە. داوای (یەکگرتنی شۆڕشگێڕە کوردەکان لە تورکیا لەگەڵ شۆڕشگێڕانی تورك، وە شۆڕشگێڕە کوردەکان لە ئێران لەگەڵ شۆڕشگێڕانی ئێرانی، وە شۆڕشگێڕە کوردەکان لە عێراق لەگەڵ شۆڕشگێڕانی عێراقی) داوایەکی شۆڕشگێڕانە نییە ئەم پێشنیارانە خزمەتی ئیمپریالیزم و داگیرکەران دەکەن.

بنەڕەت و ناوەڕۆکی مەسەلەی کوردی بەم جۆرەیە: مەسەلەی خاك و میللەتێکی دابەشکراو و پارچەپارچەکراو کە ئیمپریالیزمی ئینگلیزی و فەڕەنسی و بەکرێگیراوە ناوخۆییەکان وەکو کەمالیستەکان و مۆنارکییە عەرەب و فارەسکان ئەم کارەیان دژی دروستکردنی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ ئەنجامداوە. ئا ئەمەیە جەوهەری مەسەلەی کورد. نەخشەی ئەم پیلانە لە ساڵانی شەڕی یەکەمی جیهانی و ساڵانی 1919–1922 لەکاتی شەڕی تورکی- یۆنانی و شەڕی تورکی- ئەرمەنی کێشراوە، لەو کاتانەدا زۆر ڕووداو و کارو فرمانی نوێ هاتنە کایەوە کە هەریەکەیان کاریگەری خۆیان هەبووە. بۆ نموونە: تورکەکان، ئەرمەنەکان، عەرەبەکان، ڕوسیای تەزاری، شۆڕشی بەلشەفی، ئیمپریالیزمی ئینگلیزی و ئیمپریالیزمی ئەڵمانی، خەلافەتی ئیسلامی و خەلافەتی سوڵتان، ئەنوەر پاشا، مستەفا کەمال، کۆمەڵەی (اتحاد و ترقی)، هێزە نەتەوەییەکان. لێکۆڵینەوەو شیکردنەوەی ئەم ڕووداو و چەمکانەو پەیوەندییان بە مەسەلەی کوردەوە کارێکی پێویستە.

تێبینی:

ئەمە بەشێکە لەو چاوپێکەوتنەی کە ڕۆژنامەی سەرخۆبوون لە 1990/11/29 لەگەڵ بێشکچی ئەنجامی داوەو یەکەمجار بە تورکی بڵاوی کردۆتەوەو پاشان کراوەتە عەرەبی و بەڕێز مهاباد کوردی لەگەڵ چاوپێکەوتنێکی دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی کردویەتیە زاری سۆرانی

گفتوگۆیەك لەگەڵ دلاوەر زەنگی سەبارەت بە خەڵاتی عوسمان سەبری بۆ بێشکچی

دوا جار پاش دووساڵ لیژنەی خەڵاتی عوسمان سەبری توانیان خەڵاتی یەکەمیان ببەخشن بە زاناو بیریاری پێشکەوتنخوازی تورکی ئسماعیل بێشکچی. توێژەری کورد دلاوەر زەنگی لە 2000\7\12 لە ئەنقەرەی پایتەختی تورکیا ئەم خەڵاتەی پێشکەش کرد.

- **بۆچی لیژنەکەتان خەڵاتی خۆی بەخشی بە زانای بەناوبانگی تورکی ئیسماعیل بێشکچی؟**

– رۆشنبیری دیموکراتیی و خەباتگێڕی شۆڕشگێڕ ئیسماعیل بێشکچی کە نەوەی گەلی تورکە یەکەمین کەسی بیانی‌یە کە ژیانی خۆی لە پێناوی سەربەستی کوردو کوردستاندا تەرخان کردووەو بەشێکی گەورەی ژیانی خۆی بەخۆڕاگری لەو پێناوەدا لە زیندانەکانی دەسەڵاتی تورکیدا بەسەر بردووە. ئیسماعیل بێشکچی لەبەردەم خراپیی و هەڵەکانی ئایدۆلۆژیای تورکیدا دەستەوسان دانەنیشتووە بەڵکو لە زیندان و دادگاکانیشدا بەقسەی ئازایانەی راستگۆیانە بەرگری کردووە. زیندان و دادگاکانی تورکیا بەوەی کە هەموویان لە هۆیەکانی ئازاردانن نەیانتوانیووە دکتۆر بێشکچی لە ئامانجەکانی دوور بخەنەوە یان کار لە هەست و ویژدانی بکەن بەرامبەر بە گەلی کورد، هەروەها نەیانتوانیووە ئیرادەی بێشکچی لە بەرگریکردن لە ئاشتی و برایەتی گەلی کوردو تورك لاواز بکەن.

بێشکچی زیاتر لە دەیان جار بەهۆی بیرو باوەڕە پێشکەوتوە دیموکراتیەکەیەوە کە داواکردنی سەربەستی و یەکسانی‌یەو بەهۆی توێژینەوە زانستییەکانیەوە لەبارەی کوردو کوردستانەوەو دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردی و کتێبخانەکانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی بەدانراوە زۆرەکانی دەستگیر کراوە.

پرۆفیسۆر بێشکچی بەیەکێك لە هێماکانی ئاشتی و سەربەستی دادەنرێت لە جیهانداو بەرگریکەرێکی سەرسەختی مافەکانی گەلی کودە. ئێمە زۆر بەکەمی دەبینین کەسێتیەکی بیانی ژیانی خۆی وەك و بێشکچی تەرخان بکات بۆ کوردو قوربانی بەنرخ و گرنگ بدات لە پێناوی مەسەلەکەماندا، لەبەر ئەم شتانە هەموویان ئەم لیژنەیە بە شانازییەکی گەورەی زانی کە رێز لەم خەباتگێڕە شۆڕشگێڕە بنێت کە هاوڕێی بەوەفای گەلی کوردەو خەڵاتی پێببەخشێت.

- **ئایا لایەنی هاوبەش لە نێوان کەسێتی و ژیانی عوسمان سەبری و دکتۆر ئیسماعیل بێشکچی‌دا هەیە؟**

– ئەم دوو کەسێتیە گەورەیە کە پێکەوە خۆریان لە ئامێز گرتووەو لەگەڵ شارستانێتەکانی رۆژهەڵات و فەلسەفەکەیدا هۆگربوون. گۆرانی سەربەستیان چڕیوەو، سیمفۆنیای عیشق و گیانیان ژەندوە کە ئەویش هیچ سنوورێك ناناسێت. ئەم دوو پیاوە پێکی مرۆڤایەتیان نۆش کردووەو فرە ڕەنگ بوون، هەمان مەسەلەو هەمان چارەنووسیان هەیە، درێژەی ژیانیان زنجیرەیەکی دوورو درێژە لە قوربانی دان و بەخشیش و کارکردن لە پێناوی دۆزی گەلێکی چەوساوەو بێبەش و دەرکراو لە زەوی و نیشتمانی خۆی، بێگومان دەبێ لایەنی هاوبەش لە نێوان کەسێتیاندا هەبێت.

پرۆفیسۆر بێشکچی لە نێوان ساڵانی 1962 بۆ 1999 زیاتر لە (20) ساڵ لە زینداندا بووەو بڕی (26) ملیار لیرەی تورکی سزا لە دادگا لەسەر دانراوەو دەوڵەتی تورکی (27) دەعوای لای دادگا بەدژی تۆمار کردووەو ئێستا حوکمی (200) ساڵ زیندانیکردنی بەسەردا دراوە.

بێشکچی توێژینەوەی زانستی لەبارەی کوردو کوردستانەوە هەیەو لەم بواردا زیاتر لە (18) کتێبی هەیە، لەگەڵ کتێب لەسەر زمان و ئەسڵی زمانی کوردی– هەروەها هانی کوردەکانی داوە کە بەکوردی بدوێن و بنووسن و مێژووی خۆیان تۆمار بکەن و پارێزگاری دابونەریتی خۆیان بکەن و پەیوەست بن بە فۆلکلۆری خۆیانەوە لە ترسی ئەوەی نەوەکو لەناوبچێت. بێشکچی خەباتگێڕێکی پتەوو ئازاو بوێرو راستگۆیە لە کارو کردەوەیدا، شۆڕشگێڕو پێشکەوتن خوازێکە بڕوای بەخەباتی چەکداری هەیە وەکو رێگایەك بۆ رزگاری گەلی کورد لە چەپۆکی داگیرکەر.

بەڵام خەباتگێڕی شۆڕشگێڕو پێشکەوتنخواز عوسمان سەبری لە ساڵی 1946 تا 1973 هەژدە جار دەستگیر کراوەو زیاتر لە (12) ساڵی لە زینداندا بەسەر بردووەو لەلایەن دەوڵەتی تورکەوە دووجار فەرمانی لە سێدارەدانی بەسەردا دراوەو چەندین جار دوور خراوەتەوە. عوسمان سەبری شاعیرو زمانەوان و سیاسیەك بووە گەواهی چاکەو خەباتگێڕی و سیفاتی مەردانەی وەکو نیشتمانپەروەرێکی راستگۆیانەو ئازایەتی دەگمەنی بۆ دەدرێت لەگەڵ راستگۆییەکی نموونەیی لە کارو کردەوەدا. عوسمان سەبری بەردەوامبوو لە فێرکردنی زمانی کوردی‌دا چەندین نەوەی لە لاوانی کورد بە کوڕو کچەوە فێری ئەم زمانە کردووە کە ماوەیەکی دوورو درێژ جەنگی بەدژ ڕاگەیاندراوە. لە بورای زمان و مێژوو فۆلکلۆرو داب و نەریتی کوردی‌دا نووسراوە، عوسمان

سەبری خەباتگێڕێکی شۆڕشگێڕی پێشکەوتنخواز بوو، بڕوای بەخەباتی چەکداری هەبوو وەك ڕێگای ڕزگار کردنی گەلەکەی لە چەپۆکی داگیرکەر. نەبێشکچی و نە عوسمان سەبری ڕۆژێ لە ڕۆژان هەوڵیان نەداوە سامان و ناوبانگ بەدەست بهێنن هەردووکیان خاسیێتی بەهای خەباتگێڕانی شۆڕشگێڕانی دژی زوڵم و زۆرو دواکەوتوویی و کۆیلایەتی یان هەبووە.

- **بۆچی بێشکچی ئەم خەلاتەی بەتایبەتی وەرگرت، لە کاتێکدا پێشتر چەند خەلاتێکی ڕەت کردبووەوە؟**

– پرۆفیسۆر بێشکچی زۆر خەلاتی لە ڕێکخراو یەکێتی‌یە حکومی و نا حکومیەکانەوە پێ بەخشراوە، بەلام هەموویانی ڕەتکردووەتەوەو تەنانەت قبوڵی نەکردووە تەنیا یەکێکیشیان وەربگرێت. رازی بوونی دکتۆر بێشکچی بۆ وەرگرتنی خەلاتەکەی ئێمە دادەنرێت بەیەکەم خەلات کە بێشکچی ڕازی بووە وەری بگرێت.

ئەمەش لەخۆیدا دەستکەوتێکی گەورەیە بۆ ئێمەو شەرەفێکی گەورەیە بۆ مەسەلە ڕەواکەمان و شانازییەکی گەورەیە بۆ ئێمەو شەرەفێکی مەزنە بۆ من جارێکی تریش بێشکچی شۆڕشگێڕی خەباتگێڕ تەئکیدی لەسەر وەستانی لەگەڵ مەسەلەی میللەتەکەماندا کردەوە لەگەڵ پشتگیری بۆ ڕەوایەتی خەباتەکەمان. ئەمەش دەلالەتی دڵسۆزی و وەفا دارییەتی بۆ بیرو باوەڕی جێگیری سەبارەت بە مەسەلەی کورد. ئەم رازی بوونەی بێشکچی بۆ قبوڵکردنی ئەم خەلاتە دەنگدانەوەیەکی گەورەی هەبوو لە هەموو ناوەندە رۆشنبیری و سیاسی‌یەکانی جیهانداو ئەم هەواڵە لاپەڕەی یەکەمی رۆژنامەو گۆڤارە کوردی و بیانیەکانی داگیرکردو بایەخێکی راگەیاندنی گەورەی لە هەموو لایەکەوە بەدەست هێنا.

بۆ ناوهێنانی ئەو خەلاتانەی کە ڕەفزی کردوون: بەڕێز لانمارا لارا ماریش سەرۆکی لیژنەی خەلاتی ((پشتگیری بۆ دەربڕینی ئازاد)) پێ بەخشی، بێشکچی وەکو بەرگریکەری مافەکانی کورد ڕەتیکردەوە بەهۆی بەردەوام پیادەکردنی سیاستە زۆردارییەکانەوە دژی کورد. هەروەها یەکێتی نووسەرانی نەرویج ساڵی 1995 خەلاتی (بیری ئازاد)ی دایە بەلام دیسان ئەویشی ڕەتکردەوە. دیسان یەکێتی نوسەرانی ئەمەریکا خەلاتێکی دایە لەگەڵ بڕێکی گەورە لە پارە بەلام بێشکچی ڕەتیکردەوە، هەروەك ئەوەشی ڕەتکردەوە کە خەلاتی یەکێتی نوسەرانی ئەڵمانیاش وەربگرێت لەبەر پشتگیری کردن و یارمەتی دانی حکومەتی ئەڵمانیا بۆ حکومەتی تورکیا بەچەك کە ئەویش بزوتنەوەی کوردی پێ سەرکوت دەکات.

بەلام خەلاتەکەی ئێمە یەکەم خەلاتە کە لەلایەن بێشکچی‌یەوە قبوڵ بکرێت، ئەمەش شانازییەکی گەورەیە بۆ ئێمەو بۆ کێشە ڕەواکەمان. لە ڕاستیدا کاتێ لە ئۆفیسەکەی خۆی پێشوازی لێکردم لە سەرەتاوە بیری خستمەوە کە ئەو تاکو ئێستا هیچ خەلاتێکی قبوڵ نەکردووە، ئەو قوربانیەکان و خەباتی مامۆستا عوسمان سەبری بەرز نرخاندو زۆر ڕێزی لێدەگرێت، پێم گوت ((خەلاتەکەی ئێمە خەلاتێکی مەعنەویەو مادی نی‌یە، ئێمە لیژنەی خەباتی ڕێزلێنانی عوسمان سەبرین، تۆمان هەڵبژاردووە بۆ یەکەم خەلاتمان لەبەر ئەوەی تۆ یەکەم کەسی غەیرە کوردیت کە ژیانی خۆی تەرخان کردبێت لە پێناو مەسەلەکەماندا و بەشێکی زۆری ژیانی خۆی بە خۆڕاگری لە زیندانەکانی دەسەڵاتدارانی تورکیا بەسەربردووەو هەوڵت نەداوە بەدوای دەستکەوتنی پارەو ناوبانگدا بڕۆیت، بەڵکو هەوڵت داوە لە پێناوی ئامانجی بەرزو پیرۆزدا. وکو وەفاو خۆشەویستی و ڕێز لێنان ئێمە بۆ هەوڵ و کۆششەکانت، بۆ خەباتی پاڵەوانیانەت ئەم خەلاتەت پێ دەبەخشین بەو ئومێدەی لێمان وەربگریت" دوای لێبوونەوەی لە قسەکردن، زەردەخەنە گرتی و کەمێ بەپێشەوە چەمایەوە وەکو دەربڕینی ڕەزامەندی و قبوڵکردنی.

بەگەرمی تەوقەمان کردو پێ ی گوتم ((من خەلاتەکەتان قبوڵ ئەکەم بەخێربێن بۆ ئۆفیسەکەم سلاوم بگەیەنە بەهاوڕێکانت، داوای سەرکەوتن و بەرەو پێشەوە چوونتان بۆ دەکەم)).

- **چ شتێکت لە کەسێتی پرۆفیسۆر بێشکچی‌دا بەدی کرد دوای پێ گەیشتنی بۆ پێدانی خەلاتەکە؟**

– قسەکردن لەبارەی پیاوێکی گەورەی وەکو بێشکچی‌یەوە گرانەو ئاسان نی‌یە ئەو لەوە گەورەترە من ئەم قسانەی لەبارەوە بکەم و لەوەش گەورەترە کەمن لە کەسێتی‌دا بینیم، ئەو پیاوی زانست و زانیاری‌یە، زۆر سادەیە، کەم دەدوێت، دەمووچاوی گەش و کراوەیە، زمانی شیرینە ڕاستگۆیە لە کارو کردەوەدا، دڵسۆزە بۆ بیروباوەڕەی خۆی، ڕێزی ڕاو ڕای ئەویتر دەگرێ. ڕەخنەو ڕەخنە لەخۆگرتن قبوڵ دەکات، ئەو پیاوی ئاشتی و دیموکراتی و برایەتی گەلانە– نازانێت بەزین چی‌یە، لەبەردەم تەنگ و چەڵەمەدا خۆڕاگرە، پێشکەوتنخوازو شۆڕشگێڕە لە خەباتیدا چاکەو خۆشی بۆ هەموان دەوێت و خۆشی دەوێت، بەڕاستی پیاوێکی مەزن و گەورەیە.

- **وەرگرتنی خەلاتەکەی بێشکچی بایەخێکی زۆری لەلایەن ڕاگەیاندنی کوردی‌یەوە بەدەست هێنا هەروەها پێشوازییەکی گەورەی لێوە کرا لەلایەن رۆشنبیرانی دیموکراتی‌یەوە لە تورکیا مەدلولاتی ئەمە چی‌یە؟**

– وەك دەزانن من لیژنەکە داوای لێکردم کە خەلاتەکە پێشکەشی بێشکچی بکەم. کاتێ گەیشتمە ئەنقەرە پەیوەندیم بە زۆر لە رۆشنبیران و سیاسیەکانی کوردەوە کرد لەوێ، لە سەروی هەمووشیانەوە حیزبی HAP و سەرۆکی پەیمانگای کوردی لە ئەستەمبوڵ و نوێنەری مەڵبەندی رۆشنبیری کوردی و نوێنەری یانەی کوردی و ژمارەیەکی زۆر لە رۆشنبیرانی کورد. تێڕوانینی گشتی ئەم کەس و لایەنانە ئەوەبوو کە بێشکچی خەلات لەکەس وەرناگرێت واتە پێویست ناکات گفتوگۆی ئەوەی لەگەڵدا بکرێت، هەموویان چاودێری ڕووداوەکەیان بەوردی دەکردو دوای بینینی و قبوڵکردنی خەلاتەکەو وەرگرتنی لێم بەخۆشیەوە هەموو سەرسام بوون. نەك تەنیا لەسەر ئاستی تورکیا بەڵکو لەسەر ئاستی هەموو جیهان. لەبەر ئەوە هەموو هۆکارەکانی ڕاگەیاندنی بینراوو بیستراوو خوێندراوە بایەخی زۆریان دا بەم ڕووداوە گەورەو گرنگە. رۆژنامەو گۆڤارەکان لە لاپەڕەی یەکەمیاندا ئەم هەواڵەیان بلاوکردەوەو ئەم ڕووداوە جێگای خۆشی و ڕازی بوونی هەموو رۆشنبیران و سیاسیان بوو. کەناڵی ئاسمانی مێدو بەشی کوردی دەنگی ئەمەریکاو کەناڵی ئاسمانی K.T.V هەواڵەکەیان بلاوکردەوە، هەروەها لەو بارەیەوە لە ئەستەمبوڵ کۆنگرەیەکی رۆژنامەنووسیم بەست کە رۆژنامەکانی (رۆژانترە– ئازادیا وڵات– رۆژنامەی 2000یەنی گوندەم– رۆژنامەی پینە– گۆڤاری زەند– ئامادەی بوون) هەروەها هەندێ لەو رۆژنامەو گۆڤارانە گفتوگۆیان لەبارەی ئەم ڕووداوەوەو لەبارەی بارو دۆخی رۆشنبیری و ئەدەبی کوردی‌یەوە لە سوریا لەگەڵ سازدام. دواتریش زۆربەی رۆژنامەو گۆڤاری حیزبە کوردستانیەکان ئەم هەواڵەیان بلاوکردەوە، لەوانەش رۆژنامەی میدیا، ڕزگاری، ڕێگای کوردستان، رۆژنامەی (یەکێتی) حیزبی دیموکراتی سوریا، رۆژنامەی ژین کە ڕۆژنامەی پارتی دیموکراتی کوردی سوریایە، رۆژنامەی کوردستانی نوێ، رۆژنامەی نەورۆز، گۆڤاری پێرس و تاد.

لە راستیدا من سەرسام بووم بەو بایەخە گەورەی کە رۆژنامەو راگەیاندنی کوردی و بیانی بەم ڕووداوەی دا.

سەرنجێك: بەشێکە لەو گفتوگۆیەی کە باوکی باران لەگەڵ توێژەری کورد دلاوەر زەنگی سەبارەت بە بەخشینی خەلاتی عوسمان سەبری بە دکتۆر ئیسماعیل بێشکچی سازی داوە.

ئێمە گفتوگۆکەمان بەدەستنووس بەدەست گەیشتووە، بەلام پێشتر لە رۆژنامەی (خەبات) دا بلاوکراوەتەوە.

و: رۆڤار

بۆ ئیسماعیل بێشکچی

شێرکۆ بێکەس

داری وتی:

-ئێمە ئێستاکە ناتوانین شەقامێکی "دیاربەکر"
بەناوی تۆوە ناوبنێین.
گوڵێ گوتی:

-ئێمە ئێستاکە ناتوانین باخچەیەکی نێو "قامیشلی"
بەناوی تۆوە ناوبنێین.

شیعرێ وتی:

-ئێمە ئێستاکە ناتوانین کتێبخانەیەکی "سابلاخ"
بەناوی تۆوە ناوبنێین.
بەردێ گوتی:

-ئێمە ئێستاکە ناتوانین پەیکەرێکت
لە سنگی بابەگورگردا بۆ داتاشین

دوایی "کوردستان"یش وتی:

-ئەوەی ئێستاکە ئێمە ئەتوانین بیکەین
هەر ئەوەیە
وەک گوڵ و شیعرو ئازادیی
لە گیانماندا هەڵتگرین!

1990

ئیسماعیل بێشکچی

زیندانی ویژدان

نووسینی: نادر ئینتیسار
وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: ڕۆڤار

حکومەتی تورکی هەمیشە زۆر بە توندی و بە خێرایی هەڵوێستی بەرامبەر بەهەر بەیانکردن یان پتەوکردنێکی داواکاری کورد بۆ مافەکانی نواندووە. حوکمی بەندکردنی دوورو درێژ دراوە بەسەر کەسانێکدا کە هەرگیز بەشداری کاری توندو تیژیان دژی حکومەت نەکردووە بەڵکو هەر بۆیە حوکم دراون چونکە تەنیا بە نووسین یان بە قسە بەرگرییان لە مافەکانی کورد کردووە. ئازاردانی دکتۆر ئیسماعیل بێشکچی بووە بەهۆی وەسفکردنی و هەروەها ئەو ڕەفتارە سەرنجی دنیای بۆ ئەوە ڕاکێشاوە کە چۆن تورکیا پێ لە مافەکانی مرۆڤ دەنێت. بێشکچی کۆمەڵناسێکی تورکەو لە کتێبێکدا ساڵی 1969 کە بەناونیشانی "ڕێکخستنی ئەناتۆڵیای ڕۆژهەڵاتی: بنەما کۆمەڵایەتی و ئابوری و ئینتیکییەکان"ە بێشکچی ڕەخنەی توندی لە تورکیا گرتووە لە پای ئەوەی کە هەرێمەکانی باشووری ڕۆژهەڵاتی پشتگوێ خستووە، هەروەها لەو کتێبەدا ئیسغلال کردنی کۆمەڵایەتی و ئابوری و سەرکوتکردنی سیاسیانەی کوردی لەلایەن دەوڵەتی تورکەوە شیکردۆتەوە. حکومەت هەر بە زوویی بێشکچی بەوە تاوانبار کرد کە "دوژمنی" نەتەوەی تورکەو بە کرێگیراوێکی کۆمۆنیستە پڕوپاگەندەی کوردایەتی بڵاودەکاتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا کە هیچ ڕەتکردنەوەو پوچکردنەوەیەکی ئەکادیمیانە یان زانستیانە لەلایەن ئاکادیمی و کۆمەڵناسە شارەزاکانی تورکەوە بۆ دەرئەنجامی توێژینەوەکانی بێشکچی پێشکەش نەکرا، بەڵام هەر بە زوویی بێشکچی لە مامۆستایەتی زانکۆی ئەتاتورک لە ئەرزەڕۆم دەرکرا.

لە ساڵی 1971 بێشکچی خرایە زیندانەوەو دواتر ساڵی 1974 کاتێ ئەجەویدی سەرۆك وەزیر لێبوردنی گشتی بۆ زیندانیە سیاسیەکان دەرکرد ئازادکرا.

دکتۆر بێشکچی سێ لێکۆڵینەوەی تری لەسەر کورد لە تورکیا بڵاوکردەوە پێش ئەوەی جارێکی تر لە ساڵی 1979دا دەستگیر بکرێتەوە لەسەر هەمان تاوانبارکردن کە پێش چەند ساڵێك خرابووە ئەستۆی. بێشکچی بۆ ماوەی سێ ساڵی تر بەند کرا پاشان بەربوو، ئەنجاش دوو مانگی تر خرایەوە زیندانەوە. بێشکچی پێشتر نامەیەکی سوپاسکردنی بۆ ژنە سەرۆکی یەکێتی نووسەرانی سویسرا نووسیبوو، لەبەرئەوە تاوانبارکرابوو بەوەی کە زانیاری بێ بنەماو درۆی دەربارەی مەسەلە ناوخۆییەکانی تورکیا بڵاوکردۆتەوە ئەویش بە مەبەستی کەمکردنەوەو هێنانەخوارەوەی کەسێتی و نفوزی دەوڵەت لە وڵاتێکی بێگانەدا بێشکچی لە مایسی ساڵی 1989دا لە زیندان ئازادکرا بەڵام لە کانوونی یەکەمی ساڵی (1987) برایەوە بۆ بەندیخانە ئەویش لەسەر گفتوگۆیەك کە بۆ "ئۆرگار گێلچێل"ی کردبوو تیایدا بەرگری لە مافە ئتنیکییەکانی کورد کردبوو. پاش ماوەیەکی کورت ئەمجارەش ئازادکرایەوە بەڵام دیسان لە شوباتی 1990دا جارێکی تر گیرایەوە.

گرتنەکەی ساڵی 1990ی بێشکچی لەسەر نووسینی کتێبێکی تازە بوو بە ناوی "کوردستان: کۆڵۆنیەکی نێودەوڵەتی"ە. ئەم کتێبە بریتییە لە شیکردنەوەیەکی مێژووییانەی ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی تورك لە کوردستان لەگەڵ شیکردنەوەی هەمەلایەنەی سیاسەتە تایبەتیەکانی تورك بۆ هێمن کردنەوەی کوردو بۆچی کورد شکستی خواردووە. لە پەیامێکی درێژی دەستپێکداو لەبەردەم دادگاداو بۆ دادگایی کردن لە 18ی نیسانی 1990دا بێشکچی گوتی: دەوڵەتی تورك و ئایدۆلۆژیای ڕەسمی دەوڵەت نکوڵی بوونی نەتەوەی کوردو زمانی کوردی دەکەن. کورد وا دادەنێن کە خێڵێکی تورکیەو زمانی کوردیش دایەلێکتێکی زمانی تورکیە. بەم شێوەیە ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی (دەوڵەت) ڕاستییە کۆمەڵایەتیەکان ڕەتدەکاتەوە. ئایدۆلۆژیای ڕەسمی دان بە هیچ ئایدۆلۆژیایەکی تردا نانێت. ئەوانەی لە دەرەوەی سنووری ئایدۆلۆژیای ڕەسمیدان بەرەو بەندیخانە دەبرێن، سەپاندنی ئایدۆلۆژیای ڕەسمی (دەوڵەت) ڕێگا لە پەرەسەندنی شیکردنەوەی زانستیو پەرەسەندنی زانست، دەگرێت. ئەم فشارە بیروباوەڕ ئیفلیج دەکات و مێشك لاوازو بێهێز دەکات.. من بەشداری ئەو تێڕوانین و بۆچوونانە ناکەم کە بۆ تاوانبارکردنم خرانەڕوو، چونکە ئەو بۆچوونانە دەربڕینی ئایدۆلۆژیای ڕەسمین و لەسەر بنەمای درۆو نکوڵی کردنی ڕاستی بنیاد نراون: دەشێ ئەم شتانە لە یاسادا هەبن بەڵام ناڕەوان. (ئەو دەستوورە) ئەگەر هی پێنج جەنەراڵ بێت یان هی (450) نایب ئەوە هیچ جیاوازییەك دروست ناکات. ئەو دەستوورەی کە نکوڵی بوونی نەتەوەی کوردو زمان و کەلتورەکەی دەکات بە هیچ شێوەیەك ناشێت دەستورێکی ڕەوا بێت، لە یاسادا ڕەوابوون زۆر گرنگترە لە چاو دەستوردا.

دوای ئەوە ئیسماعیل بێشکچی بەرگری لە پشتگیری خۆی بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی کورد کرد.

کورد چوار هەزار ساڵە لە کوردستان دەژی لە کاتێکدا کە تورك لە نیوەی دووەمی سەدەی یانزەدا لە ئاسیای ناوەندەوە کەوتە جوڵە بە خۆراساندا بۆ ئێران و کوردستان و عێراق و سوریاو ئەناتۆڵیا.. ژیانی تورکەکان لەسەر ئەم خاکانە هێشتا نەبووە بە هەزار ساڵ. ئەم تورکانە سوکایەتی و بێ نرخیان بە خاوەنە ئەسڵییەکانی ئەم خاکانە کردووە.. تورك لە پێناوی لە نێوبردنی نەتەوەی کوردو زمان و کەلتورەکەیدا بەربەریانە ڕەفتار دەکەن. نەتەوەی تورك شایانی ئەوە نیە کە وا بناسرێت ئەنجامدەری ئەو جۆرە بەربەریەتیەیە. من دەمەوێت کەمێ لەسەر چەمکی "سەروەی نەتەوەیی" ڕابووەستم و دەمەوێت گەلی کورد ئازادبێت. ویستنی ئەوەی کە کورد لە بارودۆخێکی یەکسان لەگەڵ تورکدا بژین وا وەردەگیرێ کە پڕوپاگەندەی لاوازکردنی سەروەرێتی تورك بێت. لە ڕاستیدا داواکردنی یەکسانی بۆ گەلی کورد یان بەلاوەنانی بڕیاری قەدەغەکردنی لەسەر زمان و کەلتوری کوردی بە ئاشکرا ناتوانێت سەروەرێتی نەتەوەیی تورك لاواز بکات. بە پێچەوانەوە سەروەرێتی نەتەوەیی تورك پتەو دەکات ئەگەر بەرگریکردن لە مافەکانی مرۆڤ و ئازادییەکان هەستی نەتەوەیی بەهێز بکات.

ئیسماعیل بێشکچی ناوبانگی نێو نەتەوەیی پێبەخشراوە، لەو ئاقارەشدا لە لایەن ڕێکخراوی لێبوردنی نێونەتەوەیی مافی مرۆڤەوە بە "زیندانی ویژدان" ناوبراوەو دیارە بە ئاشکرا ئەو ڕێکخراوە بەرپرسیارە لە پاراستنی ژیانی بێشکچی، هەرچەندە ئەو ناوبانگە نێونەتەوەییە نەبوو بەهۆ بۆ ئەوەی دەسەڵاتدارانی زیندان واز لە ئازاردانی بهێنن. هەروەکو هێلسنکی وۆچ و ڕێکخراوی لێبوردنی نێونەتەوەیی و دەستکردن بە باسی مافی مرۆڤی لە کوردستاندا (گروپی پشت بەستوو بە ئەڵمانیا بۆ مافەکانی مرۆڤ) و هەروەها سەرچاوە سەربەخۆ نێونەتەوەییەکانی تری مافی مرۆڤ بە بەڵگەوە بڵاویان کردۆتەوە، کە لە مەڵبەندەکانی دەست بەسەردا گرتن و مەڵبەندەکانی پۆلیسی تورکیادا کوردەکان بە توندی ئازار دەدرێن.

هەر تاوانبارکردنێکی تاکەکەس لە یارمەتیدانی گەریلاکان لەناو ئەوانەشدا خزمەتی پزیشکیانەو بەرگری کردنی پارێزەران بابەتی گرتنن بۆ نموونە دکتۆر عەبدوڵلا بۆلکا کە پزیشك و بەڕێوەبەری نەخۆشخانەی (سیزرا) بوو لە هەرێمی ماردین لە ئەیلولی ساڵی 1989دا دەستگیر کرا لەسەر ئەوەی کە نەخۆشێکی چارەسەرکردبوو، پۆلیس بڕوای وابوو ئەو نەخۆشە ئەندامی پارتی کرێکارانی کوردستانە. دکتۆر بۆلکا بۆ ماوەی پانزە ڕۆژ ئازاردرا پێش ئەوەی ئازاد بکرێت، پاشان لە کارەکەی دەرکراو ڕەوانەی (یۆزگات) کرا لە ڕۆژئاوای تورکیا. لە سەروەختی ئازادبوونیداو دەرچونی لە حاڵەتی دەستبەسەری بۆلکا گوتویەتی، من پەیوەندیم بە پارتی کرێکارانەوە نیە، ئەرکی سەرشانی من وەکو پزیشك بریتییە لە پێشکەشکردنی چارەسەری پزیشکی بۆ هەرکەسێ کە پێویستی پێی بێت، من ناتوانم بزانم داخۆ ئەو نەخۆشە تیرۆریستەیان نا. سەرباری ئەوەش من پێویستم بەوە نیە بە دوای ئەوەدا بگەڕێم، ئەوە ئەرکی من نیە.

ئامرازێکی تری سەرکوتکردنی ناسنامەی ئینتیکی کوردی بریتی بووە لە ئاوارەکردنی خەڵکی بە ڕێژەیەکی بەرز لە گوندەکانی باپیرانیان. بنەمای یاسایی بۆ ئاوارەکردن لە یاسای ژمارە (2510)دا هاتووە کە دانراوەو لە حوزەیرانی ساڵی 1934دا بلاوەکراوەتەوە. بەپێی ئەم یاسایە ئەو کەسەی زمانی دایکی تورکی نەبێت دەشێ لەبەر هۆکاری سەربازی یان سیاسی یان کەلتوری یان هۆکاری ئاسایش دیسان جێگیر بکرێتەوە ئەگەر وەزارەتی ناوخۆ وای دانا کە ئەوە بۆ بەرژەوەندی وڵات پێویستە. لە ناوەڕاستی هەشتاکانەوە دەرکردنی گوندنشینە کوردەکان شوێنی خۆیان و نیشتەجێکردنەوەیان لە ڕۆژئاوای تورکیا بە شێوەیەکی ڕێکوپێك جێبەجێ دەکرێت و بێشکچی بە توندی دژی ئەو سیاسەتە ڕاوەستاوە.

سەرچاوە:

Nader Entessar
Kurds Ethinonationalism

خەباتی بیٚشکچی و
خەباتی کورد

عەتا قەرەداخی

ئەگەر بە وردی سەرنجی تێڕوانینی بیٚشکچی سەبارەت بە کورد بدەین ئەوا ڕاستەوخۆ بۆمان دەردەکەوێت کە بیٚشکچی وەکو نەتەوەیەکی یەکگرتوو دەڕوانێتە کوردو پێی وایە ئەم پێکهاتەیە سەرباری دابەشکردن و پارچەپارچەکردنی، سەرباری جیاوازی زارەکانی ئاخاوتنی، سەرباری وابەستەبوونی بە کەلتورە جیاوازەکانی داگیرکەرەکانیەوە بەڵام هێشتا بە توندی پارێزگاری لە بوونی نەتەوەیی خۆیی و لە ناسنامەی نەتەوەیی خۆی کردووە، بە جۆرێك کە سەرجەم هەوڵەکانی لەناوبردن و سڕینەوەی شکست پێهێناوەو وەکو پێکهاتەیەکی ئیتنیکی زیندو ماوەتەوەو دەیەوێت بوونی خۆی بسەلمێنێت.

بیٚشکچی وەکو کەمایەتیەکی ئیتنیکی سەیری کورد ناکات بەڵکو پێی وایە کورد نەتەوەیەکی تەواوەو داگیرکەران لە ڕێگای دابەشکردنیەوە هەوڵیانداوە بیکەن بە چەند کەمایەتیەك، ئەوەتا بیٚشکچی دەڵێت: کێشەی کورد کێشەی کەمایەتیەکان نییەو ئەم کێشەیەش کە بە کێشەی کورد ناودەبرێت شتێکە پەیوەندی بە مافەکانی کەمایەتیەکانەوە نییە. بەڵکو گەوهەری کێشەی کورد لەو ڕاستیەدا حەشاردەدرێت کە گەلی کوردو وڵاتەکەی کە کوردساتانە لەلایەن دەوڵەتانی ئیمپریالیزمەوە پارچەپارچەو دابەشکراوەو مافی گەلی کوردیان لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیدا پێشێل کردووە [کردستان مستعمرە دولیە. ص 33.] لەم قسەیەی بیشکچییەوە دەردەکەوێت کە کورد وەکو نەتەوەیەك ناشێت بە کەمایەتی دابنرێت و بەو پێیەش باسی مافی کەمایەتی بۆ بکرێت، کە مافی کەمایەتی لە مافی کەلتوری و دەسەڵاتی سنوورداری ناوچەییدا ناتوانن کێشەی دێرینەی کورد چارەسەر بکەن. بەڵکو بە پێچەوانەوە کێشەی کورد کێشەی نەتەوەیەکی خاوەن خاك و مێژوو ئامادەبوونی دوورو درێژە لەسەر ئەو خاکەو بەبێ سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەت چارەسەر ناکرێت. هەڵبەت بیٚشکچی بەبێ بنەمایەکی پتەو ناگاتە ئەو ئاستەی کە بەو جۆرە پێ لەسەر سەربەخۆیی کورد دابگرێت، بەڵکو ئەم وەکو کۆمەڵناسێك لە ئەنجامی توێژینەوەی باری کۆمەڵایەتی کوردیدا گەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە ڕاشکاوانە نەك هەر ڕای خۆی لەو ڕووەوە بخاتەڕوو بەڵگو شێلگرانە بەرگریش لەو ڕایانەی خۆی بکات، باجی قورسیش بدات ئەویش لە زیندانیکردنی دوورو درێژو دەرکردن لە کارو غەرامە لێسەندندا خۆی بینیوەتەوە. هەموو ئەمانەش دەبنە بەڵگەی زیندو بۆ هەڵوێستی ئەو ڕۆشنبیرەی کە لە پێناوی داننان بەوانی تردا ئامادەیی سەوداگەری نییەو هەموو قوربانیەکیش دەدات.

بیٚشکچی پێی وایە سەروەرێتی نەتەوەی تورك بەوە ناپارێزرێت کە دەوڵەتی ناسیونالیزمی تورکی بە هەموو شێوەیەك پرۆژەی تواندنەوەو لەنێوبردنی گەلی کورد لەو بەشەی کوردستاندا دابنێت کە لکێنراوە بە دەوڵەتی تورکیاوە، بیٚشکچی وەکو کۆمەڵناسێك کە میتۆدی مارکسیانەی کردووە بە ڕێگای شیکردنەوەکانی لە کۆمەڵگای کوردیدا ئیلهامی ئەو تێڕوانینەی خۆیی لە تیۆری مارکسیزمەوە وەرگرتووەو لەو گوتەیەوە کە دەڵێت: ئەو گەلەی گەلێکی تر دەوچەوسێنێتەوە خۆیشی ئازاد نییەو بەڵکو ئازادی خۆی دەدۆڕێنێت. بەڵام بە پێچەوانەی ئەم تێڕوانینەی بیٚشکچییەوە، ناسیونالیزمی تورکیی لەبەرئەوەی ناسیونالیزمی نەتەوەیەکی بێ مێژوو بێ شارستانێت و بێ فەرهەنگ و کەلتوری دەوڵەمەندی ڕابردووەو پایەکانی بوونی بەهێز نییەو بەردەوام خۆی لە بەردەم مەترسی و هەڕەشەدا دەبینێتەوە، ناتوانێت لە دەرەوەی خۆی دان بە ئەوانی تردا بێت و بۆ ئەو مەبەستەش ڕێگای لەنێوبردن و سڕینەوەو پاکتاوکردنی ڕەگەزی لەبەر دەگرێت، لەو بوارەشدا ناسیونالیزمی تورکی هیچ درێغیان نەکردووەو لە هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتی عوسمانی و دروستبوونی دەوڵەتی نوێی تورکیا لەسەر دەستی کەمال ئەتاتورکەوە تاکو ئێستا سیاسەتی جینۆسایدی کورد پیادە دەکات بەو هیوایەی ناسنامەی جیاواز لە ناسنامەی تورکی لەو وڵاتەدا بوونی نەمێنێت.. تورکیا دەڵێت بەردەوام دەبێت لە پیادەکردنی سیاسەتی سەرکوتانەوە بۆ ئەوەی کەسێك نەمێنێتەوە پڕکێشی بکات وشەیەکی کوردی بدرکێنێ، یان پڕکێشی داواکردنی مافە نەتەوەیی و دیموکراتییەکانی کورد بکات.. [کردستان مستعمرە دولیە ص 101–102].

ئەم قسەیەی سەرەوە ئەوە دەسەلمێنێت کە تورکیا نەك هەر دان بە بوونی ناسنامەی کورددا نانێت بەڵکو هەوڵی بە تەواوەتی لەناوبردنیشی دەدات. هەر لێرەوەو لە ئەنجامی ئەم سیاسەتە نامرۆڤانەدا کە ناسیونالیزمی تورك لە بەری گرتووە، کورد لەو بەشەی کوردستاندا پەنای بۆ خەباتی چەکداری بردووە وەکو ڕێگایەك بۆ خۆپاراستن، بێگومان لەو پێناوەشدا خوێنی زۆری بەخشیوە بەڵام دەستکەوتێکی ئەوتۆی بە دەستنەهێناوە. چونکە تاکو ئێستاش کورد لەو بەشەدا نەك هیچ مافێکی دیاریکراوی خۆی بەدەستنەهێناوە بەڵکو بە تەواوەتی لە ڕووی هەست و نەستی کۆمەڵایەتیەوە نەگەڕاوەتەوە بۆ سنووری یادوەری ڕابردووی خۆیی و بەلای کەمەوە زمانی نەتەوەیی خۆی زیندوبکاتەوە، ئەو جێگایانەی کە لەو بەشەی کوردستان تیایاندا زمانی کوردی لەبیرنەچۆتەوە تەنیا ئەو لادێ دوورەدەستانەن کە دەوڵەتی تورکی نەیتوانیوە دانیشتوانەکەی لە زمانی دایك پەرت بکات.. هەر لەسەر ئەو بنەمایەش ئەو کوردانەی کە ناسیونالیزمی تورك نەیتوانیوە کوردایەتیان وەکو زمان و دابونەریت لێبکاتەوە ناوی ناون تورکی چیایی. زاراوەی چیایی لەو ڕوانگەیەوە کە دەوڵەتی تورك بەکاریهێناوە زاراوەیەکە دەلالەتی دواکەوتوویی و سەرەتاییبوون هەڵدەگرێت. واتە سەرباری ئەوەی کە ناسیونالیزمی تورك هەوڵیداوە ناسنامەی کوردو کوردبوون لە سنووری دەوڵەتەکەیدا لەناوببات و تەنیا یەك ناسنامەو یەك گەل لە تورکیادا هەبێت ئەویش ناسنامەی تورکی و گەلی تورك بێت، بەڵام ئەو کوردانەی کە بە تەواوەتی لەنێو پرۆسەی بە تورککردندا نەتواونەتەوە، ناوێکی کەم بەهای بۆ هەڵبژاردوون کە ئەویش تورکی چیاییە، واتە ئەو پێکهاتە کۆمەڵایەتیانەی کە

سەرەتایی و دواکەوتوون و دوورن لە شارستانێتی. بێگومان ئەم زاراوەیەش دانیشتوانی باشوری ڕۆژهەڵاتی تورکیا هەمووی دەگرێتەوە، واتە بەشی زۆر کوردستانی لکێندراو بە تورکیاوە.

بێشکچی پێی وایە کێشەی کورد لە تورکیادا، کێشەی دواکەوتوویی و سەرەتایی بوون و نەگونجاندن لەگەڵ شارستانێتی ئەم سەردەمەدا نییە وەکو ناسیونالیزمی تورك باسی لێوە دەکات، بەڵکو کێشەی کورد لەم بەشەی کوردستاندا کێشەی نەتەوەیەکە کە بە زۆر وڵاتەکەی داگکیرکراوەو دابەشکراوە بەسەر چەند دەوڵەتێکی ناسیونالیزمی ناوچەکەداو لەو بەشەیدا کە بە تورکیاوە لکێنراوە دەوڵەتی تورکی بە هەموو شێوەیەك هەوڵیداوە بە دواکەوتی و نەخوێندەواری بیهێڵێتەوەو لە هەموو دیاردەیەکی شارستانی و لە هەموو پێشکەوتنێك بێبەشی بکات. واتە دواکەوتنی ئەو بەشەی کوردستان کە بە تورکیاوە لکێندراوەو بەشەکانی تری کوردستانیش تێکڕا بە هۆی سیاسەتی نالەباری دگیرکەرانی کوردستانەوە. ئەویش لەبەر دوو هۆ، یەکەمیان نایانەوێت پێشکەوتن لە خوێندەواری و پیشەسازی و ڕێگاوبان و سیماکانی تری کۆمەڵگای هاوچەرخ بگاتە کوردستان چونکە دەزانن لە هەلومەرجێکی لەو جۆرەدا کۆمەڵگای کوردی بەرەو پێشەوە دەچێت و هەست و هوشیاری نەتەوەیی کوردیش لە ئاکامی ئەوەدا بەرەو پەرەسەندن و بەهێزبوون دەچێت و بەوەش بنەمای پرۆژەی ڕەتکردنەوەی دەسەڵاتی داگیرکەران لە کوردستاندا دادەنرێت، دووەمیان ئەوەیە کە داگیرکەرانی کوردستان سەرباری هەموو هەوڵێکیان بۆ لەنێوبردنی کورد، لەوە دڵنیان کە ڕۆژێ لە ڕۆژان ناسیونالیزمی کوردی دەگاتە ئەو ئاستەی پێگەیشتن کە دەسەڵاتی داگیرکەران لەسەر خاکەکەی ڕەتدەکاتەوەو سەربەخۆیی خۆی بەدەست دێنێت و ئەوی داگیرکەر بە ناچاری دەبێ کوردستان بەجێبهێڵێت واتە ناسیونالیزمی دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان لەوە دڵنیان کە ناتوانن بۆ هەتاهەتایە کوردستان داگیربکەن و لەژێر سایەی دەسەڵاتی خۆیاندا بیهێڵنەوە. بە قسەیەکی تر داگیرکەرانی کوردستان دڵیان بەوە خۆش نیە کە کوردستان هەتاهەتایە کوردستانی ئەوان بێت و وەکو بێشکچی دەڵێت کوردیش بێبەش لە کوردستان. واتە دەتوانین بڵێین تموحی داگیرکەرانی عەرەب و تورك و فارس لە کوردستاندا تموحی ئابوریانەو سیاسیانەو ستراتیژانەیە کە ناشێت هەتا سەر ئەو تموحەیان بۆ جێبەجێ بکرێت.

لێرەوە بێشکچی سەرنجمان بۆ لایەنێکی تر لە توێژینەوەکانی خۆی سەبارەت بە نەتەوەی کورد ڕادەکێشێت، ئەویش ڕوانینە بۆ هەموو کوردستان وەکو یەك وڵات و هەموو بەشەکانی وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو بەڵام بە زۆر پارچەپارچەو دابەشکراو لەنێو کۆمەڵێ داگیرکەردا سەیردەکات و لەو ڕوانگەیەشەوە کوردستان وەکو کۆلۆنیەکی ئاسایی سەیر ناکات بەڵکو بە شێوەیەکی هێجگار تایبەتی سەیریدەکات، ئەویش لەو ڕوانگەیەوە کوردستان لە کۆلۆنیەکانی تری جیهان ناچێت، بۆ نموونە دەڵێت: لە ڕۆژهەڵاتی نزیکدا جیاوازییەکی زۆر گەورە لە نێوان حاڵەتی فەلەستین و حاڵەتی کوردستاندا هەیە. کوردەکان بە دەوڵەتانی دژ دەورە دراون– ل26) واتە ئەو دەوڵەتانەی کە دەوری کوردستانیان داوەو کوردستانیان لە نێواندا دابەشکراوەو داگیریان کردووەو داگیرکەرن بەسەر کوردستانەوە واتە لەو ڕوانگەیەوە دوژمنی کوردن، بێگومان ئەو دەوڵەتانەش خۆیان دوژمنایەتی کوردیان هەڵبژاردووەو کوردیان خستۆتە هەڵوێستی دوژمنایەتی خۆیانەوەو لە پێناوی بەرژەوەندییە ئابوری و سیاسی و ستراتیژییکانیاندا ئامادە نین واز لەو دوژمنایەتییەی خۆیان بۆ کورد بهێنن و دەیانەوێت بۆ هەتاهەتایە کوردستان لە بندەستی خۆیاندا بهێڵنەوە. لێرەدا دەردەکەوێت کە داگیرکەرانی کوردستان بە ناسنامە جیاوازەکانیانەوە یەك گەوهەرو یەك ستراتیژیان هەیە، هەمووشیان پێکەوە تاکە وڵاتێکیان داگیرکردووە، بەڵام لەگەڵ پرۆسەی داگیرکردندا پرۆسەی دابەشکردنیشیان ئەنجامداوەو بەوکارەش یەکێتی نەتەوەیی کوردیان دابەشکردووەو جەستەی کوردیان کردۆتە چەند بەشێك بەو کارەش هێزو توانای ئەو جەستەیان بۆ بەرگری و لە ڕوودا وەستان بۆ ڕابوونەوەو شۆڕشکردن لاواز کردووە.

کاتێ عەرەبەکانی فەلەستین خەبات دەکەن و ئاڕاستەی خەباتەکەیان یەك ئاڕاستەیەو بەرەو یەك هێز دەکرێتەوە کە وڵاتەکەیانی داگیرکردووە، بەڵام بە گوێرەی کورد لەبەرئەوەی داگیرکەرانی وڵاتەکەی جۆراوجۆرن بەو پێیەش خەباتی کورد دابەشدەبێت چ لە بەرنامەو چ لە ئاڕاستەکرندا. بێگومان دایەشکردنی کوردستان لە نێوان داگیرکەراندا خەباتی کوردیشی دابەشکردووە. زۆربەی کات بارێکی ناهەمواریشی دروستکردووە بۆ بزوتنەوە نەتەوەییەکانی هەر بەشێکی کوردستان بۆ دۆستایەتی و هاریکاری و هاوپەیمانی کردن لەگەڵ دەوڵەتی داگیرکەری سەر بەشەکانی تردا، بۆ نموونە ئەو بزوتنەوانەی لە کوردستانی لکێنراو بە عێراقەوە سەریانهەڵداوە، زۆربەی کات پەیوەندی نزیکیان لەگەڵ دەوڵەتی ئێرانیدا هەبووە ئەویش بەهۆی ناکۆکی نێوان دەوڵەتی ئێران و عێراقەوە، یان بزوتنەوەی کورد لە کوردستانی ژێر دەسەڵاتی ئێراندا زۆرجار پشتی بە دەوڵەتی عێراق بەستووەو بزوتنەوەی نوێی کوردیش لە کوردستانی لێکندراو بە تورکیاوە هەوڵیانداوە پشتگیری مادی و مەعنەوی سوریاو ئێران و تەنانەت عێراقیش بەدەستبهێنن، کە ئەوەش زۆربەی کات بۆتە هۆی ناکۆکی لە نێوان بزوتنەوەکانی کورد خۆیاندا.

ئەم دیاردەیە ڕەنگە لە ڕوکەشدا گرنگ یان مەترسیدار نەیەتە پێشچاو،

بەلام لە گەوهەردا دەوری کاریگەری بینیوە لە زیاتر هەلوەشاندنەوەی یەکێتی نەتەوەی کورداو هەر ئەگەرێکی دروستبوونی ستراتیژی نەتەوەیی کوردی دوورخستۆتەوە.

گەوهەری لێکدانەوەکانی بێشکچی بۆ ڕزگارکردنی کوردستان و بەدەسهێنانی سەربەخۆیی و دروستبوونی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان بە بێ بوونی یەکێتی و یەکبوون لە نێوان بەشەکانی کورددا کارێکی نەشیاوە، مەبەست لەو یەکێتی و یەکبوونەش پرۆژەی دروستبوونی ستراتیژی نەتەوەیی کوردە، ڕاستە دوژمنەکانی کورد یان داگیرکەرەکانی کوردستان جۆراوجۆرن و بەوپێیەش بزوتنەوە نەتەوەییەکانی کوردیش جۆراوجۆرو زۆر دەبن، ئەو جۆراوجۆرێتییەش مانای کوشتنی هێزی سەرەکی یەکبوونی نەتەوەییە. بە واتا ئەمەش پرۆسەیەکە دژ بە ستراتیژی نەتەوەیی کورد. کەواتە بێشکچی چۆن لە ستراتیژی نەتەوەیی کورد دەڕوانێت؟ ڕوانینی بێشکچی بۆ ئەم چەمکە ڕووی زانستی لێکدانەوەکانی گەشتر دەکات و زیاتر دەیکاتە کۆمەڵناسێکی خاوەن کەسێتی دیار. بێشکچی پێی وایە مەسەلەی ستراتیژی نەتەوەیی کورد بەندە بە ئاستی هوشیاری نەتەوەیی کوردەوەو چەندێ هوشیاری نەتەوەیی پەرەبسەنێت و بەرەو پێشەوە بچێت لەگەڵیدا زەمینەی پێکهاتنی ستراتیژی نەتەوەیی زیاتر دەڕەخسێت، لەو میانەشدا زەمینەی یەکێتی کورد بەرەو فەراهەم بوون دەچێت چونکە لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە ستراتیژی نەتەوەیی بەرهەمی ئەو ساتەوەختەیە لە ژیانی هەر کۆمەڵگایەکدا کە کۆمەڵایەتی بوون بووبێتە حاڵەتێکی باڵادەست و کۆمەڵگا سیمای یەکەیەکی یەکگرتووی وەرگرتبێت و قۆناغەکانی ژیانی پارچەپارچەیی خێڵایەتی و هەرێمگیری و ناوچەگەرێتی بەجێهێشتبێت و وابەستەبوون و پەیوەستبوون بۆ نەتەوە بەسەر وابەستەبوون و پەیوەستبوون بۆ خێڵ و عەشیرەت زاڵبووبێت و وەلاء بۆ هەرێم و ناوچەیەکی دیاریکراو کۆتایی هاتبێت و وەلاء بۆ کوردستان وەکو نیشتمانی هەموو کورد جێگای گرتبێتەوە.

بەلای بێشکچییەوە گەیشتنی کورد بە ئاستی مامەڵەکردن وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو لەسەر ئاستی کوردستان بەندە بە ئاستی گەشەکردنی هوشیاری نەتەوەیی کوردەوە.. هەتا ئاستی هوشیاری بەرزتر بێتەوە یەکێتی نەتەوەیی پتەوتر دەبێت و لەو ئاقارەشدا کورد لە ئامانجەکانی خۆی نزیکتر دەبێتەوە. بێشکچی پێی وایە کورد لەگەڵ پرۆسەی دابەشکردنی نیشتمانەکەیدا بەسەر دەوڵەتانی کۆلۆنیالیستی دواکەوتووی دەوروبەردا.. ئەگەرچی هوشیاری نەتەوایەتیش وەکو پێویست پێنەگەیشتبێت، بەلام خەباتی نەتەوەیی خۆی کردووە بە دژی پرۆژەی دابەشکردنی نیشتمانەکەی و هەوڵیداوە لە بەرامبەر پرۆژەی داگیرکەراندا بۆ تواندنەوەو لەناوبردنی ئەمیش دژە پرۆژەی خۆیی هەبێت و ڕێگا لە ئامانجەکانی داگیرکەران بگرێت. ئەو دژە پرۆژەیەش لە سەرجەمی ئەو ڕاپەڕینە چەکدارییانەدا خۆی دەبینێتەوە کە لە دابەشکردنی دووەمی کوردستانەوە سەریانهەڵداوەو تاکو ئێستاش بەردەوامن. یان لەو هەوڵە ڕۆشنبیری و کەلتوریانەی کە کورد داوییەتی هەر لە دەرکردنی ڕۆژنامەو گۆڤارەوە هەتا چاپکردنی کتێب و بلاوکردنەوەو نووسینەوەی مێژوو و هەوڵدان بۆ ئەوەی کورد بە زمانی دایکی خۆی بخوێنێت. سەرجەم ئەمانە دەرئەنجامی سە رهەڵدانی جۆرێك لە هوشیاری نەتەوەیی کوردین و بێگومان هەر ئەو هوشیارییەش دەبێتە هێزی جوڵێنەرو ئاڕاستەکەری هەموو چین و توێژەکانی کورد بەرەو یەك ئامانج کە ئەویش ئامانجی نەتەوەییەو ستراتیژی نەتەوەیش لە پرۆسەی یەکگرتن و یەکبوونی کورد پێکدێت کە ئامانجی ئەوپەڕینی کورد ڕۆحی پێکهێنەری ئەو ستراتیژەیە.

بێشکچی وای دەبینێت گەلی کورد سەرباری دابەشکردن و پارچەپارچەکردنی ولاتەکەی، سەرباری هەموو هەوڵ و کۆششێکی داگیرکەرانی ولاتەکەی بۆ هێشتنەوەی لە بارێکدا کە ڕێگای پەرەسەندنی هوشیاری نەتەوە لێبگرن، بەلام هێشتا جۆرێك لە هوشیاری نەتەوەیی لای کورد دروستبووەو ئەو هوشیارییەش بۆتە هۆی سەرهەڵدانی ڕاپەڕینەکانی کوردو بە تایبەتیش لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستدا لەگەڵ زیاتر پەرەسەندنی ناسیونالیزمی کورددا ڕاپەڕینەکانی کورد زیات سیمای نەتەوەییان وەرگرتووەو لە بری ڕاپەڕینی ناوچەیی سنووردار وەکو بزوتنەوەی نەتەوایەتی نەتەوەیەکی بندەست دەرکەوتوون و خۆیان ناساندووە بێشکچی دەڵێت: زۆر شت لە سەردەمی ئەمڕۆماندا گۆڕاوە، کوردستان پرۆسەیەکی گۆڕانکاری بە پەلە بە خۆیەوە دەبینێ، هەروەك بەرفراوانیەکی کاری سیاسیش بەخۆیەوە دەبینێ، کوردەکان بە تایبەتی لە سالانی هەشتاکانەوە دەستیان کردووە بە خستنەڕووی پرسیاری دیاریکراو کە پەیوەندی بە ناسنامەی نەتەوەیی و مێژوویانەوە هەیە، کوردەکان دەپرسن بۆچی تورکیا دەستی بەسەر بەشێکی کوردستاندا گرتووە؟ بۆچی ئێران و عێراق و سوریا دەستیان گرتووە بەسەر بەشەکانی تری کوردستاندا؟

بەلای بێشکچییەوە سەرهەڵدانی ئەم پرسیارانە بەڵگەی پەرەسەندنی هوشیاری نەتەوەیی کوردە. چونکە کاتێ نەتەوەیەك بگاتە ئەو ئاستەی لە خۆی بپرسێت من چیم؟ کامە ناسنامەکەمە، بۆچی تاکو ئێستا بە دابەشکراویی و داگیرکراوی ماومەتەوە؟ بۆچی هەریەکە لەو ولاتانە بەشێك لە ولاتەکەی منیان دگیرکردووەو هەریەکە لەو داگیرکەرانە خاوەنی کوردستانی خۆیانن و تەنیا کورد خاوەنی کوردستانی خۆی نییە.. ئایا ئەم بارەی کوردستان تاکو کەی بەردەوام دەبێت؟ یان کەی و چۆن و بە چ شێوەیەك هەریەکە لەم بەشانەی کوردستان ڕزگاریان دەبێت؟ ئەی داخۆ شیانی یەکگرتنەوەی ئەم بەشانە هەیە یان نا؟ بێگومان ئەگەر کورد بگاتە ئاستی بەرزکردنەوەی ئەم پرسیارانە مانای وایە هوشیاری نەتەوەیی کوردی پەی بە باری شکستی کورد بردووەو لەو ئاقارەشدا دەشێ گەڕان بە دوای ڕێگای ڕزگاری و سەربەخۆیدا بێت. بێگومان کارێکی لەو جۆرەش هەرگیز ناشێت لە دەرەوەی یەکێتی و یەکبوونی سەرجەم بەش و پارچەو چین و توێژو دەستەو گروپ و ئایین و مەزهەبەکانی کورد بگاتە ئەنجام. کورد زۆر ڕێگای خەباتی چەکداری لە سەدەی بیستدا تاقیکردۆتەوە، کە هەریەکەیان ڕاپەڕینی ناوچەیەکی دیاریکراوی کوردستان بوون جگە لە بزوتنەوەی کوردی باشوری کوردستان لە نێوان سالی 1961 بۆ 1975 لە ژێر سەرکردایەتی مەلا مستەفای بەرزیانیدا کە بزوتنەوەی هەموو کوردی باشوور بووە جگە لەوا بزوتنەوە ناوچەییەکانی تر نەیانتوانیوە سیمایەکی نەتەوەیی وەربگرن و سنووری ناوچەیی بەجێبهێڵن. بزوتنەوە ناوچییەکان نەیانتوانیوە قورسییەکی ئەوتۆ لەسەر دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان دابنێن، بۆیە ئەو ڕێگایانەی کە کورد لە خەباتی خۆیدا تاقیکردونەتەوە لەبەر ئەوە خەباتێکی یەکگرتووی هەموو نەتەوە نەبوون و لە هەمان کاتیشدا خاوەنی بەرنامەی دیاریی شایان بە مەسەلەی نەتەوەیەکی داگیرکراوو دابەشکراو نەبوون نەگەیشتوونەتە ئاستی بەدەستهێنانی داواکانی کورد. بێگومان کورد لە ترسی سیاسەتی سەرکوتکەرانەی داگیرکەرانی کوردستان و سیاسەتی نامرۆڤانەی دەوڵەتانی بڕیار بەدەست بەردەوام ویستە ڕەواکانی خۆیی حەشاردراوەو لە بری بەرزکردنەوەی دروشمی سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەت و یەکگرتنەوە، دروشمی زۆر تەسکی وەکو لامەرکەزی و ئۆتۆنۆمی بەرزکردۆتەوە. بەلام لەگەڵ ئەوەشدا داگیرکەرانی کوردستان ئەو مافە کەمەشیان پێ ڕەوا نەبینیوە، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە کورد بەهەر شێوەیەك سەیری داگیرکەرانی ولاتەکەی بکات و بەبراو هاوخەباتیان بزانێت ئە وە ئەوان بە پێچەوانەوە کورد بە دوژمنی خۆیان دەزانن و لە گەوهەریشدا بەرنامەی پاکتاوکردنی ڕەگەزی گەلی کوردیان هەیە. بە درێژایی مێژووی دەوڵەتی نوێی تورکیا، تورکەکان

درێژەیان بە گواستنەوەو بە توورککردنی کورد داوە. لە عێراقدا سیاسەتی پاکتاوکردنی ڕەگەزی ئەگەر لە سەردەمی پاشایەتیشدا زۆر بە ئاشکرا نەبووبێت ئەوا لە سەردەمی کۆمارییەوە تاکو ئێستا بەردەوامەو ناسیونالیزمی عەرەب لە عێراقدا دەیەوێت ناسنامەی کوردبوونی بەشێکی گەورەو پڕ لە بایەخی کوردستان بسڕێتەوە کە ئەویش کەرکوك و شەنگارو خانەقین و مەندەلی و مەخموور و شێخان.. تاد، دەگرێتەوە، بێگومان لە ئێرانیشدا هەمان پرۆسە بەردەوام بوە، بەڵام لە ئێران بە تایبەتی لە دوای شۆڕشی ئیسلامییەوە جیاوازی مەزهەبی جێگای جیاوازی ئیتنیکی دەگرێتەوە، بۆیە پاکتاوکردنی مەزهەبی و ئیتنیکی لەو بەشەی کوردستان تێکەڵاو بوون. بێشکچی پێی وایە داگیرکەرانی کوردستان هەر جۆرە سیاسەتێك لەبەربگرن و بەهەر جۆرێك هەوڵی لەنێوبردنی ناسنامەی کوردی بوون بدەن، ئەوە دەبێ ئەو ڕاستییە بزانن کە ناتوانن بۆ هەتاهەتایی بەربەست لە ڕێگای کورددا بۆ سەربەخۆیی‌و دروستکردنی دەوڵەت و یەکگرتنەوەی کوردستان دابنێن چونکە ئێستا هەم ناسیونالیزمی کوردی بەرەو پێگەیشتن دەچێت، هەم بارودۆخی سیاسی جیهان ڕوو لە گۆڕانە. هەم ئەو سیستەمە تۆتالیتاریانەی لە شێوەی داگیرکەرانی کوردستان ناتوانن بەردەوامی بدەن بە مانەوەی خۆیان ئەگەر هەوڵی گۆڕانکاری بنەڕەتی لە سیاسەت و عەقڵ و ستراتیژی خۆیاندا نەدەن چونکە لە جیهانی داهاتوودا کە جیهانی بە گوندبوونی هەموو دنیایە واپێدەچێت لە ئاستی یەکەمدا ئەو سیستەمە سیاسیە دزێوو تۆتالیتارو تەنانەت تیرۆریستانە جێگایان نەبێتەوە، چونکە بێگومان داهاتووی کۆمەڵگای مۆڤایەتی دەبێ دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ تیایدا باڵادەست بن، هەڵبەت لە بارێکی وەهاشدا کورد سوودمەند دەبێت چونکە ئەوەی لە ڕابردووەوە تاکو ئێسا کورد بە دەستیەوە دەناڵێنێ نەبوونی دیموکراسی و ئازادی و مافی مرۆڤە لە سنووری ئەو دەوڵەتانەدا کە بوونەتە کۆلۆنی بەسەر کوردستانەوە. بێگومان ئەگەر دیموکراتی هەبوایە ئەوا کورد دەبووە خاوەنی مافە ڕەواکانی خۆی، بێشکچی پێی وایە یەکێك لە دوو ڕووییەکانی سیاسەتی ڕۆژئاوا ئەوەیە لە وڵاتێکی دیکتاتۆری وەکو تورکیادا کە سێ چارەکە سەدەیە پاکتاوی ڕەگەزی کورد دەکات، هێشتا ڕۆژئاوا وەکو وڵاتێکی دیموکراتی سەیری تورکیا دەکات، بێگومان لە پشتی ئەو هەڵوێستەی ڕۆژئاواوە بەرژەوەندی تایبەتی هەیە، هەر بەوپێیەش بەرژەوەندی دەکەوێتە پێش بەها ئەخلاقیەکانەوە.

کوردەکان ئەگەرچی خۆیشیان باسی لێوە نەکەن و وەکو دروشمیش بەرزی نەکەنەوە بەڵام یەکەمین نەتەوەی سەر زەوین کە دەوڵەتیان نیەو بەهێزترین تموحی دروستکردنی دەوڵەت و بەهێزترین بنەمای مادی دروستکردنی دەوڵەتیان هەیە.. ئەمە قسەی نادر ئینتیسارە کاتێك باسی پەیوەندی ئیسماعیل بێشکچی بە کوردەوە دەکات و هەر لەو میانەشدا بێشکچی بە "زیندانی ویژدان" ناودەبات. بێشکچی لەسەر ڕاوبۆچوونە زانستییەکانی سەبارەت بە کورد سەوداگەری ناکات و هەموو قوربانیەك دەدات. بەڵام ئایا کورد خۆی بەو جۆرەی بێشکچی هەمیشە سوور بووە لەسەر داواکارییەکانی؟ ئایا کاتێك بێشکچی بە ڕووی دادوەرەکانی تورکیادا دەتەقێتەوە دەڵێت بەڵێ کورد نەتەوەیەکی جیاوازن لە تورك و مێژووی بوونیان لەسەر خاکی خۆیان کە کوردستانە سێ هەزار ساڵ پێش مێژووی تورکە لەم ناوچەیەداو بەوپێیەش مافی خۆیانە لە پێش تورکەوە دەوڵەتی خۆیان هەبێت.. داخۆ کورد بە فیعلی بەمجۆرە سوور بووە لەسەر داواکارییە نەتەوەییەکانی؟

بێگومان هەڵوێستی کورد لەم ڕوانگەیەوە پەیوەندی بە ئاستی پەرەسەندنی هوشیاری نەتەوەیی کوردەوە هەیە، وەکو دەیزانین هەست و هوشیاری نەتەوەیی کورد لە ڕووی پەرەسەندنەوە نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە هەم سیمای یەکێتی و یەکبوون لە کوردستاندا ببێتە سیمای کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگای کوردی وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو دەربکەوێت کە ئەوەیش دەبێتە دەستەبەرکەری هێزێکی مادی و مەعنەوی ئەوتۆ کە بە هۆیەوە کورد دەتوانێت پێ لەسەر داواکارییەکانی دابگرێت. هەم هوشیاری نەتەوەیی تاکو ئێستا نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە هێزی بزوێنەری بزوتنەوەی کوردایەتی بێت و بەوپێیەش هوشیاری نەتەوایەتی بەرنامەی بزوتنەوەی کوردی دانابێت، بەرنامەیەك کە لە ئاستی داواکانی نەتەوەیەکی داگیرکراوو دابەشکراوی وەکو کورددا بێت. بێگومان بەرنامەیەکی لەم جۆرە تاکو ئێستا لە کوردستاندا لە ئاستی دیاردا بوونی نییەو کاریشی بۆ ناکرێت، بەڵکو سەرجەم بزوتنەوەکانی کورد لە نیوەی دووەمی سەدەی ڕابردووەوە وەکو بەشێك لە خەباتی ئەو وڵاتانە کاریان کردووە کە بەشێك بوون لێی، خەبات لە پێناوی دیموکراتی دەوڵەتی گەلی سەردەستدا، بێگومان ئەمەش جگە لە وەهم هیچی تر نییە چونکە هەرگیز کورد لە هیچ بەشێکی کوردستاندا ناتوانێت قورسیەکی ئەوتۆی هەبێت لەسەر ناسیونالیزمی نەتەوەی سەردەست هەتا دیموکراتیەت و فرە دەنگی و فرە ناسنامەیی پەسەند بکات. ئەم لێکدانەوەیەش وامان لێدەکات بڵێین لە ڕووی بەرنامەو ستراتیژەوە ئێمەی کورد نەمانتوانیوە وەکو بێشکچی پێ لەسەر داواکانی خۆمان دابگرین، ئەگەرچی لەو پێناوەدا قوربانی زۆر دراوە.

ئێمەی کورد زۆربەی کات بەو قسە بێ گەوهەرانەی کە داگیرکەرانی کوردستان بۆ بێدەنگ کردنی کورد بەرزیان کردونەتەوە بەناوی برایەتی‌یەوە دڵخۆش بووین و فریومان خواردووەو پێمانوابووە داگیرکەران بەو قسە شیرینانەیان دان بە بوونی نەتەوەیی کورددا دەنێن، لەوە تێنەگەیشتووین ئەوە بە مەبەستی لەباربردنی ڕۆحی ڕابوونەوەو سەربەستیخوازیی کوردییە. بێشکچی دەڵێت لە تورکیا دروشمی برایەتی تورك و کورد بەرزدەکرێتەوەو ئەو دروشمەش دەڵێت تورك و کورد بران، هەریەکە لایەنێکین لە یەکێتییەك کە شایەنی جیابوونەوە نیە کردستان مستعمرە دولیە- ص61). بێگومان ئەم دروشمە لە لایەن عەرەب و فارسیشەوە بە شێوەیەکی بەربڵاوتر بەرزکراوەتەوەو جار لە دوای جاریش دەگوترێتەوە، دەشێ ئێمەی کورد کەوتبینە ژێر کاریگەری ئەو دروشمانەوەو نەك هەر بڕوامان پێکردبێ بەڵکو زیاتر بانگەشەیشمان بۆ کردبێ، بەڵام بێشکچی بەو شێوە سادەیەی ئێمە سەیری ئامانجی دەوڵەتانی داگیرکەر لە بەرزکردنەوەی ئەو دروشمانەدا ناکات بەڵکو پێی وایە دەوڵەتی تورکی پشتگیری ئەم دروشم و قسانە ناکات بە شێوەیەکی ڕەسمی بەڵکو بوار دەدات بە سیاسیە لایەنگرەکان و ڕۆژنامەکان بە پێی پێویست دووبارەی بکەنەوە. کردستان مستعمرە دولە- ص 61.

ئەمەش ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە کورد تاکو ئێستا لە ڕووی هوشیاری نەتەوەییەوە نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە ناسنامەی ناسیونالیزمی پێگەیشتووی هەبێت، هەر ئەوەش وایکردووە بزوتنەوەکانی پەرتوبڵاوو ناوچەیی بن و لە ئاکامی ئەوەشدا نەتوانن مافە ڕەواکانی کورد کە خۆی لە سەربەخۆیی و دەوڵەتدا دەبینێتەوە داوابکەن، بێگومان دروستبوونی ئەم حاڵەتەش دەرئەنجامی پرۆسەی دوورو درێژی دابەشکردن و داگیرکردنی کوردستانە کە داگیرکردنی سیاسی و ئیداری بۆتە هۆی داگیرکردنی پانتایی هەست و هوشیاریش بە واتایەکی تر کورد لە ئەنجامی پرۆسەی دوورو درێژو یەك بە دوای یەکی کۆلۆنیالیکردنیدا بە تەواوەتی لە ڕابردووی خۆی جیاکراوەتەوەو بەرەو نامۆیی و ونبوون چووە (ستراتیژو کەسێتی نەتەوەیی کورد- ل 98).

ئەو ونبوونەش گەیاندوویەتیە ئەو ئاستەی کە نەتوانێت داوا ڕەواکانی خۆی بکاتە گەوهەری بەرنامەکەی و لەسەر ئەو بنەمایەش خەباتی

یەکگرتووی نەتەوە وەکو پرۆژەیەکی یەکگرتووی تاکە جەستەیەك دەستپێبكات.

لە کاتێکدا کە داگیرکەرانی کوردستان لە کاتی پێویستیدا دروشمی برایەتی کوردو نەتەوەکانی خۆیان بەرزدەکەنەوە. ئەوەتا تورکەکان سەرباری بەرزکردنەوەی دروشمی برایەتی تورك و کورد کەچی بە ئاشکرا دەڵێن: "کورد مانای گورگ دەگەیەنێت، کورد مانای ئەو بەفرەی لەسەر چیا دەتوێتەوە، وشەی کورد لەو دەنگەوە هاتووە کە ئێستر لەکاتی جۆ خواردندا لێی دەردەچێت، وشەی کورد مانای کێوی، وەحشی، کوردی پیس، کوردی کلکدار یاخود کوردی دووپشك، کوردی بێقیمەت.." تیژی تورك بۆ مێژوو- ل 94) ئەمە گەوهەری ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی تورکە، بێگومان ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی داگیرکەرانی تری کوردستانیش ئەگەر لە ڕووکەشیشدا جیاوازییەکی لە ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی تورکی هەبێت ئەوە گومانی تێدانییە لە گەوهەرو ماهیەتدا هاوشێوەن و هەموویان پرۆژەی سڕینەوەی ناسنامە جیاوازەکانیان هەیە، ڕەنگە دەسەڵاتی تورکی باشتر توانیبێتی ئەو پرۆژەیەی خۆی جێبەجێ بکات لەچاو دەسەڵاتی داگیرکەرانی تری کوردستاندا.

بە ئاشکرا دەبینین ئەو ڕوانینەی ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی تورك هاوشێوەی ڕوانینی هەندێك لە مێژوونووسانی عەرەب و ئیسلامە بەرامبەر بە کورد.

ئەلمەسعودی دەیگوت کورد نەوەی جنۆکەن.. مروج الذهب. هەروەها ئیبن خەلدون دەیگوت لە نەتەوە بەربەرییەکانی وەکو کورد.. مقدمة ابن خلدون. ئیمام خومەینیش لە چاوپێکەوتنێکی شێخ عیزەدینی حسەینیدا بە شێخ عیزەدینی گوت: [لە ئێراندا کێشەی مەزهەبی هەیەو گرفتی کورد جیاوازی مەزهەبیانە لەگەڵ مەزهەبی ئێمەدا..] نادر ئینتیسار: ئینتۆنەتەوایەتی کوردی- کورد. بێگومان ڕای ناسیونالیزمی فارسی هەمیشە هێمنتر بووە بەرامبەر بە کورد لە چاو عەرەب و تورکدا، هۆکەشی دەگەڕێتەوە بۆ هاوڕەگەزی کوردو فارس یان هاو ئێرانی بوونیان.

بە هەرحاڵ تێڕوانینی ڕەسمی و ئایدیۆلۆژیای ڕەسمی داگیرکەرانی کوردستان کە بەرهەمی عەقڵی ناسیونالیزمی عەرەب و تورك و فارسە، ئایدیۆلۆژیایەکە، ناتوانێت دان بە بوونی هیچ ناسنامەیەکی تردا بنێت غەیری ناسنامەی ڕەسمی دەوڵەت کە ئەویش ناسنامەی نەتەوەی سەردەستە. ئەوەی کە ئیسماعیل بێشکچی لە تورکیادا ئازاری بە دەستەوە چەشتووەو قوربانی لە پێناویدا داوە.. نەتوانینی بێدەنگ بوونیەتی بەرامبەر بەو هەڵوێستە شۆڤێنییەی ناسیونالیزمی تورکی، بێگومان ئەو هەڵوێستەی بێشکچی لە تێگەیشتنی قوڵ و مرۆڤانەیەوە هاتووە بەرامبەر بە ئازادی و ماف کە گەلی کورد لە کوردستاندا کۆیلەی نەبوونی ئازادی و دیموکراتی و مافەکانی مرۆڤە لە مێژووی دوورو درێژیدا، بێگومان ئەو هەڵوێستەی کە بێشکچی وەریگرتووەو لە پێناویشیدا ئازاری زۆر چەشتووە کە بریتییە لە خەباتکردن بۆ داننان بە ناسنامەی ئەویتریدا کە ئێستا لەسەر ئاستی فیکری و سیاسی و فەرهەنگی لە جیهاندا بۆتە مایەی گفتوگۆ لەسەرکردن و داننان بەویتردا خەریکە وەك پێوانەیەکی لێدێت بۆ ئاخاوتن لەسەر ئازادی و دیموکراسی. کە ئومێدی ئەوە دەکەین نەتەوە سەرەدەستەکانی کوردستانیش بگەنە ئەو ئاستەی پێشکەوتن کە چەمکە نوێیەکانی ئازادی و دیموکراتی و مافی مرۆڤ ببێتە بەشێك لە بەرنامەی ئیشکردنی عەقڵی ئەوانیش بە جۆرێك بگەنە ئەو ئاستەی لە ڕێگای پێداچوونەوەی هەڵوێستی نامرۆڤانەی ڕابردوویانەوە ڕەخنە لە ڕابردووی خۆیان بگرن و دان بە بوون و ناسنامەی جیاوازی کورددا بنێن وەکو نەتەوەیەك کە ئەوان مێژوویەکی دووردرێژە دەیچەوسێننەوەو هەوڵی لەناوبردنی دەدەن.

بێگومان خەباتی دوورو درێژی بێشکچی لە تورکیا لە پێناوی ئەوەدا بووە کە ناسیونالیزمی تورکی دان بە ناسنامەی کوردیدا بنێت و مافی بڕیاردانی چارەنووسی کورد نکوڵی لێنەکرێت. ئەوەش بەسە بۆ ئەوەی کە بێشکچی بە دڵسۆزترین دۆستی کورد دابنرێت، دۆستێك کە هەڵوێستی خۆی لەسەر بنامەیەکی زانستیو مرۆیی بنیادناوە.

ئەو سەرچاوانەی سودیان لێوەرگیراوە:

1-اسماعیل بێشکچی- کردستان مستعمره دولیه ترجمه: زهیر عبدالملك دار APEC-1998.

2-اسماعیل بێشکچی النظام في الاناضول الشرقية، ترجمة: شكور مصطفى الجزء الاول و الثاني- دار آراس للطباعة و النشر- 2000.

2-ئیسماعیل بێشکچی- تیژی تورك بۆ مێژوو- وەرگێڕانی: ئاسۆس هەردی، سلێمانی- دەزگای چاپ و بەخشی سەردەم- 2000.

4-عەتا قەرەداخی- ستراتیژو کەسێتی نەتەوەیی کورد- سلێمانی- 1998.

5-ئیتنۆنەتەوایەتی کورد- وەرگێڕانی: عەتا قەرەداخی.

6-گفتوگۆی سەربەخۆبوون لەگەڵ بێشکچی- گۆڕینی بۆ زاری سۆرانی: مهاباد کوردی.

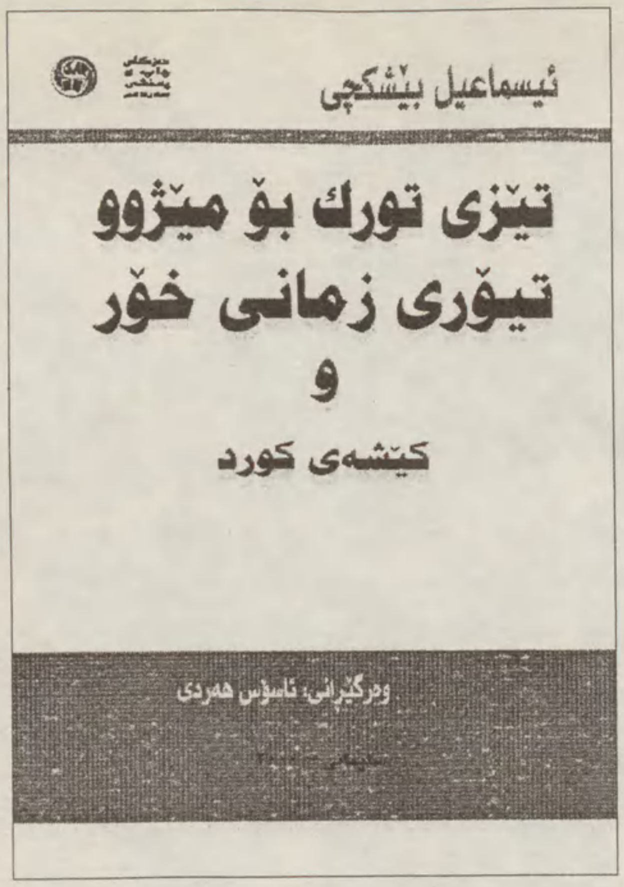

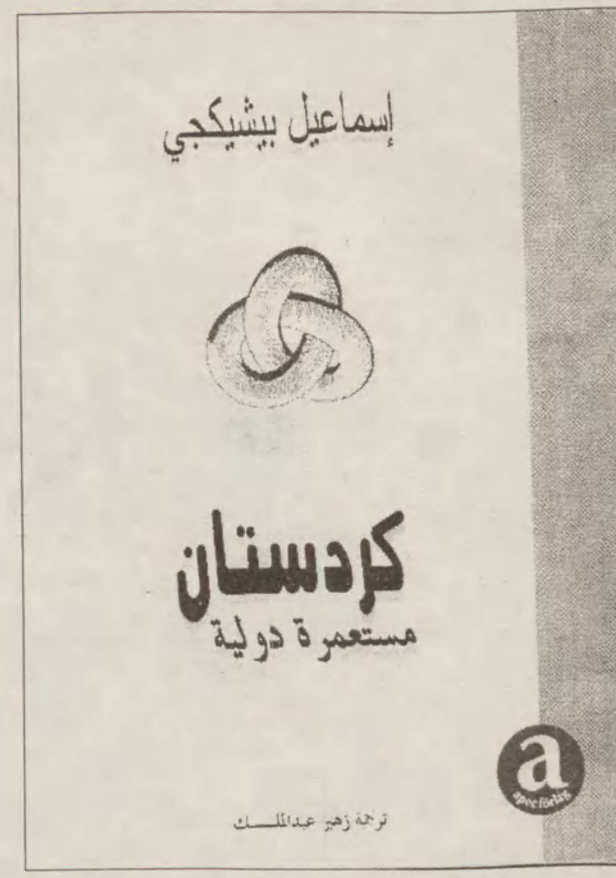

رۆڤاری داهاتوو
تایبەتە بە شەهیدی قەڵەم عەبدولخالق مەعروف

Rovar